Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Monika Vlasáková

Knihovna Jana Mikuláše Dobromila Arbeitera (1794–1870)

The Library of Jan Mikuláš Dobromil Arbeiter (1794–1870)

Z KNÍHOVNY ARBEITRA

Praha 2014

Vedoucí práce: PhDr. Richard Šípek, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému školiteli PhDr. Richardovi Šípkovi, Ph.D. za vedení diplomové práce, za jeho zájem o téma a osobní přístup.

Mé díky patří také RNDr. Danielovi Abazidovi, zástupci ředitele Husitského muzea v Táboře, za nabídku tématu diplomové práce, za umožnění přístupu k Arbeiterově knihovně i za konzultace při psaní diplomové práce.

Pracovníkům Husitského muzea v Táboře (zvláště pak paní Boženě Pražákové), Státního okresního archivu Tábor a Českého farmaceutického muzea Kuks děkuji za možnost studia sbírkových a archivních fondů týkajících se osobnosti J. D. Arbeitera i za poskytnutí několika fotografií použitých v diplomové práci.

Ing. Jiřímu Krouskému vděčím za možnost nahlédnout do soukromé knihovny s jednou z Arbeiterových knih, PhDr. Pavlovi Zavadilovi, Ph.D. za pomoc při přepisu a překladu latinských textů a Bohuslavě Tůmové za přístup k historickým materiálům Pěveckého sboru Hlahol–Tábor.

V neposlední řadě děkuji také svému manželovi za pomoc, podporu a trpělivost při mém studiu i psaní diplomové práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 30. července 2014

……...……..……..

Monika Vlasáková

Abstrakt

Předmětem diplomové práce je vznik, vývoj a analýza knihovny jihočeského rodáka, pražského měšťana a vlastence Jana Dobromila Arbeitera (1794–1870) v kontextu dobových kulturních, společenských a politických souvislostí. Pomocí archivních pramenů a doložených proveniencí bylo možné sledovat cestu knihovny od jejího zakladatele přes knihovní fond reálného gymnázia v Táboře a následně táborského archivu až do rukou současného správce, jímž je Husitské muzeum v Táboře.

Na základě studia jednotlivých exemplářů byla provedena analýza z hlediska jazykové struktury, země a místa tisku i jednotlivých tiskařů či nakladatelů reprezentovaných ve fondu. Jednoznačně dominují jazykově české knihy vydané v českých zemích, a to nejčastěji v Praze. Mezi tiskaři je nejsilněji zastoupena rodina Pospíšilů, působící především v Praze a Hradci Králové.

Hlavní částí práce je obsahový rozbor Arbeiterovy knihovny, který ukazuje na rozvrstvení oborů ve fondu. Zároveň představuje díla typická pro tehdejší tiskařskou produkci nebo naopak jednotlivé knihy výjimečné dobou vzniku, obsahem či formou (například ilustračním doprovodem). Mezi četnými obory dominují krásná literatura, divadelní hry a náboženství, z vědeckých oborů je nejčastěji zastoupena historie. Nejstarším z 1 220 svazků fondu je latinský tisk *Consilia montagnane Cum tabula* vydaný v Benátkách roku 1525.

Podrobné studium exemplářů odhalilo i provenience (supralibros, exlibris, provenienční přípisy nebo marginálie) jejich majitelů či uživatelů. Základním determinačním znakem knihovny je exlibris J. D. Arbeitera, k nejzajímavějším patří supralibros lékaře M. Röschena ve zmíněném benátském tisku nebo heraldické exlibris plaského opata E. Tyttla.

Studium potvrdilo, že fond představuje cenný doklad knihovny českého vlastence doby vrcholícího národního obrození, vybrané svazky pak dávají nahlédnout do dějin knižní kultury nejen 19. století.

Abstract

The subject of the present thesis is origin, evolution and analysis of a book collection of South Bohemian native, Prague citizen and patriot Jan Dobromil Arbeiter (1794–1870) in cultural, social and political context of his time. The work is based on archive sources and book provenance recordsand its main goal is to trace the journey of collection from its founder, via library of Reálné gymnázium (Human Studies Secondary School) in Tábor, and State Archive in Tábor to the possession of contemporary holder and maintainer Hussite Museum in Tábor.

An analysis of the linguage structure, printing places and printers is based is one of the main parts of the work Majority of the book collection consists of the books in Czech language printed in the Bohemian region, predominantly in Prag. Most of them were printed in the printing house of Pospíšil family active in Prague and town of Hradec Králové.

The main task of this thesis was to analyse the structure of Arbeiter book collection and to establish genre typology of books. The collection consists of books typical for the printing production of its time, but also of the books exceptional, either because of the year of publishing, content or its outer shape (e. g. illumination). Among others, beletry, dramatic pieces and religious books form the basic part of the collection, most frequent science discipline is historiography. The collection consists of 1 220 volumes, the oldest one comes from 1525. It is a Latin print *Consilia montagnane Cum tabula* published in Venice.

The following study of individual books also presents several records of the book provenance (supralibros, exlibris and marginal notes) of former possessors and users of books. The most significant is exlibris of J. D. Arbeiter. The supralibros of the physician M. Röschen in the above mentioned Venice print and the heraldic exlibris of E. Tyttl, abbot of the Plasy monastery, represent the most interesting provenance records of the collection.

Arbeiter's collection showed itself to be a valuable example of book collecting in the time of of the Czech National Revival. Various books from Arbeiter's collection offer an insight into the book culture history during the 19th century andearlier.

Identifikační záznam

VLASÁKOVÁ, Monika. Knihovna Jana Dobromila Arbeitera (1794–1870) = The Library of Jan Mikuláš Dobromil Arbeiter (1794–1870). Praha, 2014. 107 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Vedoucí diplomové práce PhDr. Richard Šípek, Ph.D.

Klíčová slova:

Jan Dobromil Arbeiter (1794–1870)
knihovny
měšťanské knihovny
Čechy, 19. století
české národní obrození
Kajetánské divadlo
Praha
Tábor
Jistebnice

Keywords:

Jan Dobromil Arbeiter (1794–1870)
libraries
burgher library
Bohemia, 19th century
Czech National Revival
Kajetán theatre
Prague
Tábor
Jistebnice

Obsah

Předmluva **9**

1. Životopis Jana Dobromila Mikuláše Arbeitera (1794–1870) **10**

1.1 Rodina Arbeiterova a dětství Jana Arbeitera v Jistebnici a Táboře 10

1.2 Studentská léta Jana Arbeitera v Praze 10

1.3 Lékárník Arbeiter 11

1.4 Arbeiter – pražský měšťan a majitel Kajetánského domu 12

1.5 Arbeiter a jeho význam pro české divadlo 13

1.6 Arbeiter jako vlastenec a buditel 17

1.7 Arbeiterův přínos Táboru 19

1.8 Poslední léta Arbeiterova života 23

1.9 Arbeiterův odkaz a jeho vývoj v čase 24

2. Vznik a vývoj Arbeiterovy knihovny **25**

2.1 Arbeiterova měšťanská knihovna jako znak jeho vlastenectví 25

2.2 Arbeiterova knihovna ve fondu táborského reálného gymnázia 26

2.3 Arbeiterova knihovna v archivních a muzejních fondech 28

3. Analýza fondu Arbeiterovy knihovny **31**

3.1 Jazyková struktura fondu 31

3.2 Struktura fondu podle země vydání a místa tisku 32

3.3 Tiskaři a nakladatelé z českých zemí zastoupení ve fondu 34

3.4 Obsahová analýza fondu 41

3.4.1 Krásná literatura 42

3.4.2 Náboženství 44

3.4.3 Divadlo, divadelní hry 45

3.4.4 Historie, biografie 47

3.4.5 Jazykověda, slovníky 49
3.4.6 Pedagogika, učebnice 51
3.4.7 Geografie, cestopisy, místopis, etnografie 53
3.4.8 Kalendáře, časopisy 55
3.4.9 Politika, právo 56
3.4.10 Přírodní vědy 57
3.4.11 Matematika 59
3.4.12 Hudba 60
3.4.13 Ekonomika, administrativa, obchod 61
3.4.14 Militaria 61
3.4.15 Varia 62
3.4.16 Vlastenecká literatura 63
3.4.17 Lékařství 63
3.4.18 Zemědělství, výroba, technika 64
3.4.19 Antická literatura 65
3.4.20 Výtvarné umění 66
3.4.21 Filozofie 67

4 Provenienční záznamy v knihách Arbeiterovy knihovny 68

4.1 Provenienční záznamy původních vlastníků 68

4.2 Exlibris Jana Dobromila Arbeitera 72

4.3 Provenienční záznamy táborských škol 72
4.3.1 Označení svazků 72
4.3.2 Cenzura 73
4.3.3 Marginální poznámky 74

4.4 Provenienční záznamy táborského archivu a muzea 75

Závěr 76

Seznam použité literatury a pramenů 78

Obrazová příloha 85

Předmluva

Jako externí spolupracovnice Husitského muzea v Táboře jsem měla možnost seznámit se s jeho historickými knižními fondy, mezi něž patří i knihovna Jana Dobromila Arbeitera. Pro muzeum jsem provedla i retrokonverzi lístkového katalogu tohoto fondu. Po tomto prvotním nahlédnutí jsem uvítala nabídku podrobněji zpracovat Arbeiterovu knihovnu v kontextu životních osudů majitele jako téma své diplomové práce při studiu knihovědy.

Jan Dobromil Arbeiter (1794–1870) byl pražský měšťan a vlastenec pocházející z Táborska, který se významným způsobem zasadil o vznik táborského gymnázia. Kromě finanční podpory studentů daroval nově vzniklému ústavu svou osobní knihovnu, která se i přes následné převody mezi institucemi dochovala z větší části dodnes. Arbeiter se díky svým aktivitám stal významnou osobností a v Táboře ho připomíná jméno jedné z ulic starého města.

Arbeiterův životopis tvoří úvodní stať diplomové práce, druhá kapitola popisuje cesty jeho knihovny až do současnosti. Při tvorbě těchto kapitol jsem vedle dostupné literatury využívala převážně archivní prameny z fondů Památníku národního písemnictví v Praze a Státního okresního archivu Tábor. Doplňující materiály a dokumenty pochází především ze sbírek Husitského muzea v Táboře.

Studium knihovního fondu in visu se stalo základem pro obsahový rozbor, který zaujímá hlavní část diplomové práce. Přináší zevrubný přehled dobově či knihovědně významných anebo pro fond typických titulů. Na obsahovou strukturu fondu jsem se přitom pokoušela nazírat prizmatem Arbeiterova života. Různorodost fondu dokládá šíři zájmů vlastníka knihovny a zaměření na jazyková bohemika poukazuje na jeho vlastenectví. Provedla jsem také analýzu fondu z hlediska jazykového, míst vydání, zemí vydání a tiskařů či nakladatelů.

Poslední stať je věnována proveniencnním záznamům, které se vyskytují v některých exemplářích a přináší příklady historických exlibris nebo supralibros. Zabývala jsem se také proveniencnními znaky institucí, kterými knižní fond postupně prošel.

Kromě archivních pramenů a studia samotného fondu jsem pro ověření názvů knih, jejich vydání či jmen autorů a tiskařů využívala také některé databáze (CERL, KVK, GND, Provenio, Souborný katalog ČR) a odbornou literaturu, kterou uvádím v závěru práce.

1. Životopis Jana Dobromila Mikuláše Arbeitera (1794–1870)

1.1 Rodina Arbeiterova a dětství Jana Arbeitera v Jistebnici a Táboře

Arbeiterové žili v Jistebnici u Tábora na jihu Čech již v 17. století[1]. Dne 6. června 1794 se zde Josefovi a Anně Arbeiterovým narodil syn Jan (v církevní matrice uveden jako Jan Křtitel)[2], který patrně při biřmování získal druhé jméno Mikuláš. Josef Arbeiter byl barvířský mistr a v Jistebnici vlastnil na Malém náměstí domek č. 51[3]. Po dvou letech od narození nejstaršího syna se však s rodinou přestěhoval do Tábora, kde chtěl patrně najít lepší uplatnění. Dům č. 309 na rohu Svatošovy a Zahradnické ulice, který zde zakoupil[4], však už nyní nestojí. Na jeho místě byla postavena vodárenská věž, ale i ta byla později zbourána a místo nyní slouží jako dvůr k přilehlému domu.

V novém domě zřídil Josef Arbeiter velkou barvířskou dílnu a rodina zde bydlela dalších 14 let. V Táboře se Arbeiterovým narodily ještě další tři děti – synové Josef a František a dcera Antonie[5]. Ta žila dlouhá léta se svým bratem Janem a účinkovala také jako ochotnice v Kajetánském divadle (viz kap. 1.5).

V Táboře Jan navštěvoval triviální školu a jeho učitel, na kterého s úctou vzpomíná, v něm podnítil zájem a lásku k slavné historii města[6]. Svou vděčnost milovanému Táboru prokazuje o mnoho let později, téměř na sklonku života, kdy se angažuje ve prospěch táborského školství.

1.2 Studentská léta Jana Arbeitera v Praze

Vyšší škola však zatím v Táboře nebyla, a tak Jan odešel na studia k rodině Neumannových do Prahy. Antonie Neumannová byla teta Janovy matky, ale věkově si byly

---

[1] CIKHART, R., *Minulost města Jistebnice*, s. 38.

[2] Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik jihočeského kraje, 1589–1949.
Dostupné z: <http://digi.ceskearchivy.cz/cs/4505/26> [cit. 2013-11-10].

[3] Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, fond VOSTŘEBALOVÁ Věra, složka Jan Dobromil Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 1. (dále citováno jako LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie).

[4] THIR, K., *Staré domy a rodiny táborské*, s. 751.

[5] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 1.

[6] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 2.

blízké. Anna Arbeiterová byla pouze o sedm let mladší. Jan Václav Neumann, doktor lékařství a zámožný pražský měšťan, působil jako krajský fysik (tj. úřední lékař) berounského kraje[7].

Antonie Neumannová koupila roku 1803 na Malé Straně tzv. Kajetánský dům č. 192/3[8]. Objekt se nachází v dnešní Thunovské ulici, v sousedství Thunovského paláce. Z jedné strany je ohraničený Nerudovou ulicí a z druhé Zámeckými schody. Kajetánský dům sice původně sloužil jako klášter, v té době to však byl nájemní dům a v jeho třech křídlech se nacházelo mnoho bytů. Neumannovi proto mohli vzít pod svou střechu nejen Jana, ale i celou Arbeiterovu rodinu, která se tam opravdu brzy přistěhovala. Roku 1810 prodal Josef Arbeiter svůj táborský dům i s dílnou[9], začal pracovat v Praze jako tovaryš v továrně a Anna Arbeiterová se zřejmě stala společnicí a pomocnicí své tety[10]. Neumannovi neměli děti a o své příbuzné se tedy mohli postarat.

Jan Mikuláš v Praze vychodil hlavní školu a roku 1808 začal navštěvovat malostranské gymnázium v Karmelitské ulici. Opět měl štěstí na dobrého učitele, tentokrát na vlastence Františka Jana Svobodu, který s žáky mluvil česky a předával jim lásku k českému národu. Jan Mikuláš byl však jen průměrný žák. Snad kvůli horšícímu se prospěchu opustil malostranské gymnázium a přešel na jinou školu, pravděpodobně na staroměstské gymnázium v Klementinu[11].

1.3 Lékárník Arbeiter

Roku 1813 dokončil Jan Arbeiter gymnaziální studia a v témže roce zemřel strýc J. V. Neumann. Po něm mladý student zdědil německou knihovnu[12]. Možná se Jan původně chtěl stát lékařem po vzoru svého prastrýce, ale snad vlivem úbytku peněz po jeho smrti dal místo dlouhých studií přednost praxi a rozhodl se stát lékárníkem. To znamenalo 8 let získávání praktických zkušeností a rok studia na univerzitě. Jan nejprve sloužil 4 roky jako tzv. tiro (lékárnický učedník) a poté vykonal tironskou zkoušku před lékárnickým grémiem. Následující 4 roky absolvoval jako pomocník nebo asistent v zavedených lékárnách –

[7] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 2.

[8] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 2.

[9] THIR, K., *Staré domy a rodiny táborské*, s. 751.

[10] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 2–3.

[11] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 5–6.

[12] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 6.

pravděpodobně v Karlových Varech a Hořicích, od února do listopadu 1818 v Jindřichově Hradci. V roce 1821 vstoupil na lékařskou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity, kde se tehdy studovala farmacie. Po roce studia získal titul magistra farmacie neboli mistra v lékárnictví[13]. Studium i titul dokládá diplom na pergamenu (obr. 1), který se nyní nachází ve sbírkách Českého farmaceutického muzea v Kuksu a zdobí jeho expozici Kouzlo apatyky.

Jan Mikuláš Arbeiter se nakonec lékárnictví patrně nevěnoval. Pomáhal své tetě Antonii Neumannové při správě domu a po její smrti Kajetánský dům zdědil.

A je to zřejmě právě zachování uvedeného diplomu v muzejních sbírkách, díky čemuž vyšly dvě publikované životopisné studie věnované osobnosti J. D. Arbeitera v odborných zdravotnických časopisech, ačkoli Arbeiterův přínos tomuto oboru je nesrovnatelně menší než jeho působení coby vlastence a národního buditele. Autory těchto článků byli V. Vostřebalová a Z. Hanzlíček[14].

1.4 Arbeiter – pražský měšťan a majitel Kajetánského domu

Kajetánský dům byl původně klášterem theatinů neboli kajetánů. Pro nově příchozí řád ho v 17. století nechal postavit hrabě Martinic. Kajetáni ke svému klášteru přistavěli v letech 1691–1717 kostel Panny Marie pod ochranou Božské Prozřetelnosti (dnes nazývaný kostel Panny Marie ustavičné pomoci a sv. Kajetána). Jeho barokní průčelí můžeme obdivovat z Nerudovy ulice (obr. 2). Aby byl umožněn přímý vchod z kláštera do chrámu, nechali v příkré zahradě zbudovat točité schodiště nahoře zastřešené prosklenou lucernou[15]. Celý komplex – klášter, kostel, schodiště i zahrady je dochován dodnes. Klášterní budovy jsou v soukromých rukou, kostel spravuje Kongregace Nejsvětějšího Vykupitele (redemptoristé). V současné době probíhá ve značně zchátralé budově kláštera generální rekonstrukce (obr. 3) a opravuje se i kostel.

V období josefínských reforem byl klášter r. 1783 zrušen a budova byla v r. 1790 prodána. Klášter i zahrady několikrát změnily majitele a dočkaly se různých úprav. Budova byla přestavěna na činžovní dům, na terasách v zahradě se pěstovaly růže, víno i ovocné stromy[16].

---

[13] HANZLÍČEK, Z., Jan Dobromil Arbeiter, s. 26; LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 6–7.

[14] VOSTŘEBALOVÁ, V., Jan Dobromil Arbeiter, mistr v lékárnictví; HANZLÍČEK, Z., Jan Dobromil Arbeiter.

[15] BLESÍK, J., *U sv. Kajetána pod hradem pražským*, s. 14–18.

[16] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 5.

Počátkem 19. století se Kajetánský dům stal majetkem Antonie Neumannové a ta ho později odkázala Janu Mikuláši Arbeiterovi. Antonie Neumannová zemřela 20. ledna 1829 a zanechala po sobě poměrně složitou závěť i problematické dědictví. Jana sice jmenovala univerzálním dědicem, ale zároveň musel vyplatit další tři dědice (Ignáce Seissera, dědice po Ignáci Palliardim a svou matku Annu Arbeiterovou), kterým odkázala po čtvrtině majetku. Nadto ještě určila spoustu dalších břemen a věcných darů z majetku a na domě vázla i hypotéka. Dům byl také zatížen služebnostmi vůči hradu, církvi a sousedům. Majitel domu musel např. udržovat pořádek, aby netrpěla vyhlídka z hradu. Přijetím tohoto dědictví na sebe Jan Arbeiter vzal velké břemeno, které s sebou vláčel téměř do své smrti. Tím spíš, že dům byl obrovský a náročný na údržbu. Sloužil jako nájemní, rozdělený do mnoha malých bytů, v nichž však byla vlivem polohy ve svahu značná vlhkost a plíseň. Obývali je proto především nepříliš majetní nájemníci a Arbeiterovy příjmy z pronájmu nebyly vysoké[17].

Jan Arbeiter tedy žil v Praze jako majitel činžovního domu – „Hausbesitzer“ či „Privatier“[18]. Až do její smrti v roce 1836 se Jan staral o svou matku a bydlela u něj i jeho sestra Antonie, kterou roku 1831 provdal za Josefa Šemerera[19].

27. dubna 1840 získal Jan Arbeiter pražské měšťanské právo a začal se psát Jan Dobromil Arbeiter, mistr v lékárnictví a usedlý měšťan pražský[20] (obr. 4). V roce 1847 se oženil s Kateřinou Jelínkovou, o 18 let mladší dcerou domkáře ze sousedství[21] (obr. 5). Po čtyřech letech se jim narodil syn Johann Jaroslav, který ale v necelém roce umírá[22].

1.5 Arbeiter a jeho význam pro české divadlo

Kromě výše zmíněných životopisných studií v literatuře mnoho zmínek o Janu Arbeiterovi nenajdeme. Jeho uvědomělé vlastenectví, které se mj. projevilo poskytnutím prostor vlastního domu pro provozování českých divadelních her (zvláště pak skupinou ochotníků pod vedením Josefa Kajetána Tyla), mu však zajistilo nesmazatelné místo v odborné teatrologické literatuře a v Tylových biografiích. K nejstarším životopiscům

[17] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 8–11.

[18] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 15.

[19] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 16.

[20] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 24.

[21] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 25.

[22] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 28a–28b.

J. K. Tyla, kteří zmiňují i tzv. Kajetánské divadlo[23], patří J. L. Turnovský[24], V. Filípek[25] nebo V. K. Blahník[26]. Ve svých memoárech na Kajetánské divadlo vzpomíná i Jan Kaška[27]. Z odborných publikací můžeme jmenovat sborník Ve službách Thalie[28], Vondráčkovu práci Dějiny českého divadla[29] nebo publikaci Dějiny českého divadla II[30].

Jan Arbeiter, jeho sestra Antonie i Josef Šemerer byli propagátory českého divadla a také nadšenými herci. Již v roce 1828, tedy ještě za života Antonie Neumannové, se v Kajetánském domě odehrávala ochotnická vystoupení a taneční zábavy, k nimž dal podnět jeden z podnájemníků. Hrálo se německy, v parádním pokoji A. Neumannové – někdejším refektáři. O masopustě 1828 zde uspořádali domácí ples[31]. Jedním z hudebníků byl Jan Kaška[32], který později hrál v Tylově ochotnickém souboru a stal se z něj slavný herec Stavovského divadla.

Další postavou, která ovlivnila vznik divadla v Kajetánském domě, byl Jan Šemerer. Původně pracoval jako tiskař kartounu, ale stal se zapáleným hercem a divadelníkem. Spolu s bratry Arbeiterovými založili ochotnickou družinu, se kterou hráli české divadlo. Jako první kus nastudovali hru „*Ženichové*“ od Š. K. Macháčka. S nimi vystupovala i Antonie Arbeiterová, Jan Kaška a další. Protože divadlo mělo úspěch, pokračovali na podzim 1828 hrou „*Loupežníci na Chlumu*“ od H. C. Cuna. Tento kus vyžadoval velkou výpravnou scénu, která se do refektáře nevešla, a představení bylo proto přesunuto do sousedního Thunovského paláce. Vystupoval zde opět Jan Arbeiter, jeho bratr František a sestra Antonie spolu s Janem Šemererem v rolích milenců[33].

---

[23] Kajetánské divadlo odvozovalo svůj název od Kajetánského domu. Souvislost názvu s Josefem Kajetánem Tylem je čistě náhodná, jméno Kajetán dostal Josef Tyl při biřmování.

[24] TURNOVSKÝ, J. L., *Život a doba Josefa Kajetana Tyla*, s. 63–77.

[25] FILÍPEK, V., *Jos. Kaj. Tyl, jeho snažení a působení*, s. 58–61.

[26] BLAHNÍK, V. K., *J. K. Tyla had z ráje*, s. 192–203.

[27] KAŠKA, J., Paměti starého komedianta (časopisecky); výtah vyšel jako KAŠKA, J. *Kajetánské divadlo*.

[28] *Ve službách Thalie*, s. 38–44.

[29] VONDRÁČEK, J., *Dějiny českého divadla*, s. 233–244.

[30] *Dějiny českého divadla II.*, s. 269–281.

[31] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 12.

[32] KAŠKA, J., *Kajetánské divadlo*, s. 6–8.

[33] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 12–15.

O tři roky později se Jan Šemerer (o 11 let mladší než jeho nevěsta) s Antonií oženil a několik let žili v Janově Kajetánském domě[34].

Nově se Arbeiter zapojil do divadelního života v roce 1834. V této době ve Stavovském divadle převládaly německé hry, česká představení se hrála pouze jednou týdně. Jan Kaška vzpomíná, jak byl při návštěvě české hry zděšen jejím provedením i češtinou interpretovanou německými herci[35]. Pražští vlastenci tak hledali možnost, jak zpřístupnit veřejnosti výlučně české divadlo. Panovala velmi přísná byrokracie, na všechna představení bylo nutné získat úřední povolení, přičemž studenti, úředníci a vojáci nesměli v divadle vystupovat vůbec[36]. Tehdy se pod vedením Josefa Kajetána Tyla zformovala skupina ochotníků, kteří hledali vhodné prostory pro provedení českých her. Byli to převážně literáti kolem časopisu Jindy a nyní (pozdější Květy), který Tyl redigoval – V. Filípek, F. Hajniš, K. H. Mácha, F. J. Rubeš, K. Sabina, B. Jablonský, J. J. Kolár a další. Podporovali je K. S. Amerling a F. Dittrich (pozdější pražský purkmistr)[37]. Arbeiter navštěvoval debatní kroužky těchto mladých intelektuálů a nabídl jim k pronájmu refektář Kajetánského domu i s přilehlými místnostmi za příznivou cenu 120 zlatých ročně[38]. Tyl a jeho společníci vděčně přijali a refektář zadaptovali pro divadlo. Jednalo se o podlouhlou zaklenutou místnost, kde třetinu zabíralo nízké jeviště. Do lavic pro obecenstvo se vešlo asi 80 diváků, dalších 100 míst bylo nabízeno k stání. Malou galerii v zadní části využíval při představeních Jan Dobromil Arbeiter s rodinou. Na stavbě jeviště, kulis i úpravě místností se podíleli sami herci v čele s Tylem. Ten do podniku vložil i vlastní peníze a sám se tak zadlužil[39].

Jako nejobtížnější se ukázalo získat úřední povolení k provozování divadla. Šest soukromých představení odehráli v roce 1834 ještě bez povolení. První proběhlo 27. července 1834 a pozváni byli význační hosté – F. L. Čelakovský, J. K. Chmelenský, V. Hanka, F. Palacký, J. Jungmann nebo J. N. Štěpánek. Provedené hry „*Tři otcové najednou*“, „*Obě*

---

[34] Oba účinkovali i v Tylově souboru. Později však došlo v rodině k rozkolu a Šemererovi se odstěhovali. Jan Šemerer se pokoušel hrát české divadlo jinde, až v roce 1845 získal povolení provozovat vlastní kočovné německé divadlo, které vedl pod jménem Stránský (LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 20–24, 27b–28b).

[35] KAŠKA, J., *Kajetánské divadlo*, s. 7–9.

[36] Proto někteří herci vystupovali pod pseudonymy, např. K. H. Mácha jako Milihaj.

[37] *Dějiny českého divadla II.*, s. 270.

[38] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 17.

[39] KAŠKA, J., *Kajetánské divadlo*, s. 13, 16–17; VONDRÁČEK, J., *Dějiny českého divadla*, s. 235–236; *Dějiny českého divadla II.*, s. 270–272.

šelmy“ a „*Hastroš*“ měly velký úspěch, a tak následovala i další představení[40]. V roce 1835 podal Tyl prostřednictvím Vincence Falka (ředitele stavovské kanceláře a ředitele ústavu chudých ve svatomikulášské farnosti) žádost o povolení veřejných představení[41]. Pod podmínkou, že polovina výdělku připadne ústavu chudých, byla žádost vyřízena kladně a 22. února 1835 proběhlo veřejné představení Klicperovy hry „*Žižkův meč*“. Povolení k provozování veřejných her pak Kajetánské divadlo dostalo ještě dvakrát, na podzim 1835 a v lednu 1837[42].

Repertoár divadla tvořily převážně původní české hry V. K. Klicpery, J. N. Štěpánka a J. K. Tyla, popřípadě jejich překlady a adaptace zahraničních autorů Kotzebua, Raimunda, Bäuerleho či Raupacha[43].

Během čtyřletého trvání Kajetánského divadla se v něm konalo přes dvacet představení, z toho většina veřejných[44]. 11. června 1837 proběhlo poslední z nich („*Chytroušek*“), poté divadlo zaniklo. Důvodem byl pravděpodobně klesající zájem publika, mnozí herci také dostudovali či odešli z Prahy a ústav chudých odmítl další podporu[45].

V době národního obrození našlo díky Janu Arbeiterovi v Praze přístřeší první české divadlo, které dalo impulz dalším snahám o znovuoživení české řeči a kultury. Částečně ovlivnilo i dramaturgii Stavovského divadla, kam přešli někteří z herců Kajetánského divadla, a po jeho vzoru začaly vznikat podobné ochotnické skupiny i na venkově[46]. Kromě divadla se v Kajetánském domě pořádaly i domácí bály či masopustní merendy, které organizoval rovněž J. K. Tyl[47]. Zde se mohli setkávat, bavit se a tančit čeští vlastenci. Konverzace probíhala v češtině, čímž český jazyk pronikal i do měšťanské společnosti, kde převládala němčina (čeština byla považována za jazyk spodních vrstev).

---

[40] KAŠKA, J., *Kajetánské divadlo*, s. 17.

[41] Tyl sám žádost podat nemohl, protože pracoval jako úředník ve vojenské kanceláři.

[42] *Dějiny českého divadla II.*, s. 272.

[43] *Dějiny českého divadla II.*, s. 272–276; zde též podrobný popis divadelních her uváděných v Kajetánském divadle a rozbor Tylovy dramaturgie.

[44] *Dějiny českého divadla II.*, s. 272.

[45] VONDRÁČEK, J., *Dějiny českého divadla*, s. 242–244.; BLAHNÍK, V. K., *J. K. Tyla had z ráje*, s. 199–201.

[46] VONDRÁČEK, J., *Dějiny českého divadla*, s. 244.

[47] FILÍPEK, V., *Jos. Jak. Tyl, jeho snažení a působení*, s. 61–64.

1.6 Arbeiter jako vlastenec a buditel

Čtyřicátá léta jsou v českých zemích ve znamení formování národního programu, rozvoje měšťanstva a spolkové činnosti i vzestupu průmyslu a technického pokroku. Ve svých téměř padesáti letech se Jan Arbeiter, který přijal vlastenecké jméno Dobromil, začal ještě aktivněji věnovat veřejnému životu. Kromě divadla se zapojil i do dalších snah a aktivit, které vedly k sebeuvědomění českého národa, ať už se jednalo o kulturu, společenský život, politiku či rozvoj průmyslu nebo školství.

V roce 1837 vznikl na popud Dr. Karla Slavoje Amerlinga vlastenecký spolek nazývaný Stálci. Jeho členové[48] se zavázali odebírat nově vydané české knihy a tím podporovat rozvoj české, hlavně odborné literatury. Zenkl i Vostřebalová uvádějí, že ke Stálcům patřil i Arbeiter, který tak českými tituly mohl obohatit svou soukromou knihovnu[49].

Angažoval se také při zakládání pražské Měšťanské besedy. Spolu s dalšími obcházel měšťany a sbíral podpisy pod petici požadující její založení. Po prvním zamítnutí magistrátem sepsali petici novou a sám Arbeiter ji donesl na místodržitelství. I ta však byla zamítnuta. Až v červenci 1845 vznik Měšťanské besedy povolil nový místodržící, arcivévoda Štěpán[50]. Podle svého názvu měla sloužit jako středisko společenské zábavy pro pražské měšťany. Pořádaly se tu také přednášky nebo bály a k dispozici byla i čítárna s českými a zahraničními novinami a časopisy. Arbeiterovu účast v tomto spolku dokládají dva tisky z jeho knihovny: *Řád, neb, Stanovní pravidla pro Besedu měšťanů pražských* (Praha, 1846) a *Správní články pro Besedu měšťanů pražských* (Praha, 1846).

Jan Dobromil Arbeiter si byl vědom toho, že je třeba podporovat vzdělání a to především technického rázu, které by povzneslo průmysl a hospodářství země. Již ve 30. letech vznikla Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách, která dala později podnět ke zřízení první české průmyslové školy a vyhlásila sbírku na založení této školy. V Pražských novinách zveřejnil Karel Havlíček Borovský jména dárců, mezi které patřil vedle J. S. Presla, F. Palackého a J. Jungmanna i J. D. Arbeiter. Ten vložil jako počáteční vklad 10 zlatých stříbra a stejnou částku se zavázal platit každoročně[51]. Když v šedesátých letech vznikala

---

[48] Jmenný seznam Stálců byl uveřejněn na konci vydání Homérovy Odysey z roku 1844, Arbeiter však mezi nimi uveden není.

[49] ZENKL, F. D., Jan Mikuláš Dobromil Arbeiter, s. 24.; LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 24.

[50] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 25.

[51] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 25.

v Táboře střední škola, apeloval na místní radní, aby upřednostnili reálku před gymnáziem, a podporoval nově vzniklou školu i její studenty (viz kap. 1.7).

Do života Jana Dobromila Arbeitera zasáhl i bouřlivý revoluční rok 1848. 11. března byl ve Svatováclavských lázních zvolen ze zástupců lidu Svatováclavský výbor, kam byl původně navržen i J. D. Arbeiter. Zásahem hraběte Stadiona se však mnozí kandidáti včetně Arbeitera do výboru nedostali[52]. Přesto tento výbor vznesl k císaři dvě petice s požadavky na vytvoření státoprávního celku ze Zemí Koruny české, zrovnoprávnění češtiny a němčiny, výkup roboty, zrušení poddanství, zavedení obecní samosprávy a svobody tisku, shromažďování a náboženského vyznání. Císař většině požadavků vyhověl, ale po potlačení červnové revoluce generálem Windischgrätzem byl tento tzv. Národní výbor 26. června 1848 rozpuštěn. Krátce nato byl J. D. Arbeiter zvolen za Malou Stranu do obecního zastupitelstva a po dva roky vykonával funkci obecního staršího. Na jaře 1849 policie odhalila tzv. fričovsko-bakuninské povstání a mezi zatčenými spiklenci se na základě udání ocitlo i několik pražských měšťanů včetně Arbeitera. Na rozdíl od radikálních povstalců J. V. Friče, K. Sabiny nebo M. A. Bakunina byl Arbeiter za několik týdnů propuštěn[53].

Po revolučních událostech čtyřicátých let nastal tuhý bachovský absolutismus a většina dosažených svobod byla zrušena. Uvolnění přišlo až koncem padesátých a v šedesátých letech. Tu se Arbeiter opět zapojuje do vlasteneckých snah a vstupuje do nově založených spolků. V roce 1859 se stal jedním z prvních členů Jednoty pro dostavění chrámu sv. Víta. Svůj zájem obrátil také zpět k divadlu a v listopadu 1861 byl zvolen členem Sboru pro zřízení českého Národního divadla[54].

V letech 1866 až 1867, kdy Arbeiterovi bylo už přes 70 let, se v novinách pustil do polemiky o českém velení v měšťanských sborech[55]. Sám byl nadporučíkem měšťanské pěchoty a „*obyvatelé Malé Strany ho vídali, jak v této své hodnosti si vykračuje v parádní uniformě, modrých kalhotech s lampasy, v upjatém zbrojním kabátě z černého sukna s červeným stojacím límcem, na hlavě čáku, po boku šavli*“[56]. Arbeiter se zasazoval o to, aby měšťanské sbory používaly při velení češtinu stejně jako třeba Sokol. Své provolání a několik

[52] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 27a.

[53] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 27a–27b.

[54] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 29.

[55] Měšťanské sbory sloužily jako domobrana pro případ ohrožení města a figurovaly i při různých přehlídkách, slavnostech nebo pohřbech. Tvořili je ostrostřelci, granátníci a pěchota. Členství bylo dobrovolné a stát se členem měšťanských sborů byla prestižní záležitost.

[56] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 33.

dalších projevů otiskl v Národních listech a vyvolal tím u kolegů nadšený ohlas. Velitel A. Klenka však na české velení nechtěl přistoupit. Nakonec se podřídil a při slavnostním navrácení korunovačních klenotů z Vídně do Prahy 30. srpna 1867, kdy měšťanské sbory doprovázely slavnostní průvod, sám velel česky. Po dvou měsících císař nařídil jednotné velení opět v jazyce německém. Jan Dobromil byl na protest výborem měšťanské pěchoty za svou statečnost a vlastenectví jmenován čestným setníkem[57].

1.7 Arbeiterův přínos Táboru

Ačkoliv se Jan v Táboře nenarodil, prožil tu své rané dětství. Do města se přistěhoval s rodiči ve dvou letech a do Prahy odešel po absolvování triviální školy, tj. po roce 1806. Přesto na Tábor, jeho husitskou tradici a slavnou historii nikdy nezapomněl. Vnímání velké minulosti města zřejmě ještě zesílilo v době vrcholícího národního obrození, kdy byl Jan Dobromil Arbeiter ve zralém věku. Jeho vlastenecká horlivost se neomezovala jen na Prahu, ale svými aktivitami zasahoval i do Tábora, kde příležitostně navštěvoval přátele.

Za zásluhy o rodné město se stal čestným členem většiny táborských spolků i čestným měšťanem Tábora. Ostrostřelecký sbor, který byl nejstarším táborským spolkem (založen již roku 1802[58]), vzdal Janu Arbeiterovi poctu jmenováním čestným důstojníkem. O tom svědčí Arbeiterův vlastnoruční zápis v pamětní knize ostrostřelců z 6. října 1862: „*Bych se této pocty vždy hodným zachoval, bude má jediná snaha. Jan Dobromil Arbeiter, usedlý měšťan pražský, pak čestný měšťan a čestný důstojník Sboru ostrostřeleckého, slavného a královského města Tábora*“[59].

Angažoval se také ve prospěch Zpěváckého spolku, později nazvaného Hlahol, který vznikl v roce 1860 a v jehož čele stál Arbeiterův přítel Karel Ctibor. Dochovanou korespondencí[60] je doložen Arbeiterův dar spolku z roku 1862, jímž byla zlatě vyšívaná trikolora s heslem „Zpěvem k srdci, srdcem k vlasti“[61] určená na spolkový prapor (obr. 6). Z dopisů se dále dozvídáme, že z pověření Zpěváckého spolku pořizoval v Praze postříbřenou

---

[57] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 33–36.

[58] KOŘALKA, J., Spolková tradice, s. 109.

[59] Státní okresní archiv Tábor (dále jako SOkA Tábor), fond Táborské spolky, Společnost ostrostřelců Tábor, prozatímní inventární soupis 217/B 84, i. č. 2 – Pamětní kniha 1834–1908.

[60] SOkA Tábor, fond Táborské spolky, Zpěvácký spolek Hlahol v Táboře, B 102, i. č. 8 – Korespondence.

[61] PRAVDA, E., *Paměti starobylého města Jistebnice vydané na oslavu 30letého trvání činnosti dobrovolného sboru hasičského v Jistebnici 1878–1908*, s. 25.

sochu sv. Václava na vrchol žerdi praporu (obr. 7) a zároveň pamětní mince k příležitosti jeho svěcení. Při slavnosti v roce 1864 byl sám Arbeiter přítomen a s provoláním „*Úcta k Bohu, věrnost králi, srdce a lásku vlasti své!*“ byl jedním ze ctihodných mužů, kteří slavnostně zatloukali hřeby do praporu. Jeho žena však poctu stát se kmotrou praporu s díky odmítla[62]. Pěvecký sbor Hlahol je v Táboře činný i v současné době, původní spolkový prapor se bohužel nedochoval. Hlahol však dodnes uchovává některé stuhy z onoho praporu včetně té Arbeiterovy a také sošku sv. Václava z vrcholu žerdi. V majetku spolku se dále nachází nejstarší pamětní kniha Hlaholu se zápisky dokumentujícími slavnost svěcení praporu a rukopis člena Hlaholu Františka Pěnky z roku 1932, ve kterém je J. D. Arbeiter také zmiňován[63].

Jan Dobromil Arbeiter byl jmenován i čestným členem táborských ochotníků[64]. Ti působili v Táboře již na konci 18. století, spolek však oficiálně vznikl až v roce 1862 a podobně jako kajetánští divadelníci se zaměřil na české divadelní hry[65].

V roce 1869 byl Arbeiter jednohlasně zvolen za čestného člena táborské Měšťanské besedy. Dokladem je diplom, který měšťané Arbeiterovi věnovali (obr. 8)[66].

Předmětem Arbeiterova zájmu byly však především přípravy k založení táborské vyšší školy, která za jeho mládí ve městě chyběla. Hlavní škola byla zřízena až roku 1811 a v roce 1838 i dvouletá a o 20 let později tříletá nižší reálka. Táborští měšťané usilovali o zřízení vyšší školy[67] již od poloviny 18. století, nikdy se jim však nepodařilo získat císařské povolení[68]. Této potřeby si byl vědom i Jan Dobromil Arbeiter, a tak se rozhodl napsat dopis

---

[62] SOkA Tábor, fond Táborské spolky, Zpěvácký spolek Hlahol v Táboře, B 102, i. č. 8 – Korespondence.

[63] PĚNKA, F., *Za slunného jitra*, s. 62.

[64] SOkA Tábor, fond Táborské spolky, Spolek divadelních ochotníků Tábor, prozatímní inventární soupis 214/B 81, i. č. 4 – Život spolku 1858–1921.

[65] KOŘALKA, J., Spolková tradice, s. 109.

[66] Jmenovací dekret J. D. Arbeitera čestným členem Měšťanské besedy v Táboře – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Historická Tábor, i. č. HS 542.

[67] Vyšší školou bylo myšleno buď gymnázium, anebo reálka. Gymnázium bylo tradiční školou zabývající se výukou klasických jazyků a přípravou pro studium na univerzitě. Vycházeli z něj i úředníci, kteří ke své práci další studium nepotřebovali. V období průmyslového rozvoje bylo nutné vychovávat a vzdělávat nejen učence, ale hlavně střední i nižší vrstvy obyvatel v nových poznatcích a metodách pro rozvoj řemesel i průmyslu. V 60. letech 19. století se ozývá stále silnější volání ke zřizování reálných škol, které měly připravovat studenty hlavně pro praktický život řemeslníků, obchodníků, živnostníků či schopných dělníků.

[68] *První roční zpráva realného gymnasia, průmyslové a vyšší dívčí školy v král. městě Táboře za školní rok 1863*, s. 9–15.

táborským radním, v němž se zasazuje o zřízení reálky v Táboře. Odvolává se i na článek v Národních listech z 2. a 3. srpna 1861, který se nazývá *Tábor a Králové Hradec*, a apeluje ve vlasteneckém duchu na vznik reálných škol[69]. Arbeiterův dopis městské radě byl zveřejněn 13. září 1861 taktéž v Národních listech[70]. Nejprve připomíná slavnou minulost města a nabízí dar novému ústavu, který má přispět k rozvoji blahobytu ve městě. Následuje polemika nad tím, zda zřídit gymnázium či reálku. Píše o úpadku řemesel v souvislosti s nedostatečným technickým vzděláním a s rozvojem tovární výroby. Za příklad dává reálku v Mladé Boleslavi, kde se prakticky vyučují jednotlivá řemesla, a také města, kde už reálky jsou (Písek, M. Boleslav) nebo brzy budou (Chrudim, Jičín, Turnov, Litomyšl, Rakovník). Vyšší reálka se má zabývat jak teoretickými, tak praktickými předměty a měla by mít i dílny mimo školu, v nichž by se žáci zdokonalili v praktických dovednostech. Arbeiter dále nabádá, aby se hledaly i nové možnosti a způsoby podnikání[71], nejen tradiční řemesla a živnosti v Táboře zavedené. Poukazuje i na to, že v Čechách je na 23 gymnázií („*…kam s tou inteligencí? Vytýká se nám, že celé Rakousko ní zaplavujeme…*“) a že jejich absolventi často nenachází uplatnění („*Z čtvrté třídy stávají se lékárníci, z šesté žebraví řeholníci, z osmé seminaristé; jinak není náš oktaván pranic, ačkoliv již mnoho peněz stál.*“). Na základě této argumentace se obrací na městskou radu s prosbou a následným darem: „*Slavná rado Městská račiž z důchodu pro školy shromážděného vyšší reálku na národním základě s připojením technologického ústavu pro strojnictví a chemické odvětví milostivě zaraziti. K tomu cíli, jak mile vyšší reálka česká zřízena bude, odevzdám svou přes 2000 svazků a sešitů čítající knihovnu českých poučných a zábavných spisů, pak asi 1000 svazků rozdílných spisů německých i se skříní k rukou jmenované reálky s tím závazkem, že všecky až do mé smrti vyšlé spisy české zakoupiti a knihovně reální v Táboře odevzdati hodlám.*“

Následovala odpověď táborských měšťanů uveřejněná v Národních listech 29. listopadu 1861[72], v níž Arbeiterovi děkují za velkorysý dar, velebí jeho šlechetnost a po jeho vzoru se staví za reálku. Nakonec zvítězil kompromis a ve školním roce 1862/63 bylo otevřeno reálné gymnázium s češtinou jako vyučovacím jazykem. Stálo na jednoduchém principu, první dva ročníky měli studenti společné, v dalších ročnících se vyučování dělilo

[69] Tábor a Králové Hradec, s. [1, 2].

[70] ARBEITER, J. D., Slavná rado královsk. města Hradiště hory Tábora!, s. [2].

[71] Na mysli má pravděpodobně založení níže uvedeného technologického ústavu, protože v Táboře v 19. století neexistovala průmyslová výroba a řemesla byla organizovaná v cechovních svazech.

[72] Dopisy z Čech: z Tábora, s. [3–4].

podle požadavků jednotlivých oborů. První reálné gymnázium[73] v habsburské monarchii bylo tak úspěšné, že brzy začala vznikat další i v jiných zemích. I když zpočátku ministerstvo povolilo pouze soukromý městský ústav, aby zjistilo, zda tento model bude funkční, v roce 1870 byla škola přijata pod státní správu[74].

Spokojen byl zřejmě i Jan Dobromil Arbeiter (ačkoliv jím požadovaný technologický ústav nevznikl), neboť se 4. října 1862 osobně dostavil na slavnostní otevření reálného gymnázia. Dva dny žilo slavností celé město – vyzdobenými ulicemi procházel slavnostní průvod, ochotníci hráli benefiční představení, Zpěvácký spolek a Sokolové zpívali a provolávali slávu na počest městské rady a všech, kdo se zasloužili o vznik gymnázia. Mezi vzácné hosty patřil i budějovický biskup Jan Valerián Jirsík, který po slavnostní mši vysvětil novou školní budovu. Odpoledne se v sále Měšťanské besedy konala hostina pro téměř sto hostů za účasti městské rady, duchovenstva, učitelského sboru, velitelů měšťanských sborů, představitelů všech cechů a spolků a také Jana Dobromila Arbeitera. Ten byl spolu s biskupem Jirsíkem za zásluhy o zřízení reálného gymnázia odměněn diplomem a jmenován čestným měšťanem města[75].

Arbeiter nezůstal ovšem pouze u darování svých knih či učebních předmětů. Studenty podporoval i finančně – v prosinci 1862 se stal zakládajícím členem Spolku ku podporování chudých studujících na reálném gymnáziu v Táboře, když spolku věnoval obligaci v hodnotě 20 zlatých[76] a o dva roky později byl zvolen jeho čestným členem (obr. 9)[77].

V roce 1872 zřídila vdova Kateřina Arbeiterová na přání svého zesnulého manžela nadaci, kterou vybavila dvěma obligacemi v celkové hodnotě 2 000 zlatých. Polovina úroků měla být každý rok vyplacena chudému, mravnému a pilnému maturantu, který pokračoval ve studiu na univerzitě nebo polytechnice. Druhá polovina úroků byla věnována spolku k podpoře chudých studentů a sloužila pro nákup učebních pomůcek. V nadační listině však byla uvedena podmínka, že pokud by se někdy gymnázium stalo německým, nadace bude

---

[73] Jako profesoři zde působili např. August Sedláček nebo Jakub Husník.

[74] *První roční zpráva Realného gymnasia, průmyslové a vyšší dívčí školy v král. městě Táboře za školní rok 1863*, s. 17–21.

[75] TECL, R. Čestní (měšťané) občané Tábora z let 1858–1938, s. 10.; *První roční zpráva Realného gymnasia, průmyslové a vyšší dívčí školy v král. městě Táboře za školní rok 1863*, s. 21–23.

[76] Dopisy z Čech: Z Tábora, s. [2]., *První roční zpráva Realného gymnasia, průmyslové a vyšší dívčí školy v král. městě Táboře za školní rok 1863*, s. 41.

[77] Jmenovací dekret J. D. Arbeitera za čestného člena spolku k podporování chudých studujících na reálném gymnáziu v Táboře – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Historická Tábor, i. č. HS 540.

převedena na malostranské gymnázium v Praze[78]. To se nestalo, pouze v roce 1902 došlo k rozdělení gymnázia a reálky na dva ústavy, nadace však platila dál a to pro obě školy. Z Arbeiterovy nadace byly peníze vypláceny ještě v roce 1924[79].

1.8 Poslední léta Arbeiterova života

V roce 1869 bylo Arbeiterovi 75 let, správa Kajetánského domu s mnoha nájemníky byla už patrně nad jeho síly a rozhodl se dům prodat. Kupci se našli nečekaně brzy, a tak byla v únoru podepsána smlouva o prodeji za 60 000 zlatých. Arbeiter získal pro sebe a svou ženu nový domov v nedaleké Zámecké uličce. Koupil zde dvoupatrový dům č. 202 se čtyřmi byty (obr. 10). Zaplatil dluhy a hypotéky váznoucí na Kajetánském domě, starostí s ním se však nezbavil. Bývalý klášter totiž přes prostředníka koupil řád redemptoristů, který nebyl v Praze právě oblíbený a vystěhoval z Kajetánského domu na 50 většinou chudých rodin. Vlastenec Arbeiter se nakonec musel veřejně ospravedlňovat v novinách, že byl podveden a nevěděl, komu Kajetánský dům prodává[80].

10. února 1870, na den přesně rok od prodeje Kajetánského domu, Jan Dobromil Arbeiter umírá na zápal plic[81]. 13. února byl vypraven slavný pohřeb, kterého se zúčastnili zástupci pražských měšťanských sborů (granátníci, ostrostřelci i Arbeiterova pěchota) a všech spolků, kterých byl členem[82]. Jan Arbeiter byl pochován na malostranském hřbitově v Košířích. Jeho hrob se bohužel nedochoval, protože hřbitov přestal sloužit k pohřbívání již na konci 19. století, později zpustnul a některé části byly zničeny při přestavbě okolních ulic[83].

Vdova Kateřina pak žila v domě v Zámecké uličce, nakonec však upadla do dluhů, dům musela prodat a odstěhovat se do chudého bytu v domě č. 112 zvaném „U Kundraticů“ na Pohořelci. Pracovala jako hospodyně, ale vzhledem ke svému věku už na práci nestačila a nakonec skončila jako „obecní chudá“, pobírající doživotní almužnu za zásluhy svého manžela. Přesto však ještě dva roky po smrti Jana Dobromila Arbeitera darovala 2000 zlatých

---

[78] SOkA Tábor, fond Táborské spolky, Křížkův spolek, B 93, i. č. 4 – Arbeiterova nadace.

[79] SOkA Tábor, fond Gymnázium Tábor, i. č. 1261 – Arbeiterova nadace.

[80] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 36–38.

[81] Úmrtní oznámení, s. [3].

[82] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 38–39; Denní zprávy, Pohřeb p. Jana D. Arbeitra, s. [1].

[83] SOKOL, M., *Malostranský hřbitov*, s. 50.

táborskému spolku pro podporování chudých studentů při reálném gymnáziu. Zemřela v roce 1896 a přežila svého manžela o 16 let[84]. Můžeme tvrdit, že nejen Jan Dobromil, ale i jeho žena Kateřina obětovali svoje životy i jmění ve prospěch národa.

1.9 Arbeiterův odkaz a jeho vývoj v čase

Během svého života se vlastenec Arbeiter stal známou postavou nejen v pražském a táborském společenském, kulturním i politickém životě. Po jeho smrti se však povědomí o něm pomalu vytrácí a v dnešní době již jen málokdo tuší, kdo Jan Dobromil Arbeiter byl.

Ústup ze slávy i z paměti společnosti lze dobře sledovat v encyklopediích a slovnících, které J. D. Arbeitera zmiňují. Poprvé je jeho jméno uvedeno v doplňku Riegrova Slovníku naučného z roku 1873[85]. Slovník uvádí stručný životopis i odkaz na knihovnu darovanou táborskému gymnáziu. Krátký odstavec o Arbeiterovi obsahuje též Stručný všeobecný slovník věcný redaktora J. Malého z roku 1880[86]. Podrobně připomíná Arbeitera také druhý díl Ottova slovníku naučného z roku 1889[87]. Pak už se v encyklopediích objevují jen dvě krátké zmínky o Arbeiterovi coby národovci, v jehož domě byly pořádány české merendy, a to v prvním díle Masarykova slovníku naučného z roku 1925[88] a v prvním svazku Nového velkého ilustrovaného slovníku naučného z roku 1929[89]. Encyklopedická díla z let šedesátých a mladší už Arbeitera neuvádí vůbec. Nově však všechny základní informace o Arbeiterovi obsahuje medailon Pavla Drábka v prvním sešitu Biografickém slovníku českých zemí z roku 2004[90].

Kromě těchto řádků v obecně dostupných encyklopediích se o Arbeiterovi téměř 150 let od jeho úmrtí dochovaly citované archiválie, tři biografické studie, zmínky v regionální, teatrologické a obrozenecké literatuře a především podstatná část jeho knihovny, která vypovídá nejen o svém majiteli, ale také o době, kdy vznikala, o době národního obrození a probouzejícího se zájmu o českou literaturu a kulturu. Obyvatelé a návštěvníci historického centra Tábora navíc dosud procházejí ulicí, která nese Arbeiterovo jméno.

---

[84] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 39–40.

[85] RIEGER, F. L., MALÝ, J. (ed.), *Slovník naučný,* Díl desátý, s. 35.

[86] MALÝ, J. *Stručný všeobecný slovník věcný*, Díl I., s. 234.

[87] *Ottův slovník naučný*, Druhý díl, s. 600–601.

[88] *Masarykův slovník naučný*, Díl I., s. 232.

[89] *Nový velký ilustrovaný slovník naučný*, Svazek I., s. 259.

[90] *Biografický slovník českých zemí*, A, s. 114.

2. Vznik a vývoj Arbeiterovy knihovny

2.1 Arbeiterova měšťanská knihovna jako znak jeho vlastenectví

Za základ osobní knihovny Jana Dobromila Arbeitera lze pokládat odkaz jeho prastrýce, doktora lékařství Jana Václava Neumanna. Věra Vostřebalová uvádí, že *„…zůstala po něm dost bohatá německá knihovna…knihovnu dostal Jan…“*[91]. Ten se sice stal lékárníkem, ale nikdy se svému povolání nevěnoval. Patrně tedy svou knihovnu dalšími odbornými publikacemi z oboru lékařství či lékárnictví neobohatil.

Svůj zájem obrátil k české kultuře, především k divadlu. Jako zapálený vlastenec a ochotník pořídil do své knihovny mnoho divadelních her. Ty z 20. let 19. století mohl používat i pro svou praktickou potřebu, protože zpočátku sám divadlo provozoval.

Arbeiter nepodporoval pouze divadlo, ale českou literaturu a kulturu vůbec. Jak je zmíněno již v kap. 1.6, stal se patrně členem Stálců, kteří se zavázali nakupovat české knihy a tím umožňovat jejich vydávání a rozšiřování. V roce 1842 vstoupil do Matice české[92] a byl též předplatitelem časopisu Živa[93]. Jeho knihovna se rozrostla o mnoho dalších děl a stala se tak hmatatelným projevem Arbeiterova vlastenectví.

Když v roce 1860 nabídl svou knihovnu plánované vyšší škole v Táboře, obsahovala přes 2000 knih českých a asi 1000 děl v němčině. S vysokou pravděpodobností se jedná o přibližné počty svazků, nikoli titulů.

Pokud srovnáme knihovnu Arbeiterovu s dostupnými osobními knihovnami z téže doby, můžeme tvrdit, že patřila k obsáhlým a velkým souborům. Knihovna Národního muzea uchovává některé knižní fondy významných osobností 19. století. Patří mezi ně knihovna Františka Palackého se 3 888 svazky, knihovna Pavla Josefa Šafaříka čítá přes 4 000 svazků a knihovna Jana Nerudy jich má kolem 3 500[94]. Co do počtu svazků lze tyto knihovny srovnávat, po obsahové stránce je však Arbeiterova knihovna zaměřena převážně na divadelní hry, krásnou literaturu a mravoučné spisy pro mládež, i když nechybí ani tehdejší odborná

[91] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 6.

[92] V několika ročnících (1844, 1845, 1846, 1851, 1853) Časopisu Českého musea je uveden mezi zakladateli Matice české. *Časopis Českého museum*. 1831–1854.

[93] Je uveden v seznamu předplatitelů v letech 1855, 1857, 1859 a 1863. *Živa : časopis přírodnický.* 1853– .

[94] Národní muzeum Praha, *Knihovna Národního muzea*, s. 20–21.

díla. Podle pramenů vztahujících se k předání knihovny do táborského gymnázia měla obsahovat celou nebo téměř celou tehdejší českou produkci. Knihovny předních českých vědců té doby obsahují především odborné publikace vztahující se k předmětům jejich zájmu. Oba typy osobních knihoven dokladují produkci knih v 19. století. Ačkoliv se každá zaměřuje na jiný typ literatury, společným cílem jejich majitelů bylo podporovat a rozvíjet český jazyk a českou literaturu.

2.2 Arbeiterova knihovna ve fondu táborského reálného gymnázia

Po mnohaletém úsilí táborských měšťanů i samotného Arbeitera bylo v roce 1862 založeno táborské reálné gymnázium. Jan Dobromil Arbeiter na základě svého slibu postoupil vlastní knihovnu nově vzniklému ústavu. Část knih škole poslal bezprostředně po jejím vzniku, většinu ale až po jejich vyvázání v následujících letech[95].

Význam daru pro novou školu nejlépe vystihuje ozdobně provedený děkovný list z roku 1863 (obr. 11)[96], ve kterém učitelský sbor v čele s ředitelem Václavem Křížkem děkuje Janu Dobromilu Arbeiterovi za spanilomyslný dar a uvádí, že takovou knihovnou *„žádný jiný ústav vykázati se nemůže“*. Učitelé děkují také za jeho podobiznu, kterou slíbili vystavit v síních gymnázia na jeho věčnou památku.

Knihovna reálného gymnázia vznikla sloučením knihoven hlavní školy a nižší reálky i z různých darů, popřípadě nákupem knih potřebných právě pro gymnázium. Mezi dary byl ten Arbeiterův jistě největší. První výroční zpráva školy uvádí: *„A mimo to slíbil pan Arbeitr, měšťan Pražský a čestný měšťan Táborský, že realnému gymnasiu, jak mile zařízeno bude, celou svou knihovnu 3000 svazků, v níž mimo některá německá díla vědecká veškeré téměř plody novější literatury české zastoupeny jsou, spanilomyslně daruje. Poněvadž šlechetný tento dárce, vděčný Tábora syn, veškeré knihy ústavu v stejné, vkusné a pevné vazbě odevzdati chce, zaslal letošního roku jen část kněh slíbených, jichž vazba dohotovena býti mohla, zásilka ostatních dojde v brzce, tak že teprv budoucího roku bude lze o celé knihovně*

[95] Vostřebalová (LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 31.) pravděpodobně na základě *První roční zprávy realného gymnasia, průmyslové a vyšší dívčí školy v král. městě Táboře za školní rok 1863* uvádí, že zbývající část knih dodal během dvou let, z dalších výročních zpráv školy je však jasně patrné, že předání knihovny probíhalo delší dobu.

[96] Poděkování J. Arbeiterovi za dar – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Historická Tábor, i. č. HS 541.

obšírněji promluviti"[97]. Po převzetí celé Arbeiterovy knihovny měly být odstraněny duplikáty, například knihy vydané Maticí českou po roce 1851, protože od toho roku se hlavní škola stala členem Matice a získávala tak její produkci. Duplicitní knihy měly být převedeny zpět do hlavní školy.

Ve sbírkách Husitského muzea se nachází také rukopisný seznam českých knih, které školní knihovna již obsahovala[98]. Tento seznam byl adresován Janu Arbeiterovi patrně proto, aby mohl duplikáty předem vyřadit. Je zde připojena i poznámka, že by bylo vhodné doplnit knihy vydané Maticí českou před rokem 1851.

V prvním školním roce (1862/1863) gymnaziální knihovna získala od Jana Arbeitera 277 spisů, které již prošly kontrolou. V následujícím roce poslal Arbeiter dalších 200 titulů ve 216 svazcích, a to převážně díla dějepisná, zeměpisná, staročeskou literaturu a básnické spisy[99]. Ve školním roce 1864/1865 přibylo od Jana Arbeitera 150 spisů, převážně dramatických děl[100]. Další rok poslal Arbeiter 215 knih, z nichž ovšem 131 svazků mělo být odevzdáno nově vzniklé hospodářské škole[101]. V roce 1867 získala knihovna 177 děl ve 388 svazcích. Šlo převážně o zábavnou literaturu pro mládež a poučné knihy. Kromě knih daroval Arbeiter gymnáziu i předměty do učebních sbírek, jako byly mapy, atlasy, obrazy, dějepisné či genealogické tabulky[102]. Další výroční zpráva gymnázia vyšla až v roce 1871, kdy byl Jan Dobromil Arbeiter již rok po smrti. Připomíná jeho památku jako šlechetného dárce[103]. Až v následující zprávě z roku 1872 rekapituluje gymnaziální knihovník profesor Martin Kolář počátky a stav knihovny. Za deset let trvání ústavu knihovna obsahovala 4 865 spisů v 6 776 svazcích. Velkou zásluhu na zvelebení knihovny měli četní dárci v čele s Janem Dobromilem Arbeiterem, *„…který s řídkou v našem věku obětavostí pravého mecenáše veškerou knihovnu svou 1614 spisů a 2480 dílů silnou ústavu našemu věnoval. Skutek ten zasluhuje i mimo meze našeho ústavu a města aby rozhlášen byl po celé zemi České*

---

[97] *První roční zpráva realného gymnasia, průmyslové a vyšší dívčí školy v král. městě Táboře za školní rok 1863*, s. 33.

[98] Seznam českých kněh, jenž Táborská knihovna školní obsahuje – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Historická Tábor, inv. č. HS 539.

[99] *Druhá roční zpráva realného gymnasia v král. městě Táboře za školní rok 1864*, s. 21–22.

[100] *Třetí roční zpráva realného gymnasia v král. městě Táboře za školní rok 1865*, s. 19.

[101] *Čtvrtá roční zpráva realného gymnasia v král. městě Táboře za školní rok 1866*, s. 22.

[102] *Pátá roční zpráva realného gymnasia v král. městě Táboře za školní rok 1867*, s. 18.

[103] *Výroční zpráva c. k. vyššího realného gymnasia v král. městě Táboře za školní rok 1871*, s. 30.

a vzbudil příznivce vzdělání mládeže, aby toho příkladu vzorného kde možná následovali“[104]. V téže výroční zprávě je současně uvedeno, že poslední část Arbeiterovy knihovny škole zaslala vdova Kateřina Arbeiterová za pomoci malostranského lékárníka pana Fragnera[105].

Z tohoto výčtu je zřejmé, že celá Arbeiterova knihovna se součástí knihovny gymnaziální nestala. Byly vyřazeny duplikáty a část knih daroval přímo Arbeiter škole hospodářské. Do dnešní doby se však Arbeiterova knihovna nedochovala ani v plném počtu svazků tehdy převedených do gymnaziálního fondu.

Orientaci v počtu svazků ztěžují i katalogy knih a učebních sbírek, které vlastní Státní okresní archiv Tábor ve fondu Gymnázium Tábor. V nejstarším katalogu knihovny z roku 1870[106] je uveden Arbeiter jako dárce jen u 374 knih z nejrůznějších oborů. Učitelská knihovna obsahuje 156 Arbeiterových knih – nejpočetněji je zastoupena teologie s 50 svazky a nová vydání staročeských spisů se 45 svazky. 20 knih se týká klasické filologie, 21 spisů je slovanské literatury, 15 knih se zabývá matematikou, mineralogie a fyzika mají po 2 svazcích a stavitelství je zastoupeno jednou publikací. Katalog žákovské knihovny uvádí Arbeitera jako dárce u 218 svazků. Druhý katalog z let 1893–1908[107] v podstatě kopíruje ten předchozí, což se týká rozdělení na učitelskou a žákovskou knihovnu a věcného členění knihovny podle oborů. Počet knih, u nichž je Arbeiter uveden jako dárce, se zvýšil na 393 svazků, přibyly encyklopedie, pedagogické spisy, souborné spisy českých spisovatelů, literární časopisy, knihy o české literatuře a publikace týkající se zoologie či chemie. Počet knih v učitelské knihovně stoupl na 190, naopak v žákovské knihovně bylo o 15 svazků méně, tedy 203. Katalogy však pravděpodobně nebyly úplné, protože zdaleka nedosahují počtu 1 614 děl ve více než 2 400 svazcích.

2.3 Arbeiterova knihovna v archivních a muzejních fondech

Přestože nemůžeme v archivních pramenech dohledat žádný úplný soupis Arbeiterovy knihovny, lze prokázat, že se větší část knih zachovala až do dnešní doby.

V roce 1953 byl založen Okresní archiv v Táboře, který převzal i bývalou gymnaziální profesorskou knihovnu spolu s částmi knihovny žákovské. Archivní knihovna pak vyčlenila

---

[104] *Výroční zpráva c. k. vyššího realného gymnasia v král. městě Táboře za školní rok 1872*, s. 26–27.

[105] *Výroční zpráva c. k. vyššího realného gymnasia v král. městě Táboře za školní rok 1872*, s. 34.

[106] SOkA Tábor, fond Gymnázium Tábor, i. č. 145 – Inventář školního nářadí, učebních pomůcek a katalog knihovny 1870.

[107] SOkA Tábor, fond Gymnázium Tábor, i. č. 157 – Katalog knihovny.

jako jeden ze svých fondů rekonstruovanou Arbeiterovu knihovnu, která měla ukazovat obraz české knihovny z doby národního obrození. Karel Poustka uvádí, že zabírala 23 metrů a obsahovala víc než 2000 svazků[108].

V roce 1964 dochází k dalšímu přesunu knihovny z okresního archivu do táborského Muzea husitského revolučního hnutí a jeho tradic (dnes Husitské muzeum v Táboře). Převod dokládá zápis z přelomu září a října 1964, jehož součástí je Prozatímní inventární přehled rekonstruované Arbeiterovy knihovny[109]. Tento seznam obsahuje 1 196 pořadových čísel. Knižní záznamy jsou poměrně podrobné – obsahují pořadové číslo převodu, původní signaturu či lokační značku, název knihy, jméno autora, místo vydání, nakladatele a rok vydání, počet stran a typ vazby.

V roce 1991 získalo Husitské muzeum darem část Arbeiterovy pozůstalosti. Ta obsahuje podobizny Jana Arbeitera i Kateřiny Arbeiterové, listiny se jmenováním čestným členem Měšťanské besedy i spolku k podporování chudých studentů, dvojlist s poděkováním učitelského sboru za darovanou knihovnu, seznam knih, které obsahovala školní knihovna, razítko s exlibris, které Arbeiter ve svých knihách používal, vlastní rukou psaný francouzský rukopis (modlitby) a 16 knih z jeho knihovny. Ty byly vřazeny zpět do Arbeiterovy knihovny.

V tomto rozsahu se knižní soubor zachoval dodnes, postupně však byl instalován na třech místech regionu. V rámci rozdělení knihovních fondů Husitského muzea v Táboře byla Arbeiterova knihovna jako svébytný knižní soubor zřejmě v roce 1981 převedena z Tábora do knihovny muzejní pobočky v Soběslavi (obr. 12) – pobočka dnes nese jméno Blatské muzeum. Cestu Arbeiterovy knihovny v roce 2013 završilo její umístění v moderním depozitáři Blatského muzea. Tento depozitář se nachází ve Veselí nad Lužnicí, obsahuje veškerý fond starých tisků a rukopisů celého Husitského muzea v Táboře a představuje adekvátní prostředí pro dlouhodobé uchování uvedených knih včetně Arbeiterovy knihovny.

Z živé knihovny, která sloužila nejprve pro osobní potřebu a poté jako školní knihovna pro gymnaziální profesory a studenty, se postupem doby Arbeiterova knihovna stala sbírkovým předmětem v uzavřeném muzejním depozitáři. Nadále je však k dispozici badatelům a zájemcům o dějiny knižní kultury.

Závěrem ještě zmiňme, že některé knihy s Arbeiterovým exlibris se překvapivě nacházejí v různých jiných fondech a knihovnách. Tři exempláře uchovává Knihovna

---

[108] Poustka, K. *Okresní archiv v Táboře*, s. 244–245.

[109] Prozatimní inventární přehled rekonstruované Arbeiterovy knihovny, předané z OAr. Tábor do okresního vlastivědného musea v Táboře, (pozn.: v názvu rukopisu je chybně uveden název muzea).

Národního muzea v Praze[110], další knihy byly nebo jsou v soukromých rukou (to se týkalo i knih darovaných muzeu v roce 1991), sporadicky se objevují i v nabídkách antikvariátů (Krouský, ústní sdělení). Není však jisté, zda tyto knihy prošly knihovnou reálného gymnázia a poté se dostaly na veřejnost, či zda opustily Arbeiterovu knihovnu již před předáním většiny fondu táborskému gymnáziu. Další exempláře zůstaly i v knihovně Státního okresního archivu v Táboře.

[110] Arbeiter, J. D. M. in Provenio Národního muzea. Dostupné z: <http://opac.nm.cz:8080/authorities/47834> [cit. 2014-06-11].

3. Analýza fondu Arbeiterovy knihovny

Pro analýzu jsem kromě vlastního studia jednotlivých exemplářů ve fondu použila také údaje z databáze Knihovny Blatského muzea v programu Clavius, do něhož byl retrokonvertován lístkový katalog fondu se strojopisnými záznamy. Katalogizační záznamy jsou velmi stručné, avšak většinou obsahují všechny potřebné základní údaje – původce díla, název (někdy zkrácený), další názvovou informaci, popřípadě číslo a název části, místo vydání, nakladatele, rok vydání, jazyk originálu, jazyk překladu dokumentu, zemi vydání a obvykle i rozsah. Jména autorů jsou převzata přímo z exemplářů a nemají propojení s národními autoritami. Kromě toho jsou jednotlivé exempláře označeny přírůstkovým číslem, signaturou a skladovou signaturou. Fond obsahuje 1 220 svazků, jejichž součástí je i 71 konvolutů. Ty však nejsou samostatně zpracovány, nelze tedy u nich určit přesný počet titulů. Čtyři svazky s vysokou pravděpodobností do fondu nepatří a dostaly se tam zřejmě omylem při zmíněných převodech Arbeiterovy knihovny. *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře* (Praha, 1910) vyšel dokonce až čtyřicet let po Arbeiterově smrti.

Formy jmen tiskařů a nakladatelů jsem ověřovala – bylo-li to možné – v Chybově *Slovníku knihtiskařů* (Praha, 1966) nebo v *Encyklopedii knihy* P. Voita (Praha, 2008). V případě potřeby jsem využívala také dostupné elektronické databáze: Souborný katalog ČR, databáze Národní knihovny ČR v Praze, KVK (Karlsruher Virtueller Katalog), CERL (Consortium of European Research Libraries) a GND (Gemeinsame Normdatei).

Místa vydání či tisku jednotlivých titulů uvádím v jazyce originálů, v souhrnných tabulkách pak v dnešní podobě jména v jazyce státu, v němž místo leží (v závorkách je připojen český ekvivalent).

3.1 Jazyková struktura fondu

Jak již bylo zmíněno, Jan Dobromil Arbeiter se zajímal převážně o českou literaturu. Proto nepřekvapí, že převážná část fondu (přesně jde o 968 knih) je v českém jazyce.

Druhé největší zastoupení, ale už jen 246 svazky, má němčina. Lze předpokládat, že část těchto knih získal Arbeiter odkazem svého prastrýce Neumanna, který zemřel roku 1813. Minimálně všechny novější spisy si však musel opatřit Arbeiter sám. Jde o 143 exemplářů, tedy o více než polovinu všech německých knih.

Fond pak doplňuje 8 knih latinských, 2 knihy ve francouzštině, 2 ve slovenštině a 1 v italštině. U překladových slovníků byly při analýze za jazyk dokumentu považovány všechny jazyky v knize obsažené.

3.2 Struktura fondu podle země vydání a místa tisku

Ačkoliv v 19. století byly české země spolu s dalšími dnešními státy součástí habsburské monarchie, uvádím rozdělení fondu podle současného geografického uspořádání v souladu s normou AACR2R. Opět nejvíce knih, a to 1010 pochází z českých zemí. 103 knih bylo vytištěno v Německu, 76 v Rakousku, 14 v Maďarsku, 7 na Slovensku, 3 ve Švýcarsku, 2 ve Francii a po jedné v Polsku, v Nizozemí a v Itálii. U sedmi knih, v nichž jsou jako místa vydání uvedeny současně Praha a Vídeň, figurují jako země vydání oba státy (Česká republika a Rakousko). Totéž analogicky platí i pro další tituly s místy vydání ve více státech. Do analýzy fondu podle země vydání nebylo možné zařadit 11 exemplářů – jde o tisky s chybějícím titulním listem, jejichž název (a tudíž ani místo vydání) se mi nepodařilo zjistit, a tisky bez uvedeného místa vydání, pokud ho nebylo možné dohledat ani v dostupných databázích.

Co se týká údajů o místě vydání, tedy konkrétních měst, tak především u české produkce platí, že fond v podstatě odráží zastoupení našich nejsilnějších tiskařů. Největší počet knih Arbeiterovy knihovny byl tedy vytištěn v Praze, následují Hradec Králové, Brno, Jindřichův Hradec a Znojmo. V ostatních městech bylo vydáno vždy méně než 10 knih studovaného fondu. Přesný počet svazků vydaných v jednotlivých českých městech udává následující tabulka. Exempláře, v nichž je uvedeno více míst vydání, jsou přiřazeny ke všem těmto místům.

Města v českých zemích	**Počet svazků**	**Města v českých zemích**	**Počet svazků**
Brno	30	Litomyšl	6
České Budějovice	4	Mladá Boleslav	1
Čáslav	1	Olomouc	6
Jičín	7	Opava	5
Jindřichův Hradec	16	Pardubice	3
Hradec Králové	77	Plzeň	2
Hranice	1	Praha	843
Chrudim	4	Tábor	4
Kroměříž	1	Teplice	1
Kutná Hora	6	Trutnov	4
Litoměřice	3	Znojmo	11

V Německu bylo nejvíce exemplářů vytištěno v tradičním městě knih, tiskařů a nakladatelů – Lipsku, které ve velké míře svou produkcí sytilo také český trh. S odstupem následují Augsburg, Berlín, Frankfurt nad Mohanem, Hamburk a Norimberk. Další produkce je však roztříštěna na mnoho míst po celém Německu, jak dokládá tabulka:

Města v Německu	**Počet svazků**
Altona / Hamburg (Hamburk)	2
Aschaffenburg	2
Augsburg	9
Berlin (Berlín)	6
Braunschweig	1
Celle	1
Dresden (Drážďany)	3
Erfurt	1
Frankfurt a. M. (Frankfurt n. M.)	5
Freiburg	1
Göttingen	2
Halle	1
Hamburg (Hamburk)	5
Herborn	1
Ilmenau	1
Leipzig (Lipsko)	43
Meißen (Míšeň)	3
München (Mnichov)	1
Nordhausen	3
Nürnberg (Norimberk)	5
Quedlinburg	1
Regensburg (Řezno)	1
Ronneburg	1
Stuttgart	4
Trier (Trevír)	1
Tübingen	1
Ulm	2
Weimar (Výmar)	3

I v dalších zemích vidíme, která města měla silnou tiskařskou tradici. V dnešním Rakousku bylo nejvíc knih Arbeiterovy knihovny vytištěno ve Vídni, v současném Maďarsku vládla Pešť. Nepočetná slovenská produkce ve fondu pochází z šesti měst. Místa vydání v těchto zemích jsou uvedena v následující tabulce.

Rakousko		Maďarsko		Slovensko	
Města	**Počet svazků**	**Města**	**Počet svazků**	**Města**	**Počet svazků**
Linz (Linec)	2	Balassagyarmat (Balašské Ďarmoty)	1	Banská Bystrica	2
Graz (Štýrský Hradec)	3	Buda (Budín)	3	Bratislava	1
Salzburg (Salcburk)	1	Pest (Pešť)	10	Košice	1
Wien (Vídeň)	71			Levoča	1
				Liptovský Mikuláš	1
				Skalica	1

Švýcarsko po jedné knize reprezentují Curych a Basilej, místo vydání atlasu Švýcarska není známo. Polsko zastupuje Vratislav (tehdy však metropole pruského Slezska), Nizozemí Amsterodam, italský tisk pochází z Benátek. U obou francouzských knih (vydaných v Bruyeres a pravděpodobně v Paříži) panuje pochybnost, zda skutečně náleží do Arbeiterovy knihovny.

Za zmínku stojí, že zahraniční knihy nejsou tištěné výhradně v jazyce té které země. Z Lipska například pochází kniha J. J. Melichara *Čech a Němec* nebo spis *Slovo v čas o vlastenectví, o češtině a o národu československém s ohledem na spolek německý*. Latinský tisk *Institutiones medicae in usus annuae exercitationis domesticos* byl vytištěn v Norimberku. Jazykově české tituly byly vydávány také v dnešním Rakousku, Maďarsku a Slovensku. Z polské a švýcarské produkce jsou ve fondu tituly v jazyce německém, italský tisk je psán latinsky, z Amsterodamu pochází francouzsko-německo-latinský slovník.

Z knih vytištěných v českých zemích je opravdu většina produkce, konkrétně 933 exemplářů, v českém jazyce. 77 knih je pak v němčině, 3 v latině a 1 v italštině.

3.3 Tiskaři a nakladatelé z českých zemí zastoupení ve fondu

Arbeiterovu knihovnu můžeme považovat za odraz své doby, protože nejobsáhlejší část fondu tvoří soudobá literatura. I z tohoto vzorku je proto patrné rozložení tiskařů či nakladatelů v českých zemích během 19. století. Informace o jejich činnosti v následujícím přehledu jsou čerpány především z prací Bohatcové, Chyby a Voita[111].

[111] BOHATCOVÁ, M. a kol., *Česká kniha v proměnách staletí*; CHYBA, K. *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*; VOIT, P., *Encyklopedie knihy*.

Výčet všech tiskařů a nakladatelů, jejichž produkce je obsažena v Arbeiterově knihovně, uvádí i s počty svazků ve fondu následující tabulka:

Tiskaři, nakladatelé, knihkupci v českých zemích	**Město**	**Počet svazků**
André, Karel Bedřich	Praha	1
Arcibiskupská knihtiskárna	Praha	2
Augusta, Antonín	Litomyšl	4
	Praha	1
Bellmann, Karel	Praha	11
Berra a Hoffmann	Praha	2
Bohmann, Petr – dědicové	Praha	1
Buchler, Jan	Praha	1
Burkhart, Vilém	Brno	3
Buschak a Irrgang	Brno	1
Calve, Jan Bohumír	Praha	17
Credner, Bedřich August	Praha	3
Česká expedice	Praha	1
Diesbach, Jan	Praha	1
Ehrlich, Bedřich	Praha	2
Fournier, Arnošt Josiáš	Znojmo	8
Gabriel, Josef Ambrož	Praha	1
Gastl, František	Brno	1
Grégr, Eduard	Praha	29
Haase, Bohumil	Praha	31
Haase, Bohumil – synové	Praha	14
Halouzek, A.	Olomouc	2
Hess, Václav	Praha	10
Hofmann, Martin	Znojmo	3
Hölzel, Eduard	Olomouc	2
Hraba, Jan Karel	Praha	1
Jelínek, Josef	Praha	2
Jeřábek, František	Praha	3
Jeřábek, Jan Nepomuk	Praha	1
Jeřábková, Kateřina	Praha	21
Kastránek, František Jan	Jičín	6
Kober a Markgraf	Praha	5
Kober, Igác Leopold	Praha	70
Kolcek, H.	Opava	2
Kračmer, Jan	Praha	5
Kramerius, Václav Matěj	Praha	1
Kramerius, V. M. – dědicové	Praha	1

Tiskaři, nakladatelé, knihkupci v českých zemích	Město	Počet svazků
Krečmar, Bedřich	Praha	1
Kronberger a Řivnáč	Praha	16
Kronbergerová, Anna	Praha	2
Kuranda, Adolf	Praha	4
Landfras, Alois Josef	Jindřichův Hradec	14
	Tábor	3
Matice česká	Praha	1
Matice moravská	Brno	1
Mayregg, Kajetán	Praha	1
Medau, Karel Vilém	Praha	3
	Litoměřice	1
Mercy, Jindřich	Praha	1
Mikuláš a Knapp	Praha	14
Musil, Jan N.	Praha	1
Nejedlý, Vojtěch	Praha	1
Nekvasil, Antonín	Praha	1
Neugebauer, Jan Jiří	Olomouc	1
Neureutter, Martin	Praha	12
Nitsche, Antonín	Brno	2
Novák, Josef	Praha	2
Petřík, Em.	Praha	1
Pospíšil Jan	Hradec Králové	6
Pospíšil, Jan Hostivít	Hradec Králové	44
	Chrudim	1
	Pardubice	3
	Praha	32
Pospíšil, Jaroslav	Praha	125
Pospíšil, Ladislav	Hradec Králové	7
	Trutnov	4
Pospíšil, Stanislav	Chrudim	2
Pražák, E.	Praha	1
Procházka, František	Kutná Hora	1
Raab, Norbert	Hradec Králové	1
Reichenecker, Karel	Praha	1
Renn, Antonín	Praha	1
Rohlíček a Sievers	Praha	7
Rohlíček, Bedřich	Praha	20
Rohrer, Rudolf M.	Brno	1
Rohrerová, Hedvika	Brno	1
Rybička, D.	Praha	1

Tiskaři, nakladatelé, knihkupci v českých zemích	Město	Počet svazků
Řivnáč, František	Praha	27
Řivnáč, Václav	Praha	1
Schreyer a Fuchs	Praha	1
Škarnicl, František Xaver	Skalice	1
Skrejšovský, F.	Praha	1
Slavík, František	Olomouc	1
Slovanské knihkupectví	Praha	1
Spurný, Jan	Praha	13
Steinhauser, A.G.	Brno	1
Stýblo, Bedřich	Praha	18
Šíbl, Hynek	Plzeň	2
Šmid, V.	Praha	1
Šnaidr, Josef	Brno	3
Šollová, Veronika	Praha	1
Špinka, Václav	Praha	34
Špinková, Anna	Praha	19
Štorch, Alexandr	Praha	4
Tempský, Bedřich	Praha	11
Tureček, Jan	Litomyšl	1
Trassler, Josef Jiří	Opava	3
Váša, Václav	Chrudim	1
Veith, Robert	Praha	1
Veselský, Petr Miloslav	Kutná Hora	2
Vetterle, Karel	Praha	7
Vetterle z Wildenbrunnu, František	Praha	2
Vetterlová z Wildenbrunnu, Josefa	Praha	15
Vilímek, Josef Richard	Praha	2
	Čáslav	1
Widtmann, Kašpar	Praha	1
Wimmer, František	Brno	1
Winiker, Karel	Brno	5
Wussin, Kašpar Zachariáš	Praha	1
Schönfeld, Jan Nepomuk Ferdinand	Praha	1
Zdarssa, Felix	České Budějovice	2
Zwickl, Josef	Mladá Boleslav	1

Největší podíl ve fondu knihovny zaujímají tiskaři a nakladatelé pražští. Důvodem je nejenom to, že J. D. Arbeiter bydlel právě v Praze, ale především fakt, že valná většina tiskařů a nakladatelů byla soustředěna v hlavním městě. Povolení provozovat tiskárny mimo Prahu

bylo z důvodu kontroly omezené obvykle jen na větší města a pro zdejší rozvoj knihtisku nebyly zpočátku příhodné podmínky ani kvůli nízké poptávce.

Významnou pražskou tiskařskou rodinou byla již od konce 17. století dynastie Jeřábků. V Arbeiterově knihovně figurují tisky Františka Aloise, Františka nejml., Jana Nepomuka a především Kateřiny Jeřábkové. Jejich ediční program zahrnoval obrozeneckou literaturu, českou beletrii (z fondu knihovny práce Š. Hněvkovského) nebo překlady evropské prózy.

Zatímco tiskařská aktivita Jeřábků v Arbeiterově době klesala, závod Bohumila Haaseho (který se u Jeřábka vyučil) a jeho synů byl počátkem 19. století na vzestupu a stal se velkopodnikem sdružujícím tiskárnu, písmolijnu, litografickou dílnu, papírnu, knihkupectví i půjčovnu knih. Šíře jeho nakladatelské činnosti byla velmi široká – od počátečních akcidenčních tisků přes beletrii až po odbornou a populárně naučné literaturu. Jako první u nás vydával sbírky původních českých spisů (v Arbeiterově knihovně například *Divadlo* J. N. Štěpánka).

Mezi další pražské tiskaře a nakladatele patří nájemci arcibiskupské tiskárny: Jan F. Vetterle z Wildenbrunnu, vdova Josefa Vetterlová v Wildenbrunnu, Václav Špinka, vdova Anna Špinková, synové Bohumila Haase nebo Karel Vilém Medau. Roku 1853 tiskárnu koupil Bedřich Rohlíček a se svým společníkem Leopoldem Sieversem založil firmu Rohlíček a Sievers. Ačkoliv se v arcibiskupské tiskárně zpočátku tiskly převážně tituly náboženské v latině či němčině, na začátku 19. století dochází ke změně a hlavně zásluhou rodin Vetterlových a Špinkových roste podíl jazykové české literatury, ať už se jedná o původní české texty nebo překlady světových autorů či literaturu pro mládež. Knihy všech uvedených tiskařů také najdeme v knihovním fondu.

V Arbeiterově knihovně je (mimo jiné časopisy *Vlastimil* a *Paleček*) zastoupen i pražský nakladatel a majitel písmolijny Jan Spurný. V jeho tiskárně vyšlo na náklady autora také první vydání Máchova *Máje,* to však studovaný fond neobsahuje.

Také němečtí knihkupci a nakladatelé Jan Bohumír Calve a jeho společník Bedřich Ehrlich produkovali kromě německých i tituly české, ve fondu zastoupené především odbornou literaturou a učebnicemi.

Ve druhé třetině 19. století patřil vedle rodinného podniku Pospíšilů a Haasova závodu k velkým tiskařům a nakladatelům Ignác Leopold Kober. Realizoval program české literární tvorby a naučné literatury, jeho největší díla *Riegrův slovník naučný* nebo sebrané spisy

soudobých autorů však u Arbeitera nenajdeme. Koberovu produkci ve fondu zastupují především učebnice a knihy pro mládež.

Ačkoliv Eduard Grégr založil nakladatelství spojené s tiskárnou osm let před Arbeiterovou smrtí, přesto se v Arbeiterově knihovně nachází na třicet Grégrem vydaných titulů. Podobně je vydanými díly ve fondu zastoupen i knihkupec a nakladatel František Řivnáč, spolupracující s Maticí českou a Museem království českého.

Ze statistiky vyplývá, že Arbeiterova knihovna obsahuje i knihy mnoha dalších pražských nakladatelů, tiskařů či knihkupců, například Karla Bellmanna, Václava Hesse, Václav Matěje Krameria, Adolfa Kurandy, Martina Neureuttera, Bedřicha Stýbla, Bedřicha Tempského, Josefa Richarda Vilímka nebo Jana Nepomuka Ferdinanda ze Schönfeldu. Jejich produkce je však ve fondu zastoupena vždy jen několika tituly.

V Arbeiterově knihovně se však objevují i knihy z regionálních tiskáren. Je zde zastoupena rodinná firma Žďarsů (Zdarssů), která působila v Českých Budějovicích již koncem 18. století. V Jindřichově Hradci se v roce 1797 etablovala rodina Landfrasů, jejímž zakladatelem byl Josef Jan. Největšího rozkvětu dosáhla za syna Aloise Josefa, který se stal významnou osobností regionu a podnik rozšířil o litografickou dílnu, měditiskárnu a knihkupectví s pobočkami v Táboře, Českých Budějovicích a Pelhřimově. Jeho ediční program odpovídal mimopražské poptávce, šlo převážně o náboženské a výchovné tituly, knížky lidového čtení nebo zábavnou a didaktickou prózu.

Rodinný podnik v Hradci Králové založil Jan Hostivít Pospíšil v roce 1808 a postupně se vypracoval na jednoho z nejvýznamnějších tiskařů a nakladatelů první poloviny 19. století. Kromě tradičních modlitebních knih, kramářských písní a mravoučných povídek se zaměřil také na českou beletrii, naukovou a hospodářskou literaturu. Filiálku zřídil i v Praze a Chrudimi a rodinnou firmu dál rozšiřovali i čtyři synové, kteří působili v Praze, Hradci Králové, Chrudimi, Trutnově a v Kutné Hoře. Významná část fondu Arbieterovy knihovny pochází právě z produkce královéhradeckého J. H. Pospíšila a jeho následovníků. Pražská dílna Jaroslava Pospíšila je se 125 svazky vůbec nejčastěji zastoupenou tiskárnou ve fondu. Václav Váša, vyučenec u J. H. Pospíšila v Hradci Králové, provozoval tiskárnu i nakladatelství v Chrudimi a později v Čáslavi. Nejstarším tiskařem a nakladatelem v Jičíně se až v roce 1816 stal Jan František Kastránek, který později získal i povolení k provozu litografické dílny.

Dlouhou tiskařskou tradici v Litomyšli založil už na počátku 16. století Pavel Olivetský z Olivetu a s malými přestávkami si zde tiskařské řemeslo předávalo několik rodin.

Po požáru Litomyšle v 70. letech 18. století se zakladatelem nové dílny stal Václav Vojtěch Tureček a po něm řemeslo převzal jeho zeť Antonín Augusta. Oba tiskaři jsou zastoupeni i ve studovaném fondu.

Kutná Hora, známá postavou Martina z Tišnova, jednoho z prvních tiskařů v Čechách, byla až do 18. století bez tiskařského řemesla. V Arbeiterově knihovně najdeme publikace kutnohorského knihtiskaře Františka Procházky, který byl dříve činný i v Čáslavi. V Kutné Hoře působil také učitel a spisovatel Petr Miloslav Veselský, který u Procházky tiskl některé své práce, část jich však vydával i vlastním nákladem, například kutnohorský almanach *Horník*. V Mladé Boleslavi zřídila roku 1820 pobočku pražská rodina Jeřábků, u nichž pracoval jako faktor Josef Zwick. Později se osamostatnil a z jeho produkce se ve fondu knihovny dochoval spis o vojenské strategii.

Tiskař, knihkupec, nakladatel a průkopník litografie Karel Vilém Medau vyženil po Františku Karlovi Laubem tiskařskou dílnu v Litoměřicích a zřídil filiálku i v Praze. Kromě topografické literatury a vydávání novin se zaměřoval také na literaturu pro mládež, což v Arbeiterově knihovně dokládají učebnice a několik beletristických prací.

Podnikatel Josef Jiří Trassler začal svou kariéru jako tiskař v Opavě, odkud je doložené vydání přírodovědné encyklopedie *Eberts Naturlehre* (1785). Postupně expandoval do Brna, Olomouce a Krakova a kromě tiskárny a nakladatelství zřídil také knihkupectví, písmolijnu a půjčovnu knih. Stal se největším tiskařem a nakladatelem na Moravě a mohl tak realizovat rozsáhlé nakladatelské projekty, ať už se jednalo o díla encyklopedická či vydávání novin a časopisů. Vedle Trasslera působili v Olomouci také Antonín Halousek, knihkupec Eduard Hölzel nebo otec Jan a syn Jan Jiří Neugebauerovi. Ve Znojmě se do knihkupecké rodiny Haberlerů sňatkem s vdovou přiženil Arnošt Josiáš Fournier, z jehož produkce si Jan Dobromil Arbeiter pořizoval především moralistní literaturu.

Brno jakožto moravská metropole nabízela větší možnost k podnikání, kterou využívaly převážně německé firmy. Trasslerův brněnský podnik převzal vnuk zakladatele Rudolf Rohrer a v rukou této rodiny zůstal až do znárodnění, kdy už byl největším moravským polygrafickým závodem. U Rohrerů pracoval také Vilém Burkhart, který v roce 1854 založil vlastní dílnu. Dalším významným podnikem, jehož počátky najdeme již v roce 1689 u Ignáce Sinapiho a který v Brně přetrval několik generací v různých rodinách, bylo knihkupectví, nakladatelství a tiskárna Jana Jiřího Gastla. Jeho následovníci založili i písmolijnu, v roce 1854 však firmu prodali Ferdinandu Buschakovi. F. Buschak vedl se svým společníkem Bedřichem Irrgangem nejprve knihkupectví, přikoupením Gastlovy tiskárny

rozšířili svou činnost i na knihtisk. Knihy z produkce všech těchto podnikatelů najdeme i v Arbeiterově knihovně, v níž je doplňují tisky dalších brněnských nakladatelů, tiskařů a knihkupců, například Františka Karafiáta, Antonína Nitscheho, Františka Wimmera nebo Karla Winikera.

3.4 Obsahová analýza fondu

Jan Dobromil Arbeiter nebyl činným literátem ani intelektuálem či vědeckým pracovníkem, byl to především vlastenec, milovník divadla a podporovatel mládeže. To se také odráží v obsahové skladbě jeho knihovny, či přesněji v dochované části této knihovny. Knihovní fond lze tematicky rozdělit do 21 skupin, v grafu je pak znázorněn poměr zastoupení jednotlivých oborů. Třetina fondu připadá na beletrii a poezii, další necelou třetinu tvoří literatura náboženská, divadelní hry a práce historické či biografické. Významný podíl fondu zaujímají také jazykovědné publikace a rozličné učebnice, oboje často věnované českému jazyku. Menší měrou jsou zastoupeny rozličné přírodovědné a technické obory, knihy o hudbě a výtvarném umění, filozofii a antická literatura.

Obory	**Počet svazků**
Krásná literatura	419
Náboženství	141
Divadlo, divadelní hry	120
Historie, biografie	108
Jazykověda, slovníky	65
Pedagogika, učebnice	57
Geografie, cestopisy, místopisy, etnografie	48
Kalendáře, časopisy	47
Politika, právo	33
Přírodní vědy	33
Matematika	21
Hudba	20
Ekonomika, administrativa, obchod	18
Militaria	17
Varia	15
Vlastenecká literatura	13
Lékařství	11
Zemědělství, výroba, technika	11
Antická literatura	10
Výtvarné umění	8
Filozofie	5

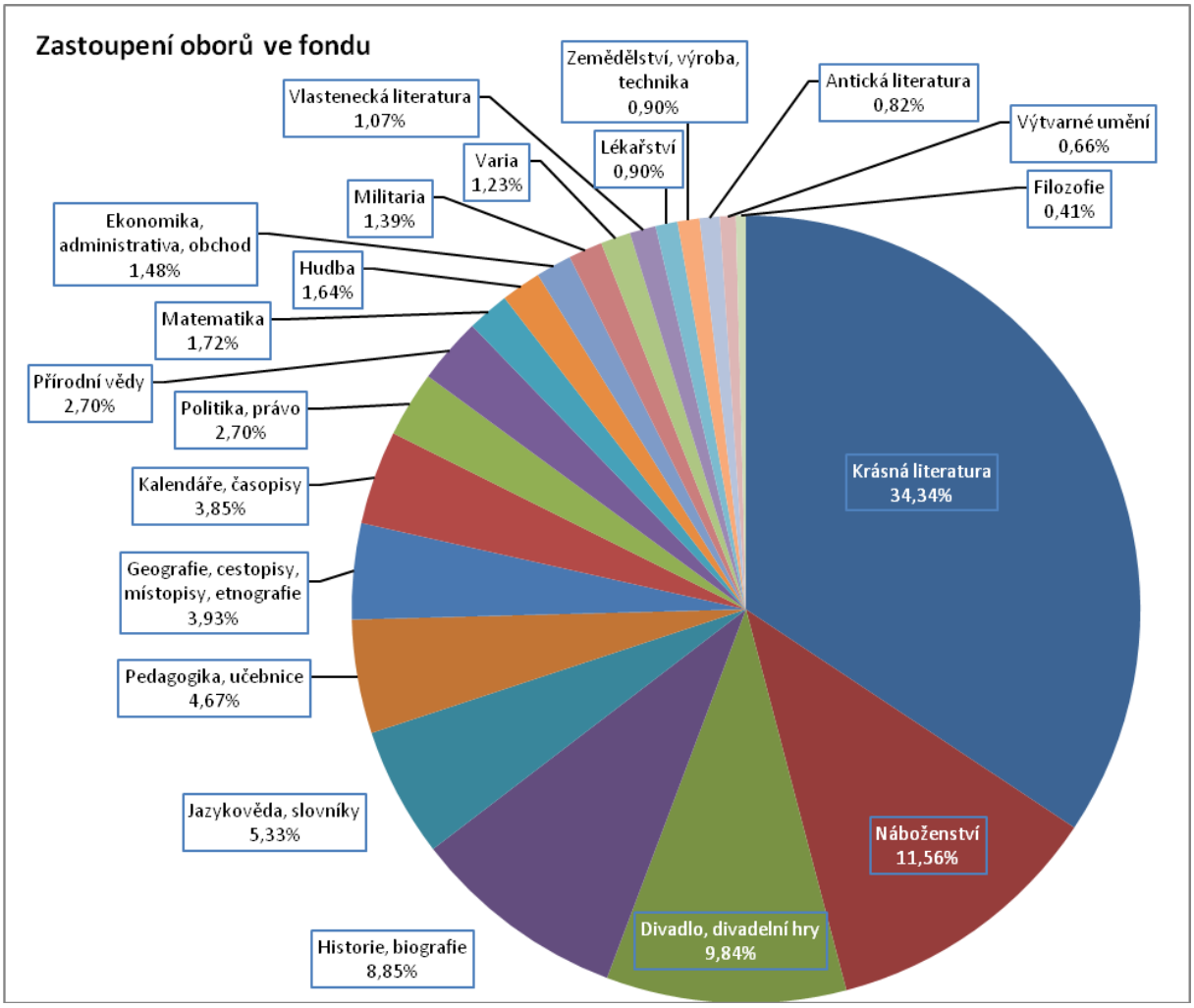

3.4.1 Krásná literatura

Největší zastoupení v Arbeiterově knihovně má krásná literatura, respektive beletrie, do které můžeme zahrnout romány, povídky s mravními a náboženskými tématy (moralistní literatura), knížky lidového čtení nebo literaturu pro děti a mládež. Zanedbatelný není ani fond poezie.

Romány reprezentuje například první české vydání *Bídníků* V. Huga v pěti svazcích u Ignáce Leopolda Kobera (Praha,1863–64), které vyšlo již rok po prvním francouzském vydání. Od stejného tiskaře pochází také třísvazkové dílo *Švédové v Polště* M. Czajkowskeho (Praha, 1862) nebo Gončarovův *Oblomov* (Praha, 1861). Od tiskaře Jaroslava Pospíšila najdeme ve fondu díla Alexandra Dumase, například román *Tři mušketýři* (Praha, 1852) nebo *Pustý ostrov Monte Christo* (Praha, 1864), i *Posledního Táboritu* (Praha, 1851) česko-německého autora Karla Herloše (Karl Herlossohn). Českou literaturu reprezentuje

humoristický román Karla Sabiny *Věčný ženich* (Praha, 1858), vytištěný u Bedřicha Rohlíčka. Také zavedená firma rodiny Jeřábků tiskla romány, její poslední představitelka Kateřina Jeřábková je ve fondu zastoupena mimo jiné dílem *Sebrané romány Josefa Jiřího Kolára* (Praha, 1854).

Moralistní, výchovné a náboženské povídky byly v Arbeiterově době součástí produkce snad téměř všech tiskařů, protože díky své oblíbenosti u čtenářů byly žádaným obchodním artiklem. Tento žánr prolínající se s knížkami lidového čtení se stal oblíbeným zejména na venkově, u regionálních tiskáren často tvořil základ jejich produkce. A tak i v pražské knihovně J. D. Arbeitera najdeme díla mimopražských tiskařů, jakými byli E. F. Fournier ze Znojma (G. Nieritz – *Vystěhovanci do Ameriky*, 1844 nebo od téhož autora *Šlechetný učitel*, 1845), A. Halousek z Olomouce (J. S. Wurm – *Kuruci*, 1862), F. Kastránek z Jičína (S. R. Cottin – *Alžběta, nebo, Vypovězenci siberští*, 1830), A. J. Landfras z Jindřichova Hradce (J. Procházka Devítský – *Ctnost a pokora, nebo, Příhody bohabojné královny Italské*, 1862; V. R. Kramerius – *Opatovický poklad* a *Nejsvětější vrch*, 1853) nebo J. Tureček z Litomyšle (J. K. Tyl – *Mladý harfeník a starý flétnista*, 1832). Dynastie Pospíšilů opanovala Hradec Králové, působila i v Pardubicích, Chrudimi, Trutnově a především v Praze. I z jejich dílny vychází mravoučné příběhy a povídky (J. J. Melichar – *Krok a Konfuc*, 1848; J. H. Pospíšilem přeložená *Ušlechtilá Pavlínka, aneb, Pravá ctnost všude štěstí dojde*, 1844).

Ačkoliv Jan Dobromil Arbeiter neměl děti (jediný syn zemřel v útlém věku), vždy se snažil rozvíjet a podporovat vzdělání mládeže. Proto i jeho knihovna obsahuje knihy pro děti a mládež, i když se většinou jedná o výchovná a vzdělávací díla. Kromě mravoučných povídek českých autorů (J. M. Král – *Dokonalý žák, aneb, Jak by žák v domácnosti, ve škole, v domě Božím a při vyražení se chovati měl*, J. H. Pospíšil, Hradec Králové, 1827) a adaptovaných zahraničních děl (V. R. Kramerius – *Velmi kratochvilná historie o Popelce*, J. A. Landfras, Jindřichův Hradec, 1844) zde najdeme bajky (J. Chmela – *Bajky pro dítky*, J. H. Pospíšil, Hradec Králové, 1821), epigramy a přísloví (*Povídky, mravné průpovědi a přísloví pro nedospělé dítky*, J. Pospíšil, Praha, 1850). Modernější literatura v podobě obrazových knih však chybí. Nenajdeme zde ani oblíbené robinzonády, dobrodružný román je však zastoupen např. Cooperovým *Posledním Mohykánem* vydaným u J. H. Pospíšila v Praze v roce 1852. Literatuře pro mládež se věnoval německý spisovatel Christoph von Schmid, jehož dílo vydával a tiskl B. Rohlíček (později Rohlíček a Sievers) – *Krištofa Šmída veškeré spisy pro mládež a přátele její* (Praha, 1858–65). To, že Arbeiter byl horlivým zastáncem

mládeže, dokazuje také dedikace v jedné z knih: „*Blahorodému pánu, panu Janu Mik. Dobromilu Arbeiterovi, měšťanu pražskému, horlivému milovníku školní mládeže, podporovateli a členu mnoha dobročinných ústavů věnuje na důkaz hluboké úcty a lásky Václav Ed. Krátký, čekatel učitelství na cís. král. hlavní škole v Praze*“[112]. Václav Edvard Krátký (1818–1907) pocházel z Táborska[113], na školách v Táboře patrně i vyučoval a byl autorem několika knih pro děti a mládež.

Z celkového počtu 418 svazků krásné literatury se vyděluje poezie se 121 svazky. Najdeme zde poezii pro mládež (J. a Š. Bačkora – *Malý Gratulant, čili, Přánky malých*, Knížecí arcibiskupská knihtiskárna, Praha, 1845; Unger, L. – *Hvězdičky, původní básničky pro mládež*, B. Stýblo, Praha, 1866), ale i díla vrcholných básníků jako byl F. Schiller (*Gedichte*, Wien, 1815). Z českých autorů můžeme jmenovat soudobé básníky Š. Hněvkovského (*Děvín*, F. Jeřábek, Praha, 1805; *Zlomky o českém básnictví*, F. Jeřábek, Praha, 1820), B. Jablonského (*Básně*, J. Spurný, Praha, 1841) nebo V. Nejedlého (historické eposy *Karel čtvrtý*, *Václav* a *Vratislav*, J. H. Pospíšil, Praha, 1835–37).

3.4.2 Náboženství

Další významná část Arbeiterovy knihovny je spjata s náboženskými tématy. Jde o díla velmi různorodá, datem vydání zahrnující období od poloviny 18. století až po rok 1869, tj. těsně před Arbeiterovou smrtí.

Fond náboženské literatury tvoří různé katechismy, nebeklíče, náboženské polemiky, ale i církevní historie a historie církevních řádů nebo životopisy světců a papežů. V Augsburgu u M. Riegera vyšly v pěti svazcích *Geschichte der römischen Päpste* (Augsburg, 1848–54). Nenajdeme tu však žádnou bibli, pouze apologetický spis C. Schöpfera *Die Bibel lügt nicht* (Nordhausen, 1854).

Přestože byl J. D. Arbeiter katolík a drtivá většina knih je katolických, ve fondu se objevila i kniha W. Irvinga *Život Mohamedův* (J. Pospíšil, Praha, 1854) vztahující se k islámu nebo dílo J. M. Audina o životě a učení Martina Luthera *Geschichte des Lebens, der Lehren und Schriften Dr. Martin Luther's* (Augsburg, 1843). V Drážďanech byl vydán spis T. Broughtonse o světových náboženstvích *Historisches Lexicon aller Religionen seit der Schöpfung der Welt* (Dresden, 1756). Polemiku mezi katolickou a protestantskou konfesí

---

[112] KRÁTKÝ, V. E., *Dvě růžičky*.

[113] Václav Edvard Krátký in Databáze národních autorit ČR. Dostupné z: <http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000018528&local_base=AUT> [cit. 2014-06-07]

představuje spis *Unterredungen eines protestantischen Religionszweiflers mit seinem Freunde* (Erfurt, 1779). Mezi judaika patří kniha J. Wiesnera *Scholien zum babylonischen Talmud* (Prag, 1862).

Několik děl je věnováno i Jednotě bratrské, například *Dekrety Jednoty bratrské* (Praha, 1865) od historika A. Gindelyho, vytištěné u I. L. Kobera. J. A. Komenský je autorem spisu vydaného J. Grégrem *Obraz Jednoty Českobratrské čili Jana Lasitského historie o původu a činech Bratří Českých kniha osmá* (Praha, 1868), u M. Neureuttra byla vytištěna kniha *Jana Amose Komenského umění kazatelské* (Praha, 1823).

Jako jazykovědnou pomůcku lze využít *Otčenáš slovanský ve čtyrech nářečích, aneb, Krátké navedení ke čtení slovanskému* od J. F. Šumavského, vytištěný V. Špinkou (Praha, 1840). Odborná práce literárního historika a jazykovědce J. Jirečka *O českém prvotním překladu sv. evangelií a obměnách jeho až do XV. století* byla vytištěna u K. Jeřábkové (Praha, 1859).

K zajímavostem pak patří spis *Počátkové misie v Labradorsku* (Praha, Basilej, 1868) o šíření křesťanství na Labradorském poloostrově v dnešní Kanadě.

Ve sbírce autografů Husitského muzea v Táboře (nikoliv tedy ve fondu knihovny) se nalézá sešitek s francouzskými modlitbami psaný Janem Arbeiterem[114]. Spolu s dalšími sbírkovými předměty a 15 knihami ho muzeum získalo darem v roce 1991. Rukopis obsahuje Modlitbu Páně, Andělské pozdravení, Vyznání víry, modlitbu k zakončení lekcí nebo modlitbu před a po jídle. Na konci textu je vlastnoruční podpis J. N. (= Jean Nicolas) Arbeiter (obr. 13).

3.4.3 Divadlo, divadelní hry

Jan Dobromil Arbeiter byl velkým milovníkem divadla. Sám divadlo spolu se svými sourozenci a dalšími ochotníky hrával a později podporoval Tylovu ochotnickou skupinu, jejímž cílem bylo uvádět hry v češtině. Proto nepřekvapí, že v knihovním fondu najdeme na 120 svazků divadelních her a publikací o divadle. Jednotlivých titulů je však mnohem více, neboť útlé tisky jsou často vázány do konvolutů.

K nejstarším divadelním hrám ve fondu se řadí dílo německého dramatika J. C. Gottschedena *Die deutsche Schaubühne, nach den Regeln und Exempeln der Alten* vytištěné u slavné rodiny tiskařů a nakladatelů Breitkopfů (Leipzig, 1746). Z českých tiskařů

[114] Arbeiter, podpis – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Autografy, i. č. Ag 1034.

jsou nejčastěji zastoupeni tiskárna a nakladatelství rodiny Pospíšilů, podnik B. Haase, I. L. Kober, M. Knapp, W. Špinka a J. Fetterlová.

Čestné místo mezi autory pak zaujímají soudobí čeští dramatici, především již výše zmiňovaný J. K. Tyl, dále V. K. Klicpera a J. N. Štěpánek. Ten byl za Tylova působení v Kajetánském domě dramaturgem a spoluředitelem Stavovského divadla a právě i jeho neochota uvádět na jevišti jiné než vlastní hry stála za vznikem Kajetánského divadla. J. N. Štěpánek i J. K. Tyl byli rovněž zdatnými překladateli a adaptátory zahraničních dramat.

V knihovním fondu najdeme 11 dílů obsáhlého Štěpánkova *Divadla*, které vydávala rodinná firma Haasů (Praha, 1820–32) a dále konvoluty jeho divadelních her, tištěných většinou v Praze u W. Špinky. Václav Kliment Klicpera je zastoupen dvěma díly svých *Spisů* vytištěných I. L. Koberem (Praha, 1862), dále několika veselohrami, např. *Lhář a jeho rod* (Hradec Králové, 1820) či tragédiemi jako *Libušin soud* (Praha, 1832). Jeho díla vesměs pochází z tiskárny rodiny Pospíšilů, W. Špinky nebo od pražského nakladatele J. A. Gabriela. J. K. Tyl je pak autorem známých dramat *Paličova dcera* (Praha, 1866), *Paní Marjánka, matka pluku* (Praha, 1845, 1846) nebo *Slepý mládenec* (Praha, 1866), jejichž vydání vzešla opět z podniků W. Špinky a J. Pospíšila.

Kromě těchto tří vrcholných českých dramatiků se v knihovně objevuje také dílo nakladatele a tiskaře, dramatika a milovníka divadla Josefa Mikuláše Boleslavského, který působil nejprve jako faktor u Kateřiny Jeřábkové a později u I. L. Kobera. V roce 1866 založil společně s nakladatelem Knappem vlastní tiskárnu a nakladatelství. V něm vydával i časopis *Divadelní ochotník,* který najdeme i v Arbeiterově knihovně, stejně jako jeho *Příruční knihu pro divadelní ochotníky* (Praha, 1867).

Ze zahraničních autorů jsou zde zastoupeni klasikové dramatu jako W. Shakespeare, F. Schiller, J. W. Goethe nebo A. Kotzebue, ale v nesrovnatelně menší míře než čeští autoři. Jediné Goethovo dílo zastoupené v knihovně, *Iphigenia z Taurii* (Praha, 1820), vytiskla J. Fetterlová, díla ostatních autorů jsou tradičně z dílny rodiny Pospíšilů, I. L. Kobera a také z tiskárny Kronbergera a Řivnáče. Ze zahraničí pochází drama německého spisovatele C. Brentana *Die Gründung Prags* (Pesth, Leipzig, 1815), které je doplněno poznámkami o českých dějinách.

Arbeiter sám aktivně provozoval divadlo na konci 20. let 19. století a možná k tomu využíval i knihy ze své knihovny, ačkoliv obvykle nenesou žádné marginální poznámky, které by to jednoznačně potvrzovaly. Mnohá díla jsou starší, nicméně divadelní hry si Jan Dobromil

Arbeiter zřejmě obstarával průběžně, jak o tom svědčí data vydání od nejstaršího titulu z roku 1746 až po rok Arbeiterovy smrti 1870.

3.4.4 Historie, biografie

Další bohatou a různorodou skupinu ve fondu Arbeiterovy knihovny tvoří publikace týkající se historie a životopisná díla.

Necelá čtvrtina historických publikací v Arbeiterově knihovně byla vydána mimo české země, v převážné většině ve Vídni. Literární historik Josef Jireček vydal u F. Manze původní rukopis Viléma Slavaty *Děje království uherského za panování Ferdinanda I.* (Vídeň, 1857). A. Czedik von Bründlsberg sestavil *Die Weltgeschichte in Tabellen* (Wien, 1859), což je přehled dějin v datech uspořádaných do přehledných tabulek. Rakouský historik F. Gräffer je autorem díla *Historische Raritaeten aus der Menschen- und Völkergeschichte der Vor- und Mitwelt* (Wien, 1836). Schematismy zpravidla stojí na pomezí genealogické a hospodářskosprávní literatury. V případě nejstaršího rakouského schematismu pro šlechtu sestaveného Ignácem Schönfeldem *Adels-Schematismus des Österreichischen Kaiserstaates* (Wien, 1824–26), jehož oba díly Arbeiter vlastnil, však převládá genealogický charakter, a knihu lze proto bez rozpaků zařadit do pomocněvědné literatury.

Od norimberských nakladatelů J. L. Buggela a J. A. Seitze se ve fondu nachází pouze jediný, a to devátý díl rozsáhlé historické práce Andrease Lazaruse von Imhof *Des neueröfneten Historischen Bilder-Saals* (Nürnberg, 1735). Historikové přijali toto vyčerpávající dílo velmi pochvalně, dočkalo se několika dalších vydání a bylo přeloženo i do francouzštiny (doplněné Merianovými rytinami) a italštiny. V Pešti u Trattnera a Károlyho byla vydána práce B. P. Červenáka *Zrcadlo Slovenka* (Pešt, 1844).

Mezi českou produkcí historických děl můžeme na prvních místech jmenovat životní dílo Františka Palackého *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, vydané nákladem F. Tempského (Praha, 1848–67), nebo Šafaříkovy *Slovanské starožitnosti* z téhož nakladatelství (Praha, 1862–63). Předchůdce Tempského, nakladatel J. B. Calve se specializoval převážně na odbornou literaturu cizojazyčnou, což ve fondu Arbeiterovy knihovny dokládá sedmisvazkové dílo *Staat von Böhmen* (Praha, 1792–1803) českého pobělohorského exulanta Pavla Stránského, které přeložil a vědecky editoval historik Ignác Cornova. V. V. Tomek je zastoupen díly *Děje země české* (Praha, 1843), *Děje mocnářství rakouského* (Praha, 1845) a *Děje university pražské* (Praha, 1849) vydanými u Kronbergera a Řivnáče, později samostatně u Řivnáče. V. Hanka je autorem díla *Dějiny České*

v kamenopisně vyvedených obrazech (Praha, 1824), které vyšlo nákladem dědiců Bohmannových a A. Machka. Pandánem díla byla samostatná obrazová příloha, jež bohužel v Abeiterově knihovně chybí. K. Widtmann, který se kromě cizojazyčné hospodářské literatury zabýval i starší českou literaturou, znovu vydal *Kronyku Boleslavskou o poslaupnosti knížat a králů českých* (Praha, 1786), tedy Dalimilovu kroniku upravenou F. F. Procházkou.

Arbeiterův zájem o historii dokazují nejen publikace týkající se českých dějin (které mohou být zároveň i projevem jeho vlasteneckého smýšlení), ale i knihy o dějinách cizích států. Z těch vydaných v Čechách můžeme jmenovat *Dějiny ruské od nejstarších dob až do nejnovějšího míru pařížského* (Praha, 1857) autora L. Rittera (Rittersberga), *Dějiny Ruského národu a jeho kultury* (Praha, 1868) od J. Perwolfa, *Nestorův letopis ruský* (Praha, 1867) v překladu K. J. Erbena, *Dějiny španielské* (Praha, 1850) od J. S. Tomíčka, *Dějiny Německa a Francouzska* (Praha, 1849) od K. B. Štorcha (učebnice pro gymnázia). Dějiny francouzské revoluce mapuje ve svém díle *Historie Girondinů* (Praha, 1851–52) spisovatel a politik L. A. Lamartin.

Nejvzácnějším dílem z oblasti historie, které se nachází ve fondu Arbeiterovy knihovny, je univerzitní disertace Michaela Franze Ferdinanda von Althan *Imago principum Bohemiae* (Praha, 1673) s životopisy českých panovníků, doplněná jejich portréty. Toto umělecky náročné dílo vydané Jezuitskou tiskárnou uvozuje alegorický frontispis od Karla Škréty, který odkazuje na obsah díla. Historie je personifikovaná sedící postavou, která píše své dílo inspirované znakem českého lva. Přes rameno mu nahlíží poezie v podobě mladíka píšícího na kamennou desku. Dva starci, kteří vylévající vodu z amfor, zobrazují Vltavu a Labe. Třetí stařec, přinášející ovoce, personifikuje úrodu české země. V pozadí na skalách sedí muž a žena zobrazeni jako slunce a měsíc[115] (obr. 14). Karel Škréta zhotovil také návrhy zdobných barokních rámů v podobě oltářů kolem jednotlivých portrétů panovníků. Realizaci podle Škrétových předloh provedl rytec Jan Adriaen Gerhardt de Groos, samotné portréty jsou však data staršího. Použil je již roku 1629 tiskař Pavel Sessius pro album *Elogia ducum, regum, interregu[m] qui Bohemis praefuerunt* (Praha, 1629). Tyto anonymní portréty měly patrně svůj předobraz v *Kuthenově kronice* (Praha, 1539) z Tiskárny severinsko–kosořské, jejíž předlohou byly malby z Pražského hradu zničené požárem roku 1541[116].

[115] LORIŠ, J., Rytiny v Althannově Imago principum Bohemiae, s. 53–61.

[116] VOIT, P., *Encyklopedie knihy*, s. 707.

Biografické tituly vydané v zahraničí reprezentují například *Napoleon Bonaparte's Lebensbeschreibung* od C. Strahlheima (Frankfurt am Mein, 1839), dvousvazkový životopis Lorda Byrona *Mensch, Engel oder Teufel? Byrons Leben und Abenteuer in England, Italien und Griechenland* od E. Magniena (Meißen, 1837) nebo *Lebensgeschichte Ludwig XVI. Königs von Frankreich* (Wien, 1793). Z Prahy pak pochází většina ostatních spisů, v překladu V. M. Krameria vytiskl J. F. Schönfeld knihu *Laudonův život a jeho hrdinští činové* (Praha, 1789). Kronikář a archivář posledních Rožmberků V. Březan je autorem biografie *Život Viléma z Rosenberka* (Praha, 1847), vytištěné u Kronbergera a Řivnáče. Ve fondu najdeme také životopis italského vojevůdce od J. Svátka *Giuseppe Garibaldi* (Praha, 1862).

Bezesporu nejzajímavějším titulem je však druhé vydání životopisu hraběte Františka Šporka z roku 1720 *Leben eines herzlichen Bildes, wahrer und rechtschaffener Frömmigkeit, welches Gott in dem Königreich Böhmen, in der hohen Person ... Als einen Spiegel reiner Gottesfurcht , allen frommen zu einem Beispiel aufgerichtet hat / aufs neue entworffen durch Gottwald Caesar von Stillenau*. Autor G. C. von Stillenau byl patrně Šporkův sekretář Schneffkneft. Oslavný životopis měl představit Šporka jako mravného, ctnostného a štědrého aristokrata. Součástí životopisu byly tzv. species facti koncipované často samotným hrabětem. Jednalo se vlastně o jednostranné představení soudních pří, jejichž záměrem bylo naklonit si veřejnost i soudy na svou stranu. Dílo vzniklo na objednávku samotného hraběte Šporka, který do něj i sám zasahoval. Záměrné mystifikace tedy najdeme nejen v obsahu díla, ale také u jména autora a místa tisku či nakladatele. První vydání (jen nepatrně odlišné od druhého) z roku 1715 nakladatele Rudolfa van der Leewena v Amsterodamu uvádí jako autora Ferdinanda van der Roxase. Ve skutečnosti byla kniha vytištěna v Norimberku u knihkupce a literáta F. Rothscholze. V jeho jméně můžeme najít spojitost s uvedeným Roxasem[117]. Tisk je vybaven mědirytinový frontispisem s portrétem hraběte Šporka.

3.4.5 Jazykověda, slovníky

Jazykovědné publikace v knihovním fondu dokládají Arbeiterovo již mnohokrát zmiňované vlastenectví. Za jeho života v českých zemích vrcholilo národní obrození, jehož cílem bylo mimo jiné opět vzkřísit český jazyk a navrátit ho do vyšších vrstev společnosti i mezi vzdělance coby jazyk vědecký. K tomu účelu sloužily i hojně vydávané jazykovědné příručky, z nichž některé najdeme i v Arbeiterově knihovně.

[117] PREISS, P., *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, s. 49–51.

Již v roce 1828 byla v Knížecí arcibiskupské knihtiskárně vytištěna práce J. Jungmanna *O počátku a proměnách pravopisu českého* (Praha, 1828). Dalším předním českým vědcem, který se věnoval jazyku a literatuře, byl V. Hanka. V podniku synů B. Haase vydal díla *Počátky posvátného jazyka slovanského* (Praha, 1846) a *Ospravedlnění nejnovějších oprav českého pravopisu* (Praha, 1847). Arbeiterova knihovna obsahuje také čtyři práce národního buditele a spisovatele F. C. Kampelíka, a to *Pravopis československé řeči* (Praha, 1845) vydaný K. Medauem, *Krása a výbornosti česko-slovenského jazyka* z Knížecí arcibiskupské knihtiskárny (Praha, 1847), *Obrana českého jazyka proti utrhačům a odpůrcům* (Praha, 1847) z dílny K. Vetterleho a *Samovolná germanisace češtiny, moravštiny, slovenštiny* vydaná L. Pospíšilem (Hradec Králové, 1864). Ve fondu se nalézají i další práce týkající se mluvnice a gramatiky českého jazyka, například J. S. Tomíčka *Pravopis český dle ústrojnosti českého jazyka* (Praha, 1862), vydaný B. Tempským, *Stručná mluvnice česká se zvláštním vzhledem na pravopis český Čechův i Němcův* (Praha, 1862) od F. Wichterleho z tiskařské dílny I. L. Kobera nebo německé dílo P. J. Šafaříka *Elemente der altböhmischen Grammatik* (Prag, 1867), jehož 2. vydání vyšlo nákladem F. Tempského.

Část fondu tvoří práce slavistické, například díla literáta a překladatele V. F. Bambase o fiktivním všeslovanském jazyce *Krátký úvod k rodosloví jazyka slovanského* (Praha, 1854) nebo *Tvarosklad jazyka slovanského, to jest systematický vývin grammatických i lexikálních tvarův všech nářečí slovanských* (Praha, 1861). Myšlenkou všeslovanského jazyka se zabývali i další autoři, jako J. F. Šumavský ve svém díle *Jazyk slovanský, čili, Myšlénky o všeslovanském písemním jazyce* (Praha, 1851) nebo ruský historik N. A. Popov v práci *Otázka o písmu všeslovanském* (Praha, 1866). Slavista F. J. Jezbera je autorem spisu *O písmenech všech slovanských národův* (Praha, 1860). Vědeckým dílem je pak práce F. L. Čelakovského *Čtení o srovnavací mluvnici slovanské na universitě pražské* (Praha, 1853). V Arbeiterově knihovně se nachází i *Anthologie jihoslovanská* (A. Štorch, Praha, 1863) od Václava Křížka, ředitele reálného gymnázia v Táboře, který měl na starosti i gymnaziální knihovnu, do níž vplynuly darované Abeiterovy knihy.

Z vídeňské C. k. dvorské a státní tiskárny pochází obsáhlé dílo o dějinách, kultuře a literatuře Slovanů na území starověké Itálie od J. Kollára *Staroitalia slavjanská* (Vídeň, 1853). Dalším vídeňským tiskem, který vydal P. Rohrmann, je česko-německá chrestomatie J. N. Konečného *Theoreticko-praktické navedení naučení se jazyku československému* (Vídeň, 1846). Mezi zahraničními knihami najdeme i čtyřdílnou práci německého jazykovědce a historika J. Ch. Adelunga *Mithridates oder allgemeine Sprachenkunde* (Berlin, 1806–17).

V ní popisuje jazyky evropské, africké, americké i asijské a jako příklad uvádí modlitbu Páně neboli Otčenáš v 500 jazycích a dialektech. Podobného zaměření je publikace vydaná F. Ch. Gessnerem v Lipsku *Orientalisch- und Occidentalischer Sprachmeister* (Leipzig, 1748), která obsahuje na sto abeced různých jazyků včetně výslovnosti vyvedených v mědirytinách, opět spolu s modlitbou Páně.

K jazykovým slovníkům ve fondu Arbeiterovy knihovny patří *Deutsch-Russisches und Russisch-Deutsches Taschenbuch* (Wien, 1813), jedno ze tří vydání slovníku *Dictionarium von dreyen Sprachen Deutsch, Lateinisch und Böhmisch* (Praha, 1706?) z dílny tiskaře K. Z. Wussina nebo V. Hanky *Zbírka nejdávnějších slovníků latinsko-českých* (Praha, 1833) vytištěná v Arcibiskupské tiskárně. Některé slovníky jsou zaměřené úzce oborově, příkladem jsou práce lexikografa F. Špatného: *Německo-český slovník kancelářský pro úředníky* (Prag, 1868), *Česko-německý slovník řemeslnický* (Praha, 1849), *Slovník hospodářsko-technický česko-německý* (Praha, 1843) nebo *Mluva myslivecká* (Praha, 1868).

K nejstarším titulům náleží dílo německého osvícence J. G. Gregorii *Gemüths vergnügendes Historisches Hand-Buch für Bürger und Bauern* (Franckfurth, Leipzig, Beumelburg, 1744) a o téměř sto let starší *Dictionarium Gallico-Germanico-Latinum Dictionnaire* (Amsterodam, 1764 [!] [recte 1664]) autora Nathaniela Dueze. Titul pochází z dílny celoevropsky proslavené rodiny Elzevierů, konkrétně amsterodamské dílny pod vedením Louise Elzeviera nejml. a Daniela Elzeviera. Také tento slovník nese tiskařský signet v podobě bohyně Minervy stojící pod olivovníkem, která drží devizu s nápisem NE EXTRA OLEAS a v druhé ruce má štít. Obraz doplňuje sova jako symbol moudrosti a vyobrazené bohyně[118] (obr. 15). Výkladové slovníky reprezentuje osmidílný *Das Hauslexikon* (Leipzig, 1834–38) vydaný ve významném a dodnes fungujícím německém nakladatelství Breitkopf und Härtel.

3.4.6 Pedagogika, učebnice

Během 19. století nastal nárůst pedagogické literatury a různých příruček pro učitele a později i pro žáky, jejichž autory byli zpočátku převážně vlastenečtí učitelé. Prvotní výuka ke gramotnosti přerostla k jazykovému vyučování podpořenému často vlasteneckým nábojem. V polovině 19. století dochází k postupné změně, kdy se klade důraz na poznání a osvojení si

[118] VOIT, P., *Encyklopedie knihy*, s. 238.; Pitts Theology Library, dostupné z: <http://www.pitts.emory.edu/DIA/detail.cfm?ID=113431> [cit. 2014-06-10].

původu a pravidel spisovného jazyka, hojně vznikají učebnice mluvnice, gramatiky i čítanky[119]. Tuto tendenci můžeme sledovat i na malém vzorku z fondu Arbeiterovy knihovny.

Z královéhradecké dílny J. H. Pospíšila pochází díla A. Pařízka *Obraz dokonalého učitele* (Hradec Králové, 1822) a B. H. Overberga *Navedení k náležitému školnímu vyučování pro učitele* (Hradec Králové, 1825). J. Č. Formánek vydal u V. Špinky spis *Listové, týkající se vyučování mládeže na venkovských školách* (Praha, 1839). Středním školstvím v českých zemích na příkladech měst Rakovníku a Liberce se ve své práci *Slovo o českých věcnicech v Rakovníce a Liberce* (Praha, 1839) zabýval J. V. J. Michl, pedagog a první životopisec K. H. Máchy. Další pedagogický titul *Slovo o vychovávání mládeže české* (Praha, 1843) pochází z pera F. J. Smetany a z dílny Arcibiskupské tiskárny. Mezi pedagogickými díly nechybí ani Komenského *Didaktika* (Praha, 1849) vydaná F. Řivnáčem. Na názory J. A. Komenského navázal ve své práci *Prostonárodní nauka o vychování* (Praha, 1849) filolog F. B. Květ, jehož dílo vyšlo z dílny rodiny Pospíšilů.

Učebnice zahrnuté v tomto oddíle se týkají jazyka a literatury. Najdeme zde mluvnice, gramatiky a čítanky, ale i učebnice cizích jazyků, především francouzštiny. Ta byla v 19. století evropsky rozšířeným jazykem, který ovládaly vyšší vrstvy společnosti. Tak i Jan Dobromil Arbeiter uměl francouzsky, jak dokládá jeho rukopis francouzských modliteb (viz kap. 3.4.2). Učebnice matematiky, zeměpisu a přírodních věd jsou zařazeny do příslušných oborů.

Mezi učebnice českého jazyka ve fondu Arbeiterovy knihovny patří *Cvičení mluvnická a pravopisná pro žáky IV. tř. obecných a hlavních škol* (Praha, 1863) pedagoga J. L. Maška vydaná vlastním nákladem, stejně jako *Prostonárodní česká mluvnice i pravopis spolu cvičení se ve slohu* (Brno, 1865) od učitele A. J. Wolfa. Učebnici F. L. Čelakovského *Česká čítací kniha pro nižší třídy gymnasiální* (Praha, 1852) vydal B. Tempský, titul *Grammatika jazyka českého pro nižší gymnasia* (Praha, 1865) středoškolského profesora V. Zikmunda I. L. Kober. Podobných učebnic je ve fondu kolem třiceti, téměř všechny jsou psány v češtině nebo česko-německy. Výjimku tvoří německá práce učitele H. J. Karlíka *Praktische Grammatik zur leichten und schnellen Erlernung der böhmischen Sprache* (Praha, 1860) vydaná nákladem Rohlíčka a Sieverse. K zajímavým dílům patří F. Šumavského *Navedení ke čtení bez abecedy a k pravopisu bez psaní* (Praha, 1845) z dílny J. Spurného, v němž používá metodu rozdělení známých slov a frází na slabiky, které se děti učí nejprve číst, později i psát.

[119] RACKOVÁ, M., První souborná práce o dějinách vyučování v češtině, s. 41.

Učebnice cizích jazyků ve fondu reprezentují například *Klíč ku škole francouzského jazyka* (Praha, 1863) autora J. Březanovského vydaný E. Grégrem, *První čítanka francouzská pro dívčí školy* (Praha, 1864) D. Gablera tiskaře I. L. Kobera nebo *Praktische französische Grammatik für Schulen und den Privatunterricht* (München, 1800) od J. Schlechta, kterou mohl používat i sám J. D. Arbeiter. Latina je zastoupená pouze jediným titulem *Grammatika jazyka latinského pro gymnasia československá* (Praha, 1867) J. Kosiny, z dílny F. Řivnáče. Za okrajovou můžeme považovat *Špachtovu mluvnici polskou* (Praha, 1865) vydanou nákladem I. L. Kobera.

3.4.7 Geografie, cestopisy, místopis, etnografie

Nejstarším titulem tohoto oddílu je druhé vydání spisu *Medulla mirabilium natura* (Nürnberg, 1694, ve fondu bez titulního listu) německého geografa Johanna Heinricha Seyfrieda. Jde o podrobnou kompilaci tehdejších poznatků z oborů fyzické geografie (horopisu, vodopisu a biogeografie) a atronomického zeměpisu. V této části odkazuje i na dílo astronomů Kopernika, Galilea a Keplera. Vědecký charakter textu podtrhují obsah, rejstřík a seznam použité literatury. Text je doplněn mnoha celostránkovými i rozkládacími ilustracemi (například schéma sluneční soustavy, mapa Měsíce, Slunce, sopečná erupce Etny, vyobrazení rostlin, zvířat a bájných bytostí).

Malou část zeměpisných publikací ve fondu tvoří učebnice, například dílo učitele J. V. Poklopa *Zeměpis pro mládež národních škol* (Praha, 1867), vydaný u I. L. Kobera, nebo publikace vlastence, učitele a spisovatele K. V. Zapa *Kratičký Zeměpis Čech, Moravy a Slezska* (Praha, 1863), který dosáhl u J. Pospíšila přes desítku vydání. U téhož nakladatele vyšel v několika vydáních i Zapův *Krátký prostonárodní Zeměpis císařství Rakouského* (Praha, 1863). *Všeobecný zeměpis* (Praha, 1850) od téhož autora vydal F. Řivnáč. Učitel a autor knih pro mládež Š. Bačkora je autorem vlastním nákladem vydané učebnice *Praktické učení zeměpisné Čech* (Praha, 1863). Pro mládež byl určen také veršovaný *Vodopis království českého* (Praha, 1861), který vlastním nákladem vydal spisovatel a knihovník Národního muzea J. A. Vrťátko.

Do oddílu geografie pak můžeme zařadit další publikace, jako je *Stručný seznam Země, čili měřický, přírodní, občanský a všeobecný zeměpis* (Praha, 1851), v němž kněz a buditel P. Neumann podává výklad zeměpisu pomocí obrozeneckého názvosloví, které mělo přispět k povýšení češtiny na vědecký jazyk. Kartograf J. E. Wagner sepsal *Stručné popsání všech na visecí mapě Čech, Moravy a Slezska se nacházejících míst* (Praha, Jičín, Kutná Hora,

1862), vydané nákladem J. G. Calveho. A snad jedinou kartografickou publikací kupodivu není žádná mapa českých zemí, ale atlas švýcarského geografa Gabriela Walsera *Schweizerischer Atlas bestehend in 19 Carten* (1770) s mědirytinami znázorňující celé Švýcarsko a jednotlivé kantony.

Cestopisné publikace jsou ve fondu častější, což může dokládat Arbeiterův zájem o cizí země, ačkoliv podle zjištěných údajů sám do zahraničí necestoval. K nejstarším cestopisům patří dílo německého spisovatele W. L. Wekhrlina *Reise durch Ober Deutschland* (Salzburg, Leipzig, 1778), které napsal pod pseudonymem Anselmus Rabiosus. Dalším dílem je beletrizovaný popis námořních výprav od anglického spisovatele J. Hawkesworth *Zbírka cest vypsání po moři* (Praha, 1812), která vyšla nákladem dědiců Kramériusových. Od chorvatského spisovatele a cestovatele Matiji Mažuraniće je ve fondu dochována publikace *Pohled na Bosnu, čili, Krátká cesta do oné krajiny r. 1839–40* (Praha, 1845), kterou vydal J. Pospíšil. Ruský geograf A. S. Norov je autorem cestopisu *Putování po Svaté zemi roku 1835* (Praha, 1851), vydaným V. Řivnáčem. Mezi poutníky do Palestiny můžeme zařadit i Jana Žvejkala, který své zážitky zveřejnil v knize *Popsání trojích cest (2500 mil) po pevné zemi i po moři, v Evropě, Asii a Africe roku 1818–1833 na posvátná místa v zemi svaté čili do města Jerusaléma k Božímu hrobu vykonaných* (Praha, 1844) z dílny A. Špinkové.

K cestovatelům patřil také básník a spisovatel Jan Kollár, s nímž se Arbeiter mohl setkat 10. září 1835, kdy bylo pro Kollára uspořádáno zvláštní představení v Kajetánském divadle[120]. Ve fondu od něj najdeme *Cestopis obsahující cestu do horní Italie* (Praha, 1862) a *Cestopis druhý a paměti z mladších let života* (Praha, 1863), oba vytištěné nákladem I. L. Kobera. Významný český přírodovědec a pozdější ředitel Národního muzea A. Frič původně svá pozorování o britském školství a světové výstavě v Londýně popsal pro časopis Živa, později byla vydána I. L. Koberem pod názvem *Dvě cesty do Londýna* (Praha, 1864).

Zajímavým titulem je útlý svazek *Wegweiser der Stadt Leipzig nebst einen Grundriss derselben, für Fremde* (Leipzig, 1795), což je průvodce pro cizince, který je systémem navazujících čísel provádí po památkách celého města.

K místopisným publikacím můžeme zařadit popis Prahy od rakouského sekretáře a knihovníka A. F. von Geissau *Kurze Beschreibung der königlichen Haupt und Residenzstadt Prag* (Wien, Prag, 1805) nebo dílo regionálního historika a spisovatele J. A. Gabriela *Královské město Sušice a jeho okolí* (Praha, 1868), vydané vlastním nákladem.

[120] LA PNP, Vostřebalová Věra, J. D. Arbeiter a jeho sestra Antonie, s. 19.

Několik knih se týká národopisu, ať už v českých zemích nebo ve světě. O společnosti a kultuře Číňanů vypovídá publikace vydaná nákladem Krameriových dědiců *Způsoby, mravy a mínění Činů a Kochin–Činů* (Praha, 1810). Lékař a publicista V. D. Lambl sepsal dílo *Evropa v ohledu národopisném* (Praha, 1846), vydané nákladem J. Pospíšila, ve kterém se zaměřuje především na slovanské národy. Spisovatel a sběratel lidových pohádek a písní B. M. Kulda je autorem spisu *Svatba v národě Česko-slovanském* (Brno, 1858).

3.4.8 Kalendáře, časopisy

Kalendářů ve formě lidové, vzdělavatelsky zábavné literatury ve fondu Arbeiterovy knihovny najdeme opravdu minimum. Ačkoliv byly tyto kalendáře po staletí velmi oblíbené a natolik výnosné, že jejich tisk podléhal v habsburské monarchii v 18. a 19. století dani z výroby, Jan Dobromil Arbeiter dával zřejmě přednost spíše osvětové a poznávací literatuře ve formě časopisů, i když vedle vědeckých obsahuje jeho knihovna i humoristické a zábavné tituly.

Jedním z mála kalendářů ve fondu je *Kalendář pro čas a věčnost* z let 1850, 1851 a 1852 od katolického kněze K. Poimona, vydávaný K. Winikerem v Brně. Pro mládež byl určen *Mravný kalendář s připojeným navedením ke zpěvu* (Praha, 1832) sestavený učitelem J. N. J. Filcíkem. Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta v Praze, jejímž členem byl i Arbeiter, vydala v roce 1860 *Kalendář Jednoty svatovítské*. Pro pedagogy byl určen *Kalendář učitelský*, který je v Arbeiterově knihovně zastoupen ročníky 1858–1861 a 1863.

Časopisy se v českých zemích začínají objevovat již v 70. letech 18. století, ale vydavatelé naráželi na nepřipravenost a nezájem čtenářů, takže brzy opět zanikaly. Rozvoj nastává počátkem 19. století nejen díky industrializaci průmyslu, ale souvisí i s pronikáním českého jazyka do společnosti[121].

Druhým nejstarším německy psaným časopisem vycházejícím v Čechách je konzervativní moralistní list *Die Sichtbare* (1770–71, red. V. V. Průša a W. Webel). Oba ročníky najdeme i v Arbeiterově knihovně. Kromě dalšího německého titulu *Ideenmagazin für Künstler, Fabrikanten u. Handwerker aller Classen* (1839, Leipzig) jsou už všechny další časopisy Arbeiterovy knihovny v češtině. V některých případech jde o ucelené ročníkové řady, jindy se jedná pouze o několik málo ročníků, případně ročník jeden. Část titulů zůstala ve fondu knihovny Okresního archivu Tábor, pro ilustraci šíře Arbeiterova zájmu je přesto uvádím.

[121] VOIT, P., *Encyklopedie knihy*, s. 177–178.

Hlasatel český (red. J. Nejedlý) byl jedním z prvních časopisů osvětových. Nejvíce titulů patří zábavným časopisům, jako byla *Česká včela* (red. K. H. Borovský), *Světozor* (red. P. J. Šafařík), *Květy české*, později *Květy* (red. J. K. Tyl) nebo *Český študent*. Oblíbený byl také *Lumír* (red. F. Mikovec), který se věnoval i historickým vědám. Arbeiter vlastnil i humoristické a satirické časopisy *Paleček, milovník žertu a pravdy*, *Rarášek*, *Brejle* nebo *Humoristické listy* (red. J. R. Vilímek a J. Svátek). Místo pozastavených Humoristických listů vycházel v roce 1864 *Bič* a *Blesk*.

Náboženské tituly reprezentují první dva ročníky *Blahověstu*. K pedagogickým časopisům patřil *Posel z Budče* (red. F. J. Šumavský) či *Pěstoun moravský*, jehož první dva ročníky 1862–63 vydával A. Augusta v Litomyšli a dál pokračoval jako *Pěstoun* v Brně. Mezi přírodovědné tituly se řadí *Krok* (red. J. S. Presl) a *Živa* (red. J. Purkyně, J. Krejčí), historií se zabývaly *Památky archeologické a místopisné* (red. K. V. Zap). K dodnes vydávaným titulům patří kromě dvou předchozích také časopis Národního muzea v Praze, v Arbeiterově době vycházející nejdéle pod názvem *Časopis Českého museum*. Arbeiter ho odebíral až do své smrti. Téměř všechny jeho ročníky až do roku 1869 dnes vlastní Okresní archiv Tábor.

K méně známým časopisům jistě patří *Hedvábnické noviny* z let 1865–69, výskyt tohoto titulu v Arbeiterově knihovně patrně souvisel s jeho členstvím ve Spolku pro pěstování moruší a hedvábnictví. V Brně byl vydáván *Přítel zvířat: časopis Vídeňského centrálního spolku proti trýznění zvířat vydaný ku šlechtění člověčenstva a k ochraně zvířat*. Spíše Kateřině Arbeiterové patřil módní časopis *Lada*, který představoval nejnovější evropskou módu a zároveň přinášel i popisy k šití a střihové přílohy.

3.4.9 Politika, právo

Politické publikace se až na výjimky týkají národnostní a s ní často spojené jazykové otázky rakouského soustátí. Patří sem například studie Jana Jungmanna *Otázka o užívání jazyka v Rakousku* (Praha, 1848) nebo *Austria polyglotta* (Praha, 1867) Jana Purkyně. Politickými dějinami českých zemí se ve svém díle *Politické zlomky* (Litomyšl, 1872), vydaném A. Augustou, zabýval spisovatel, překladatel a redaktor Jakub Malý. Úvahy o státním zřízení a politice Rakouska sepsal stejný autor pod názvem *Úvahy Čecha o novém zřízení Rakouska* (Praha, 1861), knihu tentokrát vydal Kober a Markgraf. Národnostními poměry v zemi se zaobíral také hrabě J. N. Harrach v díle *Spása Rakouska* (Praha, 1865) z dílny I. L. Kobera. Jinému tématu se věnuje spis francouzského císaře Napoleona III. *Idey napoleonské* (Praha, 1864) vydaný A. Rennem.

Právnické knihy se týkají jak soudobých zákonů, tak zákonů a práva historického. Platné zákoníky mohl používat Arbeiter pro svou vlastní potřebu jako majitel domu a pronajímatel bytů nebo člen obecního zastupitelstva za Malou Stranu. To mohl být případ *Nového živnostenského zákona, vydaného dne 20. prosince 1859* (vytištěný K. Jeřábkovou v Praze) nebo *Prozatímního jednacího řádu Pražské městské rady* z roku 1849. Z roku 1857 pak pochází *Kniha všeobecných zákonův občanských říše rakouské*.

Literární a právní historik Hermenegild Jireček vydal nákladem Jednoty právnické edici strahovského rukopisu staročeského překladu právních ustanovení byzantského císaře Justiniána I., tzv. Institucí: J*ustiniana ciesaře Ustanovenie a naučenie, neb, Prvniech počátkuov práv městských knihy čtvery* (Praha, 1867). Historií práva na našem území se Jireček zabýval ve svém díle *Slovanské právo v Čechách a na Moravě*, Arbeiterova knihovna obsahuje však jen první dva svazky (Praha, 1863–64). Stejný autor sepsal také obsáhlou edici právních textů *Codex juris Bohemici*, z nichž je ve fondu první díl *Tomus primus, Aetatem Přemyslidarum Continens* (Praha, 1867). První dva díly edice vydával I. L. Kober, pak ji převzal F. Tempský. Historik Václav Vladivoj Tomek je autorem práce *Sněmy české dle obnoveného zřízení zemského Ferdinanda II*. (Praha, 1868), které vydal F. Skrejšovský.

Zajímavými tituly z Arbeiterovy knihovny, které však nejsou v držení Husitského muzea, ale zůstaly v knihovně Státního okresního archivu Tábor, jsou trestní zákoníky Josefa I. a Marie Terezie. *Nové právo útrpné a hrdelní* (Praha, 1708) císaře Josefa I. bylo vítanou zakázkou pro dílnu tiskařské rodiny Jeřábků, která se specializovala na právnickou literaturu. Vídeňský dvorní tiskař a nakladatel J. T. Trattner vytiskl zákoník císařovny Marie Terezie *Constitutio criminalis Theresiana* (Wien, 1769) v německé i české jazykové mutaci, přičemž ho doprovodil bohatým rokokovým dekorem a celostránkovými či rozkládacími rytinami mučicích nástrojů[122].

3.4.10 Přírodní vědy

Oblast přírodních věd zahrnuje publikace vědecké i učebnice z oboru botaniky, zoologie, mineralogie, alchymie a chemie, fyziky (místy i s matematikou) a astronomie. Ačkoliv zvláště zahraniční přírodovědné publikace byly často bohatě ilustrovány, ve fondu Arbeiterovy knihovny se tyto reprezentativní tituly bohužel nenacházejí. Nenajdeme zde ani český Preslův *Rostlinář*, který je doprovázen litografiemi a mědiryty.

[122] VOIT, P., *Encyklopedie knihy*, s. 400.

Nejstarší přírodovědná díla Arbeiterovy knihovny představují alchymistické knihy. Významný německý alchymista, chemik a ekonom (a též autor univerzálního jazyka) Johann Joachim Becher[123] se ve svém díle *Metallurgia Becheri* (Francofurti, 1660) zabývá kovy, jejich vznikem a zpracováním či transmutací. Titulní list (obr. 16) má podobu alegorického obrazu s uprostřed stojícím stromem, který v koruně nese astronomické a alchymistické znaky Slunce (zlato), Měsíce (stříbro), Venuše (měď), Marsu (železo), Merkura (rtuť) a Jupitera (cín). Kolem stromu je obtočena nápisová páska s názvem Metallurgia Becheri a kmen nese nápis „Concipio". Nad stromem svítí slunce s nápisem „Gigno" jako symbol zrození. Z pravé strany stromu se o rýč s nápisem „Elaboro" opírá mladík, z druhé strany stojí chromý stařec a z nádoby se znakem olova (Saturn) zalévá strom. Ve vodě čteme nápis „Alo". Půda ještě skrývá znaky pro síru a sůl. Snad by bylo možné alegorii aspoň částečně vyložit následujícím způsobem: k dosažení poznání je třeba práce, životní zkušenost a schopnost přinášet oběti. Ve fondu Arbeiterovy knihovny se nalézá také práce alchymisty Sebalda Schwärtzera *Chrysopoeia Schwaertzeriana. Das ist: Sebaldi Schwaertzers, ehemahligen berühmten Churfürstl. Sächsischen Artisten und würcklichen Adepti, Manuscripta, Von der Wahrhafften Bereitung des Philosophischen Steins* (Hamburg, 1718). Chrysopoeia je termín helénistických alchymistů a značí výrobu zlata[124]. Text je doplněn pěti obrazovými přílohami s mědirytinami alchymistické pece a pomůcek. Autor působil i na dvoře Rudolfa II. a zemřel jako horní hejtman v Jáchymově[125].

Také další tituly z 18. století pocházejí většinou ze zahraničí, jak dokládá *Natur Historie des Schweizerlandes* (Zürich, 1752) švýcarského lékaře a přírodovědce J. J. Scheuchzera nebo dílo augsburského fyzika Ch. C. Höschela *Nachricht von dem katoptrischen Zirkel* (Augsburg, 1783), zabývající se optikou, lomem světla a popisem zrcadel. Moravský tiskař pocházející z Vídně J. J. Trassler, vydal v Opavě třísvazkové dílo německého matematika a astronoma J. J. Eberta *Eberts Naturlehre* (Troppau, 1784–85).

Z českých knih pak můžeme jmenovat práce všestranného přírodovědce Jana Svatopluka Presla *Nerostopis, čili, Mineralogia* (Praha, 1837) nebo *Počátkové rostlinosloví* (Praha, 1848). Mineralogií se ve svých dílech zabýval také profesor geologie Jan Krejčí: *Počátkové nerostopisu* (Praha, 1851), *Přírodopis kovů a jejich rud* (Praha, 1858) a *Klíč nerostopisný k ustanovení nerostů dle znaků chemických a tvaroslovných* (Praha, 1865).

---

[123] Blíže viz KARPENKO, V., *Alchymie : nauka mezi snem a skutečností*, s. 410–428.

[124] KARPENKO, V., *Alchymie : svět pohádek a legend*, s. 285.

[125] KARPENKO, V., *Alchymie : svět pohádek a legend*, s. 278–279.

Botaniku zastupuje kromě Preslova díla také práce významného floristy Filipa Maximiliana Opize *Seznam rostlin květeny české* (Praha, 1852), v němž pro jednotlivé druhy uvádí i česká jména, v řadě případů však dnes už zapomenutá[126]. Jediné dílo týkající se zoologie *Přehled soustavy živočišné* (Praha, 1853), určené pro studenty vyšších škol, pochází opět od J. Krejčího.

Fyzikou a matematikou se ve své práci *Základové přírodnictví aneb fyziky a matematiky potažené neboli smísené* (Praha, 1825) zabýval autor učebnic Josef Vojtěch Sedláček. Jeho následovník (oba byli učitelé a členové řádu premonstrátů v klášteře v Teplé), přírodovědec Josef František Smetana je autorem první původní učebnice fyziky pro gymnázia *Počátkové silozpytu čili fysiky pro nižší gymnasia a reálky* (Praha, 1852) a první původní české vědecké práce v oblasti fyziky *Silozpyt čili fysika* (Praha, 1842)[127]. Geovědy a astronomii představuje ve svém díle *Zeměkaule v ohledu měřeckém a přírodnickém, jakož i stručné hvězdosloví* (Hradec Králové, 1850) pedagog K. Šádek.

Ve fondu Arbeiterovy knihovny najdeme i *Chemické tabulky* (Praha, 1862) sestavené lékárníkem A. F. Kubertem. Nejstarší českou učebnici chemie *Navedení k lučebnictví* (Praha, 1853) přeložil z německého originálu lékař Filip Stanislav Kodym[128]. Dvoudílná *Chemie všeobecná* (Praha, 1858, 1860) je dílem profesora chemie na pražské polytechnice Ivana Bohdana Staňka, který byl též politikem, novinářem a básníkem.

3.4.11 Matematika

Knihy o matematice ve fondu Arbeiterovy knihovny většinou představují učebnice pro nižší školy nebo gymnázia. Výjimkou je *Mathematisches Lexikon* (Leipzig, 1715) německého osvícenského filozofa Christiana Wolffa.

K nejstarším učebnicím zde patří *Praktische Anleitung das Kopfrechnen zu lehren* (Linz, 1815) německého pedagoga V. Pachera. Matematik S. Gunz je autorem třísvazkového díla *Theoretisch-praktisches Rechenbuch, für Lehrende und Lernende* (Prag, 1816). K českým učebnicím pak můžeme řadit práce učitele J. N. J. Filcíka *Proč a proto při umění početním* (Hradec Králové, 1823) a *Rychlý počtář aneb krátce obsažné počty z hlavy* (Hradec Králové, 1833) a další mladší početnice například od Š. Bačkory.

---

[126] Opiz, Filip Maximilian in Botany. Dostupné z: <http://botany.cz/cs/opiz> [cit. 2014-06-20].

[127] VOIT, P., *Encyklopedie knihy*, s. 570.

[128] VOIT, P., *Encyklopedie knihy*, s. 298.

Specializované učebnice jsou věnované geometrii. Profesor matematiky na pražské technice Gustav Skřivan je autorem díla *Základové analytické geometrie v rovině* (Praha, 1864). Václav Jandečka, první středoškolský učitel matematiky, který svůj předmět vyučoval česky[129], napsal čtyřdílnou publikaci *Geometria pro vyšší gymnasia* (Praha, 1864–67).

K matematice můžeme přiřadit i literaturu o zeměměřičství. Tento obor zastupuje český spis od Šimona Podolského z Podolí, který vyšel v českých zemích už v roce 1683 pod názvem *Knížka o měrách zemských*[130]. Ve fondu Arbeiterovy knihovny se nachází jeho pozdější vydání (Hradec Králové, 1828).

3.4.12 Hudba

Hudební žánr zastupují v Arbeiterově knihovně především zpěvníky a sbírky písní. Přesto zde najdeme i jednu hudebninu, a tou je rukopisný notový záznam Mozartovy Kouzelné flétny (Z*auberflöte*). Partitura neznámého původu je obdélníkového formátu a má 193 stran. Další tři drobné tisky představují libreta k soudobým hudebním dílům. Oratorium Josepha Haydna doprovází báseň anglického dramatika Johna Thomsona, která vyšla pod názvem *Die Jahreszeiten nach Thomson* (Wien, 1801). Další dvě díla jsou libreta ke kantátám. Z pera německého dramatika a libretisty J. R. Seyfrieda pochází *Rückkehr des Vaters* (Wien, 1808), J. Prorubsky je autorem libreta *Die Hülfe im Unglück* (Wien, 1799).

Sbírky národních písní, v některých případech s připojenými nápěvy, často představují výsledky dlouholetého sběratelského úsilí českých vlastenců a spisovatelů, mezi něž patřil Karel Jaromír Erben se svými díly *Písně národní v Čechách, s nápěvy* (Praha, 1842) a *Nápěvy prostonárodních písní českých* (Praha, 1862). Sbírka teologa a obrozence Františka Sušila *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřadenými* (Brno, 1860), jejíž druhé, rozšířené vydání od brněnského K. Winikera se nalézá i mezi Arbeiterovými knihami, znovuožila v nedávné době novými adaptacemi lidových písní. Ve fondu se nachází také sbírka *Veniec národních piesni slovenských* (B. Bystrica, 1862) sestavená M. Chrástkem.

Písně náboženského charakteru reprezentují například *Třicet pohřebních písní pro všecky stavy* (Praha, 1850) od kněze a spisovatele V. A. Pohana či *Pohřební písně* (Hradec Králové, 1825) od J. Ulrycha. Z regionálního hlediska je významný sborník *České národní*

---

[129] Jandečka, Václav in Významní matematici v českých zemích. Dostupné z: <http://inserv.math.muni.cz/biografie/vaclav_jandecka.html> [cit. 2014-06-20].

[130] VOIT, P., *Encyklopedie knihy*, s. 570.

duchovní písně (Praha, 1831), jehož autorem je táborský kněz, vlastenec a literát Josef Vlastimil Kamarýt.

Ve fondu Arbieterovy knihovny se nacházejí také dvě vydání *Zpěvníku pro českou mládež* (Praha, 1850, 1851) pedagoga V. V. Janoty.

Obsahově zcela odlišným titulem je bibliografie sestavená E. A. Melišem a J. Bergmannem *Průvodce v oboru českých tištěných písní pro jeden nebo více hlasů: od r. 1880–1862* (Praha, 1863).

3.4.13 Ekonomika, administrativa, obchod

Národohospodář, ředitel banky Slavie a zakladatel družstevních sdružení František Ladislav Chleborád je autorem ekonomického spisu *Soustava národního hospodářství politického* (Praha, 1869), který vydal vlastním nákladem. K teoretickým dílům lze přiřadit také spis J. Šallanského *Žádných státních dluhů více!* (Praha, 1865).

Jan Dobromil Arbeiter jako soukromník a vlastník domu s 50 nájemními byty se potřeboval orientovat i ve finančních otázkách a musel umět dobře hospodařit. Pro svou vlastní potřebu si tedy zřejmě pořídil práci J. Schulze *Die Hausherren und unsere Theuerungs-Zustände* (Wien, 1854), která pojednává o inflaci v Rakousku a neutěšeném stavu pronajímatelů. Vlastnil také pražský adresář *Adressbuch der Königlichen Hauptstadt Prag* (Prag, 1859) vydaný N. Lehmannem, ve kterém je sám uveden jako „Hausbesitzer Privatier“ a jeho žena Kateřina jako „Zwirnhändlerin“.

Další díla (často učebnice) se týkají korespondence v úředních a obchodních záležitostech, jsou často doplněná předepsanými vzory. Jedná se například o práci právníka J. Wočadla *Český sekretář, aneb, Pravidla slohu listovního s příklady* (Praha, 1849) nebo J. Malého *Dopisovatel: navedení ke spisování listů a psaní všeho druhu* (Praha, 1869). Učitel na obchodních školách A. Skřivan je autorem čtyř učebnic: *Nauka o slohu kupeckých listů* (Praha, 1850), *Český obchodník* (Praha, 1851), *Nauka o kupeckém účetnictví* (Praha, 1864) a *Nauka o kupeckém slohu* (Praha, 1866).

3.4.14 Militaria

Jan Dobromil Arbeiter byl nadporučíkem měšťanské pěchoty, která měla za úkol bránit Prahu v případě vojenského konfliktu. Jeho zájem se tedy obracel i k vojenství, což se odráží i v jeho knihovně.

Již z roku 1645 pochází *Ondřeje z Habernfeldu vypravování o vojně české od roku 1617*, které však ve fondu Arbeiterovy knihovny známe až z druhého vydání E. Grégra (Praha, 1867). Většinu děl pak tvoří popis bojů během rakousko-pruských válek nebo evropského sedmiletého konfliktu mezi roky 1756–63, další pojednávají o válečných taženích Napoleona Bonaparte. Sté výročí slavného vítězství rakouské armády pod vedením polního maršála L. Dauna nad Prusy upomínají hned dva tituly: *Erinnerungen an die Schlacht von Kolin und die damalige Zeit* (Wien, 1857), který sepsal důstojník rakouské armády G. Uhlig von Uhlenau, a *Bitva u Kolína dne 18. června 1757* (Praha, 1857) z pera učitele A. V. Humla.

O bitvě u Aspern, kde roku 1809 rakouská armáda porazila Napoleona, podává zprávu novinový leták, tzv. Flugschrift (mající podobu vícelistového tisku) *Relazion von der Schlacht bei Aspern auf dem Marchfelde am 21. und 22ten May 1809.* Napoleonův pád předznamenalo neúspěšné tažení do Ruska v roce 1812, které je popsáno ve dvou novinových letácích, vytištěných ve Vídni pod názvy *Der Rückzug der Franzosen aus Ruszland im Jahre 1812*. Kniha J. Sporschilla *Geschichte der Völkerschlacht bei Leipzig* (Braunschweig, 1841) líčí definitivní porážku Napoleona v bitvě u Lipska v roce 1813. Text doprovází bohatý ilustrační aparát – podobizny vojevůdců Napoleona, knížete Schwarzenberga a hraběte Colloreda, plánky bitev a litografie s pohledy na bitvu i nedaleká města či vesnice.

Mezi teoretická pojednání o vojenství patří *Zásady strategie od Jeho císař. Výsosti arciknížete rakouského Karla* (Mladá Boleslav, 1862) a vojenskou topografií se zabývá spis A. Fischera *Auszug aus der Terrainlehre* (Leitmeritz, 1829).

3.4.15 Varia

Samostatný oddíl ve fondu Arbeiterovy knihovny tvoří různorodá díla, jež nelze zařadit do žádné jiné skupiny. Najdeme zde proroctví, mytologii, okultismus, práce o etiketě a společenském chování, květomluvu nebo obrazovou knihu o stínovém divadle.

Z Německa pochází okultistický spis *Neue Reisen in den Mond, die Planeten, Sonne und andere Sterne aus dem Leben der Somnambüle Marie W. von U. aus dem Schwarzwalde* (Ulm, 1852). Proroctví novicky Ludmily Chmelové z kláštera sv. Františka v Praze, původně ze středověkého rukopisu, bylo vydáno taktéž v Německu pod názvem *Sieben Weissagungen der Ludmila Chmel* (Weimar, 1848). Ve Vídni vyšlo proroctví *Prophezeiungen über alle Länder und Regierungen Europa's* (Wien, 1849).

K pozoruhodným titulům jistě náleží i mytologické dílo o významu myší pedagoga J. V. Grohmanna *Apollo Smintheus und die Bedeutung der Mäuse in der Mythologie der*

Indogermanen (Prag, 1862) nebo původně arabské dílo o poštovních holubech *Die blitzgeschwinde Briefpost* (Herborn, 1806).

Otázkou etikety se zabývá dílo *Der feine Gesellschafter: ein treuer Wegweiser für junge Leute sich in Gesellschaft und im Umgange beliebt zu machen,* vydané v Košicích (Kaschau, 1825), nebo práce českých autorů A. Stýbla *Pražský Galanthomme* (Praha, 1865) a F. C. Kampelíka *Vykání a zdvořilost společenská Čechoslovanů* (Praha, 1847).

Pro mládež je pak určena obrazová publikace *Živé stíny* (Praha, 1867), vydaná J. R. Vilímkem, kde je znázorněno, jak gesty rukou vytvářet proti světlu stínové figury. Doprovodné názvy obrázků jsou kromě češtiny uvedeny také v bulharštině, ruštině, polštině a srbochorvatštině.

3.4.16 Vlastenecká literatura

Vlastenecká literatura úzce souvisí s výše uvedenými jazykovědnými publikacemi a slavistikou. V této části fondu najdeme například dílo slovenského učitele a hudebního skladatele J. Kadavého *Vzájemnost ve příkladech mezi Čechy, Moravany, Slováky, Slezáky i Lužičany* (Pešt, 1843) nebo práce již zmiňovaného slavisty F. J. Jezbery *Ke všem slovanským druhům mojim* (Praha, 1864) a *Slova k povyjasnění naší slovanské vzájemnosti* (Praha, 1864). Hrabě Joseph Mathias von Thun je autorem studie *Der Slawismus in Böhmen* (Prag, 1845). V Expedici slovanských letopisů v Lipsku byl vydán spis *Slovo v čas o vlastenectví, o češtině a o národu československém, s ohledem na spolek německý zvláště celní* (Lipsko, 1868). Spisovatel, novinář a politik J. V. Frič vydal vlastním nákladem polemiku *Buď jasno mezi námi!* (Praha, 1868), ve které obhajuje své panslavistické názory.

K vlasteneckým publikacím můžeme připojit i jubilejní tisk *Slavnost položení základního kamena k Národnímu divadlu* (Praha, 1868) sestavený novinářem S. Hellerem. Popisovaná událost byla pro Arbeitera o to cennější, že byl členem sboru pro zřízení divadla. Publikaci zdobí barevný litografický titulní list a text je doprovázen mnoha portréty význačných osobností, jež se zasloužily o založení Národního divadla.

3.4.17 Lékařství

Přestože byl Jan Dobromil Arbeiter vystudovaný lékárník, praxí se nezabýval. Můžeme se proto domnívat, že většinu lékařských knih mu odkázal jeho prastrýc, lékař J. V. Neumann. Minimálně dvě české knihy si Arbeiter pořídil sám, neboť vyšly až po Neumannově smrti. Jde o spis lékaře F. S. Kodyma *Zdravověda, čili, Nejlepší způsob, jakby*

člověk svého života ve zdraví a vesele užiti a dlouhého věku dosáhnouti mohl (Praha, 1853), vydaný nákladem Českého musea, a *Slovník lékařské terminologie* (Praha, 1863), který vydal Spolek českých lékařů.

Všechna ostatní díla jsou starší a psaná německy či latinsky. Několik prací se týká balneologie, tedy lázeňství a léčby pomocí minerálních vod, jak dokládá kniha J. K. E. Hosera *Beschreibung von Karlsbad* (Prag, 1797) nebo dílo dalšího lékaře F. K. O'Reillyho *Untersuchung des Bitterwassers zu Steinwasser in Böhmen* (Prag, Göttingen, 1791). Studie *Geschichte der Vaccination in Böhmen* (Prag, 1804) popisuje očkování v českých zemích, jeho aplikaci a výsledky u jednotlivých pacientů.

Anton Störck, osobní lékař Marie Terezie, je autorem spisu *Praecepta medico-practica in usum chirurgorum castrensium et ruralium ditionum Austriacarum* (Viennae Austriae, 1777), ve kterém popisuje chirurgické postupy vhodné pro městské i venkovské lékaře. Dalším slavným autorem lékařských i jiných vědeckých knih byl nizozemský lékař a botanik Hermann Boerhaave. Ve svém díle *Institutiones medicae in usus annuae exercitationis domesticos digestae* (Nürnberg, 1740) podává výklad teoretických lékařských principů. Nejstarším tiskem z celého fondu Arbeiterovy knihovny jsou pak *Consilia montagnane Cum tabula* (Venetiis, 1525) v renesanční kožené vazbě, zdobené slepotiskem s rámovou kompozicí. Autorem díla byl italský lékař a profesor lékařství v Padově a v Boloni Bartolomeo Montagnana. Obsah díla tvoří soubor většinou autorových spisů, počínaje popisy nemocí a léků, přes lázeňské pojednání až po seznam protijedů.

3.4.18 Zemědělství, výroba, technika

Agronom a ředitel hospodářské školy Emanuel A. Komers je autorem sborníku *Pokrok v rolnictví* (Praha, 1868), jehož čtvrtý svazek se nachází v knihovním fondu. Zemědělstvím a domácím hospodářstvím se zabýval německý evangelický teolog Franz P. Florian ve svém díle *Böhmisch- und Schlesisches Land- und Haus Wirthschaffts Buch* (Nürnberg, 1730).

Další knihy se týkají zpracování potravin, ať už jde o pečení chleba – *Das Brodbacken* (Nordhausen, 1843) – či vaření piva – *Die Kunst des Bierbrauens physisch- chemisch-ökonomisch beschrieben* (Prag, 1794). Z třídílného spisu sládka F. A. Poupěte se ve fondu nachází pouze díl druhý. O tom, jak ušetřit a vařit levná jídla, pojednává příručka *Deutlicher Unterricht wie man leicht und mit wenig Kosten aus den Kartoffeln Reis, Sago, Gries, Nudeln, Mehl, Stärke, Brod, Butter, Käse, Zucker, Syrup, Kaffee, Wein, Branntwein, Essig u. verfertigen kann* (Ronneburg, 1828).

Pojednání o technologii od učitelů J. Baldy a M. Pokorného vydal I. L. Kober v edici Průmyslová škola pod názvem *Základové technologie* (Praha, 1862). Ve stejném roce vyšla ve Vídni česká publikace *Technologie* (Vídeň, 1862), ve které pedagog, překladatel a spisovatel A. F. Hora popisuje původ a zpracování rostlinných, živočišných i nerostných látek. Zajímavým titulem je pak *Hlavní zpráva o činnosti českého spolku pro pěstování moruší a hedvábnictví v Praze* (Praha, 1866), ve které se ze seznamu členů dozvídáme, že Jan Dobromil Arbeiter byl jeho činným členem.

Arbeiterův zájem o nové objevy a vynálezy ve světě dokládá pojednání o daguerrotypii *Das Geheimniss der Daguerrotypie, oder die Kunst Lichtbilder durch die Camera obscura zu erzeugen* (Leipzig, 1839). Vývoj fotografického procesu zakončil francouzský výtvarník a vynálezce F. Daguerre právě roku 1839. Německý architekt a zemský stavitel Carl Friedrich Meerwein je autorem spisu o létání *Die Kunst zu fliegen nach Art der Vögel* (Frankfurth, Basel, 1784), součástí textu je i mědirytinová příloha zobrazující konstrukci podobnou dřevěnému rogalu.

Pojednání o požární bezpečnosti v případě staveb komínů, kamen a pecí *Erfahrungen, das Rauchen der Stuben- und Küchen-Feuerungen vollständig zu beseitigen oder bei neuen Bau-Anlagen durchaus zu verhüten* (Halle, 1831) jistě Jan Dobromil Arbeiter využil prakticky při správě rozsáhlého Kajetánského domu.

3.4.19 Antická literatura

Oddíl antické literatury není ve fondu Arbeiterovy knihovny nikterak rozsáhlý. Pravděpodobně nebyl budovaný na systematickém základě, ale vznikl spíše nahodilým výběrem či nákupem knih, které mohly sloužit i jako učebnice. Jedná se o překlady do češtiny, jediným dílem v německém jazyce je Senecovo drama *Die Trojanerinnen* (Wien, 1830), které bylo určeno gymnaziálním studentům jako vzor řečnického umění.

Hojně vydávaná *Homérova Odyssea* (Praha, 1848) se ve fondu nachází v překladu pedagoga a básníka A. Lišky, vydaná nákladem knihkupce a nakladatele Václava Hesse. Filolog a pedagog Leo F. Saska přeložil a vydal *Platonovu rozmluvu Laches* (Plzeň, 1862). Učení nejvýznamnějšího Platonova žáka Aristotela se přes starověké filozofické školy a arabské islámské vzdělance stalo ve středověku základem scholastiky a na univerzitách se podle něj učilo až do 18. století. Ve fondu najdeme pouze jediné jeho dílo a tím je *Aristotela Katégorie* (Praha, 1860), filozofická práce o logice věcí. Vyšla nákladem F. Řivnáče

v překladu spisovatele a knihovníka J. A. Vrťátka. Jde o první překlad Kategorie do češtiny a tedy základ tradice aristotelovských překladů.

K básnickým dílům starověkých autorů patří výbor z poezie *Ovid a Katull* (Praha, 1858), přeložený a uspořádaný pedagogem Janem Vondráčkem, nebo *Anthologie z Ovidia, Katulla, Propertia a Muséa* (Brno, 1861) vydaná u knihkupce A. Nietscheho. Překladatelem tohoto díla byl teolog a sběratel národních písní F. Sušil.

Historikovi, vojevůdci a Sokratovu žáku Xenofontovi je připisován spis *O správě obce Athénské* (Praha, 1849), vydaný J. Spurným v překladu F. Ř. J. Polehradského.

3.4.20 Výtvarné umění

O umění pojednává pouze osm děl z Arbeiterovy knihovny. Tři z nich se zabývají malířstvím, konkrétně díly anglického malíře a grafika Williama Hogharta a italského mistra Rafaela Santiho. William Hoghart byl proslulý autor satirických obrazů a rytin, které pranýřovaly morálku soudobé společnosti. Vydával je také jako mědirytiny a měly velký úspěch. Německý osvícenec, vědec a spisovatel G. C. Lichtenberg k nim napsal knihu komentářů *Ausführliche Erklärung der Hogarthischen Kupferstiche, mit verkleinerten aber vollständigen Copien derselben von E. Riepenhausen* (Göttingen). Ve fondu se zachovaly hned dva exempláře, z roku 1794 a 1805, bohužel bez doprovodného ilustračního aparátu.

Rafaelovy obrazy biblických příběhů starého zákona (Praha, 1841), s doprovodným textem v češtině, je obrazová publikace vydaná v závodě Dědiců Petra Bohmanna, tisk provedl podnik Synů Bohumila Haase. Jako autor námětů je uveden Rafael, předlohu nakreslil W. Kandler, rytců se však na práci tohoto alba podílelo víc. *Stvoření prvních lidí* vyryl Wiesner, *Pád prvních lidí* Rybička, *Vyhnání z ráje* Wend. Želisko, *Potopu světa* Jos. Batmann, *Lottův autěk ze Sodomy* Steinmiller a další. Je zde proto patrná různá úroveň zpracování námětu.

Další knihy pojednávají o architektuře a památkách. K nim patří dílo malíře, rytce a spisovatele Václava Veleby *Die berühmte Prager Brücke und ihre Statuen in 37 Kupfern dargestellt, mit Beschreibungen und Legende* (Prag, 1827) s mědirytinovým obrazovým doprovodem. I jako průvodce mohla sloužit kniha *Burg Karlstein und ihre Sehenswürdigkeiten* (Prag, 1863). Ke knihám o architektuře můžeme připojit také oslavnou publikaci *Zlaté zápisy* (Praha, 1841), ve které najdeme děkovné básně a oslavné projevy u příležitosti založení, postavení či obnovení významných staveb v Praze a okolí (Karlštejn a Beroun). Kniha je doplněna mědirytinovými ilustracemi.

3.4.21 Filozofie

Velký význam pro německé i české národní obrození mělo učení o národech a národních jazycích německého filozofa a estetika hnutí Sturm und Drang Johanna Gotfrieda Herdera. Jeho práce *Johann Gottfried Herder's älteste Urkunde des Menschengeschlecht* (Prag, Wien, 1819) se nachází i v Arbeiterově knihovně.

První česky psané filozofické dílo *Antonína Marka Základní filosofie, logika, metafysika* (Praha, 1844) sepsal jazykovědec, překladatel a přítel J. Jungmanna Antonín Marek. Stal se zakladatelem české filozofické terminologie, která je platná dodnes. Z názoru, že svět vychází z jedné podstaty, tzv. monismu, vycházel ve své práci *Názor světa* (České Budějovice, 1863) kněz Jan K. Zátka.

K filozofickým dílům můžeme přiřadit i práci Karla Sabiny *Duchovný komunismus* (Praha, 1861). Životem po smrti se zabývá kniha *Die Gewisheit eines Lebens nach dem Tode* (Nordhausen, 1839) autorů F. C. Bakewella a C. Schöpfera.

4 Provenienční záznamy v knihách Arbeiterovy knihovny

Habent sua fata libelli – osudy knih dokládají provenienční záznamy obsažené v jednotlivých exemplářích. To platí také pro knihovnu, kterou během celého svého života vytvářel vlastenec Jan Dobromil Arbeiter. Kupoval nové knihy, byl však i majitelem starších tisků, v nichž jsou často zaznamenány údaje předchozích vlastníků. Další cesta knihovny vedla přes různé instituce (táborské gymnázium nebo jiné školy, archiv, muzeum) a také ty zanechaly na knihovně a jednotlivých knihách své stopy.

4.1 Provenienční záznamy původních vlastníků

Nejstarším titulem v knihovně, který kromě Arbeiterova exlibris obsahuje další čtyři provenience a supralibros, je již zmiňovaný tisk *Consilia montagnane Cum tabula* (Venetiis, 1525). Renesanční vazbu s rámovou kompozicí zdobí rostlinný dekor a polopostavy učenců. V horním vloženém poli jsou vytlačené iniciály MRMD, spodní vložené pole je označeno letopočtem MDL (obr. 17). Podle jednoho z provenienčních záznamů na titulním listu jde zjevně o supralibros „M[atthias] R[öschen] M[edicinae] [Doctor] MDL [=1550]“.

Na předním přídeští čteme následující provenienční záznam: „Nobili et excellenti viro D[omino] Balthasaro ab Herden Philosophiae et Medicinae Doctori amico suo ut veteri et syncero, ita charissimo, levidense hoc munusculum amicitiae et fraternitatis ergo offert Paulus Sesserus Phil[osophiae] et [Medicinae?] Doktor, Medicus provincialis Austriae inferioris Anno partus Salutiferi MDLXXXIII Idibus Februarij. Pios Spes Alit“, v překladu: „Šlechetnému a vynikajícímu muži, panu Baltazaru z Herdenu, doktoru filosofie a lékařství, svému dávnému a upřímnému, jakož i nejmilejšímu příteli, věnuje tento chatrný dárek na důkaz přátelství a bratrství Paulus Sesserus, doktor filosofie a lékařství, zemský lékař Dolního Rakouska, o únorových Idách [=13. 2.] roku 1583 od spásonosného zrození. Naděje živí zbožné“. Na titulním listu najdeme další tři přípisy. První záznam, zaretušovaný inkoustem, je nečitelný. Druhý obsahuje informaci o ceně knihy „Emptus 2 fl. 48 xr“ což znamená „Koupeno za 2 zlaté a 48 krejcarů“. Poslední provenience v této knize odkazuje na iniciálové supralibros: „Sum Matthiae Röschen Artium et medicinar[um] Doctoris Anno salutis MDLiiij“.

Podle proveniencí tedy víme, že snad prvním majitelem knihy byl lékař Mathias Röschen, který si nechal zhotovit iniciálové supralibros. To ukazuje rok 1550, ačkoliv na

přípisu na titulním listu Röschen uvádí 1554. Dalším vlastníkem se stal rakouský lékař a filozof Paul Sesserus[131], který v únoru roku 1583 tisk věnoval svému příteli, lékaři Baltazarovi z Herdenu[132]. Další dvě století o osudech knihy nevíme nic. Lze předpokládat, že knihu pojednávající o lékařství vlastnil lékař Václav Neumann, který ji odkázal Janu Dobromilu Arbeiterovi, jehož razítkové exlibris také nacházíme na titulním listu.

Jiné dva tisky – ilustrovaný cyklus *Die berühmte Prager Brücke und ihre Statuen* (Prag, 1827) a Šporkův životopis *Leben eines Herzlichen Bildes* (Prag, 1720) – spojuje stejná provenience, totiž štítkové exlibris s natištěným textem „Karl Graf Küenburg" uvnitř rámečku (obr. 18). Rod Küenburgů pocházející z Korutan se v 17. století usadil v Čechách, v Mladé Vožici vytvořil fideikomisní panství, ke kterému náležela i knihovna. Exlibris patří pravděpodobně Karlu Küenburgovi (1767–?), jednomu z potomků zakladatele mladovožické větve[133].

Mathematisches Lexikon (Leipzig, 1716) byl původně součástí cisterciácké knihovny v Plasích. To dokládá exlibris tamního opata Evžena Tytlla, za jehož působení v letech 1699–1738 došlo k přestavbě kláštera architektem Janem Blažejem Santini–Aichlem[134]. Heraldické exlibris (obr. 19) představuje oválný štít čtvrcený se srdcovým štítkem s monogramem T a číslicí 2, v polích jsou osmicípá hvězda, dvě šesticípé růže a heraldická lilie. Štít doplňují akantové listy a koncové trojlisty patriaršího kříže s písmeny M O R S, v pozadí jsou dvě křížem postavené berle a mitra. Ve dvou pásech po obvodu čteme: „PRO BIBLIOTHECA MONASTERII PLASSENSIS ORD[INIS] : CISTERCIENSIS COMPARAVIT EUGENIUS TYTTL S[ACER]. O[RDO]. C[ISTERCIENSIS]. ABB[AS]. PLASS[ENSIS]., S[ANCTAE]. M[ARIAE]. M[AGDALENAE]. LIP[ENSIS]. PRAEP[OSITUS]. WEL[EHRADENSIS]. ET S[ACRI]. COR[DIS]. PAT[ER]. IM: VIS[ITATOR]. AC VIC[ARIUS]: GEN[ERALIS]:", v překladu: „Knihovně kláštera cisterciáckého řádu v Plasích opatřil Evžen Tyttl, sv. řádu

[131] Sesser, Paul in GND 007119224. Dostupné z: <http://gso.gbv.de/DB=1.28/PPNSET?PPN=007119224> [cit. 2014-06-12].

[132] Herden, Balthasar von in GND 00689061X. Dostupné z: <http://gso.gbv.de/DB=1.28/PPNSET?PPN=00689061X> [cit. 2014-06-12].

[133] Küenburg, Karl, hrabě in Provenio Národního muzea. Dostupné z: <http://opac.nm.cz:8080/authorities/42293> [cit. 2014-06-20]; MAŠEK, P. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 512.

[134] MACEK, P.; ZAHRADNÍK, P. Opat Evžen Tyttl jako projektant, s. 87–92.

cisterciáckého opat plasský, sv. Maří Magdaleny v České Lípě probošt, Velehradu a Sv. Koruny otec–opat stálý visitátor a generální vikář“[135].

Exemplář knihy *Příhody Václava Vratislava svobodného pána z Mitrovic* (Praha, 1807), který původně pocházel z Arbeiterovy knihovny a nyní se nachází v soukromém vlastnictví, je také označen několika proveniencemi. Na deskách je nalepen štítek se signaturou, která se opakuje také na přídeští. Je to signatura z knihovny reálného gymnázia v Táboře, do táborského archivu a muzea se však už kniha nedostala, jejich provenience chybí. Dalším přípisem je tužkou psaná značka a číslo z antikvariátu ET 811–5960 spolu s cenou 3500 Kč. Doplněn je též bibliografický pramen: „II. vyd. Jungmann IV, 656“. Nejzajímavější proveniencí je štítkové heraldické exlibris Franze Kaspara Brožovského, apelačního rady vrchního apelačního a kriminálního soudu v Praze, který byl roku 1811 povýšen do šlechtického stavu s predikátem „z Pravoslav“. Jako znalec starší české literatury si vybudoval velkou knihovnu[136], která byla po jeho smrti rozprodána. Exlibris zobrazuje Brožovského erb: „poloviční štít, v jedné polovině úl a včely, v druhé polovině zbořená zeď se třemi stínkami, na prostřední z nich sedí sova, korunovaný helm s přikryvadly, na vrcholu lev s korunkou“[137]. Kolem erbu je obtočena nápisová páska s textem: „Ex libris Franc[isci]. Casp[aris]. Brožowsky de Prawoslaw C[aesar]o. R[egiae]. Maj[estatis]. in Reg[no]. Bohem[iae]. ad Trib[unal]. Appell[ationis]. Consiliarii“ (obr. 20).

Další tři tisky jsou označeny razítkovými exlibris, jejichž majitele se mi však nepodařilo určit. Na titulu *Die neue Gometz* (Leipzig, 1784) je umístěno malé kulaté razítko s podtrženými iniciálami LBG, nad nimiž jsou tři lístky (obr. 21). V již zmiňované knize *Praecepta medico-practica* (Viennae Austriae, 1777) a stejně tak v přírodovědné encyklopedii *Eberts Naturlehre* (1785) najdeme kulaté razítko ve tvaru dvou ratolestí dole spojených symbolem srdce. Ve středním poli jsou iniciály DN (obr. 22).

Althanova univerzitní dizertace *Imago principum Bohemiae* (Praha, 1673) patřila podle proveniančního záznamu pražskému radnímu Samuelovi Záhorzanskému (1611/17–1697), synovi Pavla Záhorzanského, který získal erb a predikát „z Worlíka“ za svou službu

[135] LIFKA, B., *Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000 až 1900*, s. 150.

[136] MAŠEK, P. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 114.

[137] Brožovský, Kaspar Franz in Provenio Národního muzea. Dostupné z: <http://opac.nm.cz:8080/authorities/10682> [cit. 2014-06-08].

u Švamberků[138]. Provenienční záznam „Ex libris Samuelis Zahorzansky de Worlik“ se nachází na titulním listu (obr. 23).

Vlastnický přípis nalezneme i u německého časopisu *Die Sichtbare* (1770–1771) „Nro 13 Casparus Weÿemann 1776“. Kniha žertovné a satirické poezie *Picanders ernst-schertzhaffte und satyrische Gedichte* (Leipzig, 1748) nese na předsádce provenienční záznam „Exlibris Jh. [?] Reitschlager“.

Trojjazyčný slovník *Dictionarium von dreyen Sprachen Deutsch, Lateinisch und Böhmisch* (Praha, 1706?) je na titulním listu označen latinským exlibris s přípisem: „Ex libris tunc temporis Slanae Fundatistar[um]s Praceptoris Actualis. N[ota] B[ene]: Post pie deffunctum V[enerabilem] D[omnium] Mathiam Nespieschny Decanum Slanensem Vicarium propter ejusdem districtum Dono accepi. Pro cujus anima Missae Sacrificia Altissimo jam obtuli“, v překladu: „Z knih, které dočasně náleží fundatistům ve Slaném, řádnému učiteli. Poznámka: Obdržel jsem (tuto knihu) jako dar poté, co zbožně skonal Ctihodný Pan Matěj Nespěšný, děkan ve Slaném a vikář v tomtéž okrsku. Za jeho duši jsem již obětoval mši Nejvyššímu“.

Francouzskou učebnici gramatiky *Praktische französische Grammatik für Schulen und den Privatunterricht* (München, 1800) mohl používat sám Jan Dobromil Arbeiter, ještě dříve jí však vlastnil jiný student, který v knize zanechal přípis „Pour moi Joseph [...?] etudiant dela Poetiqu[e] 1804“. Příjmení je kvůli poškození stránky a oříznutí knižního bloku nečitelné. Pod přípisem se ještě objevuje kulaté razítko se znakem erbu, bohužel málo zřetelným.

Několik provenienčních přípisů najdeme i v díle *Der gantzen universal Historiae Nusskern* (Augspurg, 1657). Nejstarší je přípis „Maria Anna Eleonora de Ampsach? Nata de Rounach 1663“, následuje „Caroli Ludovici Unterlechner Capell[ani]: R[egino]: H[radecensis]: inscript[us] 24 Marty A[nno]: 1748“. Bez vročení je vlastnický záznam „Ex lib[ris]: Jos[ephi]. Kerner“ na předsádce a další „Exlibris Adami, Cristunn (?) ab, et in Ampsbach“ na titulním listu.

Poznámku k obsahu knihy nalezneme na zadním přídeští alchymistického spisu *Metallurgia Becheri* (Berlin, 1660): „In Superiori Sphaera est in medio fontis vena quae est philosophorum Regula prima“, v překladu „Ve vyšší sféře je uprostřed pramene žíla, jež je první zásadou (pravidlem) filosofů“.

---

[138] Záhořanský, Samuel in Provenio Národního muzea. Dostupné z: <http://opac.nm.cz:8080/authorities/38028> [cit. 2014-06-08].; MAŠEK, P. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 480.

4.2 Exlibris Jana Dobromila Arbeitera

Za základní provenienční údaj celé knihovny můžeme považovat Arbeiterovo exlibris v podobě razítka. Objevuje se nejčastěji modré (vzácně červené), obvykle na titulním listu, někdy také na předsádce nebo na začátku textu. Jde o oválné razítko, které po obvodu nese nápis "Z KNÍHOVNY * ARBEITRA" a střední pole je vyplněné monogramem JDM (obr. 24). Jan Dobromil Arbeiter označoval své knihy opatrně a pečlivě tak, aby neporušil text.

Ve sbírkách Husitského muzea v Táboře se dochovala i původní raznice, kterou spolu Arbeiterovými diplomy a některými knihami získalo muzeum v 90. letech 20. století[139]. Jedná se o mosazný typář, na jehož razicí straně vystupuje zrcadlově obrácený text. Kovové tělo razítka bylo pravděpodobně zasazeno do dřevěné rukojeti, ta se však nedochovala (obr. 25a, 25b).

Arbeiterovým exlibris jsou označeny všechny knihy ve fondu, kromě výše zmíněných čtyř výjimek, které s vysokou pravděpodobností do Arbeiterovy knihovny nepatřily.

Malou část knih získal Jan Dobromil Arbeiter odkazem po svém prastrýci lékaři Václavu Neumannovi, žádné provenienční záznamy tohoto typu však nalezeny nebyly. Nedá se tedy s jistotou určit, o které knihy šlo. Z obsahového rozboru knihovny můžeme pouze usuzovat, že to byly knihy zabývající se lékařstvím, možná alchymií a přírodními vědami, vytištěné před rokem 1813, kdy Neumann zemřel.

4.3 Provenienční záznamy táborských škol

4.3.1 Označení svazků

Také jednotlivé instituce, v jejichž správě se Arbeiterova knihovna nacházela, označily exempláře svými razítky, případně štítky se signaturami nebo lokačními značkami. Reálné gymnázium v Táboře razítko k označení Arbeiterových knih obvykle nepoužívalo, knihy nesou ručně psané signatury nebo tištěné štítky. Podle archivních pramenů[140] byla gymnaziální knihovna rozdělena na dvě části, první sloužila pedagogům, druhá studentům. Knihy z profesorské knihovny nesou na hřbetě dva štítky, na štítku při horním okraji hřbetu je natištěné číslo, na spodním písmeno (obr. 26). Dohromady pravděpodobně tvořily signaturu

[139] Raznička J. D. Arbeitera – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Výroba a způsob života, i. č. VZŽ 5269.

[140] SOkA Tábor, fond Gymnázium Tábor, i. č. 157 – Katalog knihovny.

v oborově řazeném fondu. Exempláře z žákovské knihovny jsou obvykle na titulním listu označeny ručně psanou signaturou v podobě: „*Ž. a.*“ a číslo (obr. 27). Část knih žákovské knihovny je označena vlepeným štítkem s předtištěným textem „*Rok 187_ knihovna žák. běžné č. …*“ uvnitř rámečku. Poslední číslice roku a číslo knihy se dopisovaly ručně (obr. 28).

V několika případech, kdy šlo v rámci gymnaziálního fondu o duplicitu, byla kniha převedena do knihovny hlavní školy. V těchto exemplářích pak najdeme kulaté razítko s českoněmeckým textem „Volksschule für Jungen in Tabor Neue Stadt * Obecná škola chlapecká v Táboře Nové město“. Podobným způsobem se některé knihy mohly dostat i do Pelhřimova, v několika málo případech jsou totiž tisky označeny razítkem „Realgymnasium in Pilgrams * Realné gymnasium v Pelhřimově“.

U mnoha exemplářů se na titulním listu nebo na štítcích nalepených na deskách objevuje více rukopisných signaturních značek, z nichž některé jsou přeškrtané. Mohlo by jít o změny v řazení fondu nebo o převody knih mezi knihovnami. V některých případech najdeme v knihách i razítko „Přeřazeno z žák. knih. viz katalog“.

Většina knih, obvykle z žákovské knihovny, je na přídeští opatřena nalepeným štítkem s tištěným varováním pro čtenáře (obr. 29):

„*Upozornění*

Knihami se mohou přenésti a rozšířiti nakažlivé nemoci jako spála, spalničky, záškrt, neštovice, tyfus (horká nemoc, hlavnička), zvláště pak tuberkulosa (souchotiny). Abyste uchránili zdraví svého i bližního, proto:

1. *Chovejte knihy v největší čistotě!*
2. *Před čtením si vždy umyjte ruce!*
3. *Nepřevracejte listů nasliněnými prsty!*
4. *Nekýchejte a nekašlete nad knihou!*
5. *Jinému knihy nepůjčujte!*
6. *Každou vypůjčenou knihu opatřte obalem z čistého papíru, který po vrácení knihy se sejme!*“

4.3.2 Cenzura

Předběžná cenzura byla sice v habsburské monarchii zrušena v roce 1848, nicméně kontrolu nad periodickými i neperiodickými tiskovinami dál zaručovaly tiskové zákony. Dohled nad školními knihovnami převzaly školské úřady a stát hned třikrát vyhlásil jejich

revizi – v letech 1870, 1885–1886 a 1915[141]. To se tedy týkalo i knih Jana Dobromila Arbeitera ve fondu knihovny reálného gymnázia. Asi u stovky exemplářů z žákovské knihovny proto nalezneme přípisy o jejich kontrole. U některých je připojen i podpis či iniciála učitele, který revizi prováděl (J. Veselý, J. Malý, H., B.), někdy je uvedeno i datum. Podle datace můžeme určit, že se jednalo o revizi z let 1885–86, protože se vesměs jedná o leden a únor roku 1886 nebo prosinec roku předchozího.

Je pravděpodobné, že došlo i k vyřazení některých knih, v dalších jsou uvedené následující přípisy: „připouští se“, „nezávadná“, „bez závady“, „nic závadného“, „povoleno“, „hodí se“, „může se ponechat“, „připouští se pro vyšší třídy“. Poslední z uvedených variant se týká například povídek H. Ch. Andersena *Můj bratr Arthur* (Praha, 1845) nebo M. D. Rettigové *Arnošt a Bělinka* (Praha, 1856). U divadelní hry E. L. Svěráka *Klášter sv. Tomáše* (Praha, 1849) najdeme poznámku „nehodí se“, přesto však kniha ve školní knihovně zůstala.

4.3.3 Marginální poznámky

V mnoha knihách se vyskytují rukopisné poznámky, přípisy nebo i zběžné kresby, tzv. lusus calami. Týká se to především exemplářů žákovské knihovny, profesoři do knih glosy nevpisovali. Studenti, kteří knihy četli, hodnotili jak obsah díla, tak i jeho stylistickou a pravopisnou stránku. Nejčastěji se objevují poznámky jako „krásné“, „velmi pěkné“, „velmi krásné“. Záporné hodnocení získala povídka *Jak je v Americe, aneb, Oklamaný dědic* (Trutnov, 1853): „Nestojí za nic, nemá konec! Pravopis a sloh velmi špatný a proto dávám spisovateli z toho velikou 5.“ Jinou rukou je připsáno „Blbý je to! Hrozné, spisovatel zasluhuje 6“. V textu knihy jsou opraveny chyby a nespisovné výrazy, na přídeští je nalepen štítek se jmény čtenářů. Takový seznam je však zcela ojedinělý, v jiných knihách se nevyskytuje. Pejorativní vyjádření k obsahu či formě textu však najdeme i v dalších publikacích. V mnoha exemplářích se objevují i podpisy čtenářů, někdy včetně datace. Vysvětlujících marginálií, které by se vztahovaly přímo k textu, najdeme velmi málo.

[141] KONÍŘOVÁ, M., Knihy přímo za škodlivé označeny býti musily. Cenzura českých školních knihoven v době Rakouska–Uherska (1867–1918). Dostupné z: <http://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf21/Bibliotheca%20Antiqua%202012-Konirova.pdf > [cit. 2014-06-10].

Vyskytují se v některých učebnicích, kde si studenti poznamenávali klíčová slova nebo doplňující glosy.

4.4 Provenienční záznamy táborského archivu a muzea

Okresní archiv v Táboře (dnes Státní okresní archiv Tábor) přejal do svého fondu gymnaziální knihovnu a vyčlenil z ní knihovnu Arbeiterovu jako zcela specifickou část. V knihách nejsou žádná archivní razítka, ale z archivu pravděpodobně pochází tužkou psané signatury na přídeští nebo na štítcích nalepených na deskách. Signaturu tvoří kombinace písmene a čísla, např. „G 328“.

Poslední institucí, která měla a dodnes má v držení Arbeiterovu knihovnu, je dnešní Husitské muzeum v Táboře. To opatřilo knihy štítky s modrým rámečkem a zoubkovaným okrajem. Jsou nalepeny na deskách a hřbetě a ručně je v nich dopsána signatura. U řady svazků došlo během doby ke změně signatury, navíc byly knihy opatřeny číslem v rámci tzv. sbírkové knihovny nebo tzv. odborné knihovny. Z těchto důvodů může být muzejních štítků s různými čísly na jednom exempláři více. Muzejní pracovníci také každou knihu orazítkovali – na rubu titulního listu, na předním či zadním přídeští anebo na konci textu. V přední části knihy zpravidla najdeme kulaté razítko „Muzeum husitského revolučního hnutí Tábor“ nebo „Muzeum husitského revolučního hnutí v Táboře“ (toto se státním znakem), v zadní části obdélníkové razítko „Muzeum husitského revolučního hnutí Tábor“ (bez rámečku). Razítka jsou v některých případech umístěna na štítky s modrým rámečkem a zoubkovaným okrajem. U razítka v přední části exempláře je uvedeno přírůstkové číslo a také číslo v rámci tzv. sbírkové či tzv. odborné knihovny. Na zadním přídeští jsou ještě údaje svědčící o provedených inventurách v letech 1978 (červený přípis „R78“) a 1994 (modré razítko „INVENTURA 1994“).

Závěr

Knihovna Jana Dobromila Arbeitera představuje měšťanskou knihovnu odrážející dobu národního obrození, vlastenectví, probouzejícího se zájmu o český jazyk, literaturu i kulturní, společenské a politické dění. Ve struktuře knihovního fondu se promítají Arbeiterovy životní osudy, jeho zájmy a aktivity.

Jan Dobromil Arbeiter se narodil v roce 1794 na Táborsku, gymnázium již vystudoval v Praze a po osmileté praxi a ročním studiu na univerzitě se stal lékárníkem. Tomuto povolání se však nikdy nevěnoval, proto v knihovně nenajdeme žádnou farmakologickou literaturu. Po své pratetě zdědil Kajetánský dům na Malé Straně. Bývalý klášterní komplex tehdy sloužil jako obytný dům, Arbeiter se tedy stal majitelem nájemního domu. Svůj zájem obrátil k divadlu, nejprve sám se svými přáteli a sourozenci jako ochotník vystupoval, ve 30. letech 19. století pak pronajal bývalý refektář v Kajetánském domě ochotnické divadelní skupině Josefa Kajetána Tyla. Toto období dokumentují mnohé zmínky v teatrologické literatuře. Velkou část jeho knihovny tvoří právě divadelní hry a další literatura o divadle. Arbeiter se stal horlivým vlastencem a byl činný v mnoha spolcích nejen v Praze, ale také v Táboře. Mezi jeho zájmy se řadila i literatura, během svého života vytvořil rozsáhlou knihovnu, která obsahovala přes 2000 svazků. Tu pak daroval nově vzniklému reálnému gymnáziu v Táboře, při jehož vzniku se osobně angažoval. Kromě toho podporoval studenty i finančně – prostřednictvím spolku pro chudé studující a založením nadace pro absolventy gymnázia. Jan Dobromil Arbeiter zemřel v roce 1870 v Praze a byl pochován na malostranském hřbitově.

Jeho rozsáhlá knihovna se stala základem knihovny gymnaziální, později přešla do knihovního fondu táborského archivu, kde byla vyčleněna jako svébytný soubor. Ten byl v 60. letech 20. století až na výjimky převeden do dnešního Husitského muzea v Táboře. Zde dnes čítá 1 220 svazků.

Analýza dochovaného fondu ukázala, že převážná většina knih je jazykově česká, malý podíl mají knihy tištěné v němčině, latina je reprezentována pouze jednotlivinami. Nejvíce knih bylo vytištěno v českých zemích, následují exempláře z Německa, dnešního Rakouska, Maďarska a Slovenska. V českých zemích byli tiskaři a nakladatelé soustředěni převážně v Praze, ve fondu jsou produkcí nejvíce zastoupeni J. Pospíšil, I. L. Kober, B. Haase a synové, V. Špinka a F. Řivnáč. Mezi největší mimopražské tiskaře patřila rodina Pospíšilů pocházející z Hradce Králové, dílna Landfrasů v Jindřichově Hradci nebo závod

J. J. Trasslera v Opavě, v Arbeiterově knihovně však najdeme také knihy vydané v Brně, Znojmě, Jičíně, Litomyšli, Olomouci, Kutné Hoře a v dalších městech.

Třetinu fondu této původně měšťanské knihovny tvoří krásná literatura, ať už beletrie nebo poezie. Téměř 12 % zaujímají náboženské knihy a okolo 9 % divadelní hry a také tituly historické a biografické. Arbeiterův zájem o rozvíjející se český jazyk dokládají jazykovědné publikace. Podporoval také vzdělávání mládeže, proto ve fondu nalezneme pedagogické spisy a mnoho učebnic z různých oborů, především však učebnice češtiny. Fond dále obsahuje přes 40 titulů časopisů a několik kalendářů. Obdobný podíl zaujímají publikace geografické a cestopisné. Další obory jako politika a právo, matematika, přírodní vědy, militaria či lékařství jsou zastoupeny méně, zcela na okraji Arbeiterova zájmu stála antická literatura, výtvarné umění či filozofie.

Nejstarším tiskem ve fondu je lékařská kniha *Consilia montagnane Cum tabula* (Venetiis, 1525), k cenným exemplářům patří také životopis hraběte Šporka *Leben eines Herzlichen Bildes* (Prag, 1720), alchymistický spis *Metallurgia Becheri* (Berlin, 1660) anebo universitní disertace *Imago principum Bohemiae* (Praha, 1673), na jejímž ilustračním doprovodu se podílel Karel Škréta.

Kromě Arbeiterova exlibris, které je základním provenienčním znakem celé knihovny, najdeme ve starších exemplářích také další provenience. Benátský tisk *Consilia montagnane Cum tabula*, který na vazbě nese iniciály MRMD svého pravděpodobně prvního vlastníka lékaře Matthiase Röschena spolu s datací MDL, je ve fondu jedinou knihou označenou supralibros. Díky štítkovému exlibris hraběte Karla Küenburga víme, že dva tisky pochází ze zámecké knihovny v Mladé Vožici. Štítkové heraldické exlibris použili k označení vlastnictví také opat kláštera v Plasích Evžen Tyttl a apelační rada soudu v Praze František Kašpar Brožovský. V dalších knihách se objevují rukopisné vlastnické přípisy či marginální záznamy.

Závěrem lze říci, že knihovna vlastence Jana Dobromila Arbeitera je nejen dokladem nemnoha zachovalých měšťanských knihoven 19. století, ale díky tematické šíři Arbeiterova zájmu je současně jakýmsi výběrovým přehledem tehdejší české knižní produkce. Výskyt starších tisků ve fondu (včetně těch z 16. a 17. století) představuje zajímavý exkurz do historie evropské knižní kultury. Provenienční znaky vybraných exemplářů pak napomáhají k jejich přesnějšímu zařazení do širšího kulturněhistorického kontextu.

Seznam použité literatury a pramenů

Archivní prameny a rukopisy

Husitské muzeum v Táboře:

a) Arbeiter, podpis – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Autografy, i. č. Ag 1034
b) Jmenovací dekret J. D. Arbeitera čestným členem Měšťanské besedy v Táboře – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Historická Tábor, i. č. HS 542
c) Jmenovací dekret J. D. Arbeitera za čestného člena spolku k podporování chudých studujících na reálném gymnáziu v Táboře – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Historická Tábor, i. č. HS 540
d) Poděkování J. Arbeiterovi za dar – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Historická Tábor, i. č. HS 541
e) Prozatimní inventární přehled rekonstruované Arbeiterovy knihovny, předané z OAr. Tábor do okresního vlastivědného musea v Táboře, ms., 1964, 83 s.
f) Seznam českých kněh, jenž Táborská knihovna školní obsahuje – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Historická Tábor, i. č. HS 539

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha:
fond Vostřebalová Věra, č. NAD 1918, č. inv. 627–628, Jan Dobromil Arbeiter a jeho sestra Antonie

Státní okresní archiv Tábor:

a) fond Gymnázium Tábor, i. č. 145 – Inventář školního nářadí, učebních pomůcek a katalog knihovny 1870
b) fond Gymnázium Tábor, i. č. 157 – Katalog knihovny
c) fond Gymnázium Tábor, i. č. 1261 – Arbeiterova nadace
d) fond Táborské spolky. Křížkův spolek, B 93, i. č. 4 – Arbeiterova nadace
e) fond Táborské spolky. Společnost ostrostřelců Tábor, prozatímní inventární soupis 217/B 84, i. č. 2 – Pamětní kniha 1834–1908

f) fond Táborské spolky. Spolek divadelních ochotníků Tábor, prozatímní inventární soupis 214/B 81, i. č. 4 – Život spolku 1858–1921
g) fond Táborské spolky. Zpěvácký spolek Hlahol v Táboře, B 102, i. č. 8 – Korespondence

PĚNKA, František, *Za slunného jitra : život Táborského zpěváckého spolku v letech 1860–1870*, ms., 1932, 136 s. [Depon. in Pěvecký sbor Hlahol-Tábor.]

Tištěné dokumenty

ARBEITER, Jan Dobromil. Slavná rado královsk. města Hradiště hory Tábora! *Národní listy*. 1861, roč. 1, č. 251, s. [2]. ISSN 1214-1240.

Biografický slovník českých zemí. A. Vyd. 1. Praha : Libri, 2004. 155 s. ISBN 80-7277-215-5.

BLAHNÍK, Vojtěch Kristian. *J. K. Tyla had z ráje*. Praha : Prometheus, 1926. 439 s.

BLESÍK, Jan. *U sv. Kajetána pod hradem pražským : bývalé divadlo J. K. Tyla*. Vyd. 1. Praha : Kolej redemptoristů, 1947. 58 s.

BOHATCOVÁ, Mirjam a kol. *Česká kniha v proměnách staletí*. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. 622 s. ISBN 80-7038-131-0.

CIKHART, Roman. *Minulost města Jistebnice*. Tábor : Cikhart, R., 1925. 64 s.

Časopis Českého museum. V Praze : V knihkupectví J. G. Calve, 1831–1854.
ISSN 0862-7282.

Dějiny českého divadla II. : národní obrození. Vyd. 1. Praha : Academia, 1969, 429 s.

Denní zprávy, Pohřeb p. Jana D. Arbeitra. *Národní listy*. 1870, roč. 10, č. 44, s. [1]. ISSN 1214-1240.

Dopisy z Čech: z Tábora. *Národní listy*. 1861, roč. 1, č. 328, s. [3–4]. ISSN 1214-1240.

Dopisy z Čech: z Tábora. *Národní listy*. 1862, roč. 2, č. 304, s. [2]. ISSN 1214-1240.

FILÍPEK, Václav. *Jos. Kaj. Tyl, jeho snažení a působení*. Praha : Kober a Markgraf, 1859. 120 s.

HANZLÍČEK, Zdeněk. Jan Dobromil Arbeiter. *Odborné aktuality KÚNZ LO Jihočeského kraje*, 1980, roč. 21, č. 2., s. 26–28.

HOMÉROS. *Homérova Odyssea*. V Praze : Nákladem Vydavatelstva klasiků, 1844. 356 s.

CHYBA, Karel. *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*. [Praha] : Památník národního písemnictví, 1966. 521 s.

KARPENKO, Vladimír. *Alchymie : nauka mezi snem a skutečností*. Vyd. 1. Praha : Academia, 2007. 521 s. Galileo; sv. 8. ISBN 978-80-200-1491-7.

KARPENKO, Vladimír. *Alchymie : svět pohádek a legend*. Vyd. 1. Praha : Academia, 2008. 389 s. Galileo; sv. 19. ISBN 978-80-200-1579-2.

KAŠKA, Jan. *Kajetánské divadlo*. Praha : Šámal, P., 1937. 32 s.

KOŘALKA, Jiří. Spolková tradice. In AUGUSTA, Pavel; KLÍNKOVÁ, Hana (ed.). *Kniha o městě Tábor*. Vyd. 1. Praha : MILPO, 2001, s. 109. ISBN 80-86098-18-4.

KRÁTKÝ, Václav Edvard. *Dvě růžičky : odměna pilnosti pro mravné dítky*. V Táboře : Tiskem Aloisia Josefa Landfrasa, 1857. 71 s.

LIFKA, Bohumír. *Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000 až 1900*. V Praze : Spolek sběratelů a přátel exlibris, 1982. 229 s., [48] s. obr. příl.

LORIŠ, Jan. Rytiny v Althannově Imago principum Bohemiae. *Umění : sborník pro českou výtvarnou práci,* XII, 1939–1940. s. 53–61.

MACEK, P.; ZAHRADNÍK, P. Opat Evžen Tyttl jako projektant. In FÁK, J. (ed.). *850 let plaského kláštera (1145–1995) : sborník příspěvků semináře "Vývoj a význam plaského kláštera pro české dějiny" pořádaného v Mariánské Týnici ve dnech 31. 5. – 2. 6. 1995*. Mariánská Týnice : Muzeum a galerie severního Plzeňska, 1995, s. 87–92.

MALÝ, Jakub (ed.). *Stručný všeobecný slovník věcný*. Díl I. 2. vyd. Praha : I. L. Kober, 1880. 781 s.

Masarykův slovník naučný. Díl I., A–Č. Praha : Československý kompas, 1925. xv, 1166 s.

MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008–2010. 2 sv. ISBN 978-80-257-0027-3.

Národní muzeum Praha. *Knihovna Národního muzea*. 1. vyd. Praha : Národní muzeum, 1999. 94 s. Průvodce. ISBN 80-7036-058-5.

Nový velký ilustrovaný slovník naučný. Svazek I., A–Asiago. V Praze : Gutenberg, 1929. 314 s., [14] s. obr. příl.

Ottův slovník naučný. Druhý díl., Alqueire–Ažušak. Praha : J. Otto, 1889. 1141 s.

POUSTKA, Karel. *Okresní archiv v Táboře : průvodce po fondech a sbírkách*. V Táboře : Okresní národní výbor, 1958. 274 s.

PRAVDA, Emanuel. *Paměti starobylého města Jistebnice vydané na oslavu 30letého trvání činnosti dobrovolného sboru hasičského v Jistebnici 1878–1908*. V Jistebnici : nákladem Sboru dobrovolných hasičů, 1908. 67 s.

PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. 2., rozš. a přeprac. vyd., V Pasece 1. Praha : Paseka, 2003. 600 s., [8] s. obr. příl. Historická paměť. Velká řada; sv. 8. ISBN 80-7185-573-1.

První – pátá roční zpráva Realného gymnasia, průmyslové a vyšší dívčí školy v král. městě Táboře za školní rok 1863–1866. V Táboře, 1863–1866. 5. sv.

RACKOVÁ, M. První souborná práce o dějinách vyučování v češtině. *Naše řeč*, 1975, roč. 58, č. 1., s. 41. ISSN 0027-8203.

RIEGER, František Ladislav; MALÝ, Jakub (ed.). *Slovník naučný.* Díl desátý, W–Nyström (v 1. doplňku). Praha : I. L. Kober, 1873. 550, 467 s.

SOKOL, Michal. *Malostranský hřbitov*. 2. opr. vyd. Praha : Klub přátel starého Smíchova, 1940. 79 s.

Tábor a Králové Hradec. *Národní listy*. 1861, roč. 1, č. 210, 211, s. [1, 2]. ISSN 1214-1240.

TECL, R. Čestní (měšťané) občané Tábora z let 1858–1938. *Táborské listy*. 1996, roč. 5, č. 263, s. 10, č. 265, s. 10.

THIR, Karel. *Staré domy a rodiny táborské*: *na památku založení města před pěti sty léty.* Díl 2. Tábor : Spořitelna města Tábora, 1920. s. 435–847.

TURNOVSKÝ, Josef Ladislav. *Život a doba Josefa Kajetana Tyla*. Praha : Hynek, 1892. 345 s.

Úmrtní oznámení. *Národní listy*. 1870, roč. 10, č. 42, s. [3]. ISSN 1214-1240.

Ve službách Thalie : české divadlo ochotnické : soubor dokladových statí. 1. díl. Vyd. 1. V Olomouci : Hanácká knihtiskárna, 1944. 237 s.

VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy*. 2. vyd. Praha : Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, 2008. 2 sv. (655 s., [96] s. obr. příl., s. 656-1350, [64] s. obr. příl.). Bibliotheca Strahoviensis. Series monographica; 2. ISBN 978-80-7277-390-9.

VONDRÁČEK, Jan. *Dějiny českého divadla. Doba předbřeznová 1824–1846*. Vyd. 1. Praha : Orbis, 1957. 490 s., 54 s. obr. příl. Knihovna divadelní tvorby.

VOSTŘEBALOVÁ, Věra. Jan Dobromil Arbeiter, mistr v lékárnictví. *Farmaceutický obzor*. 1964, roč. 33, s. 120–126. ISSN 0014-8172.

Výroční zpráva c. k. vyššího realného gymnasia v král. městě Táboře za školní rok 1871. V Táboře : nákladem ústavu, 1871. 35 s.

Výroční zpráva c. k. vyššího realného gymnasia v král. městě Táboře za školní rok 1872. V Táboře : nákladem ústavu, 1872. 35 s.

ZENKL, F. D. Jan Mikuláš Dobromil Arbeiter. In *Památník měšťanské školy v Jistebnici (1893–1923)*. Jistebnice, 1923, s. 22–24.

Živa : časopis přírodnický. Praha : Matice česká při Museu Království českého, 1853– . ISSN 0044-4812.

On-line zdroje

Botany [online]. Dostupné z: <http://botany.cz/cs/opiz> [cit. 2014-06-20].

Consortium of European Research Libraries (CERL) [online]. Dostupné z: <http://thesaurus.cerl.org/cgi-bin/search.pl?start=true> [cit. 2014-05-25].

Databáze národních autorit ČR (AUT) [online]. Praha : Národní knihovna ČR. Dostupné z: <http://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=find-b&local_base=aut> [cit. 2014-04-10].

Gemeinsame Normdatei (GND) [online]. Dostupné z: <http://gso.gbv.de/DB=1.28/SET=6/TTL=1> [cit. 2014-05-20].

Karlsruher Virtueller Katalog (KVK) [online]. Karlsruhe : Karlsruher Institut für Technologie. Dostupné z: <http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html> [cit. 2014-06-12].

KONÍŘOVÁ, M., Knihy přímo za škodlivé označeny býti musily. Cenzura českých školních knihoven v době Rakouska–Uherska (1867–1918). Dostupné z: <http://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf21/Bibliotheca%20Antiqua%202012-Konirova.pdf > [cit. 2014-06-10].

Národní knihovna České republiky [online]. Praha : Národní knihovna. Dostupné z: < http://www.nkp.cz/> [cit. 2014-04-10].

Pitts Theology Library [online]. Dostupné z: <http://www.pitts.emory.edu/DIA/detail.cfm?ID=113431> [cit. 2014-06-10].

Provenio [online]. Praha : Národní muzeum. Dostupné z: <http://www.provenio.net/index.php/cz> [cit. 2014-04-10].

Souborný katalog ČR (Caslin) [online]. Praha : Národní knihovna ČR. Dostupné z: <http://www.caslin.cz> [cit. 2014-04-10].

Státní oblastní archiv v Třeboni , Sbírka matrik jihočeského kraje, 1587-1949 (1952) [online]. č. NAD 24, Dostupné z: <http://digi.ceskearchivy.cz/cs/4505/26> [cit. 2013-11-10].

Významní matematici v českých zemích [online]. Dostupné z: <http://inserv.math.muni.cz/biografie> [cit. 2014-04-10].

Obrazová příloha

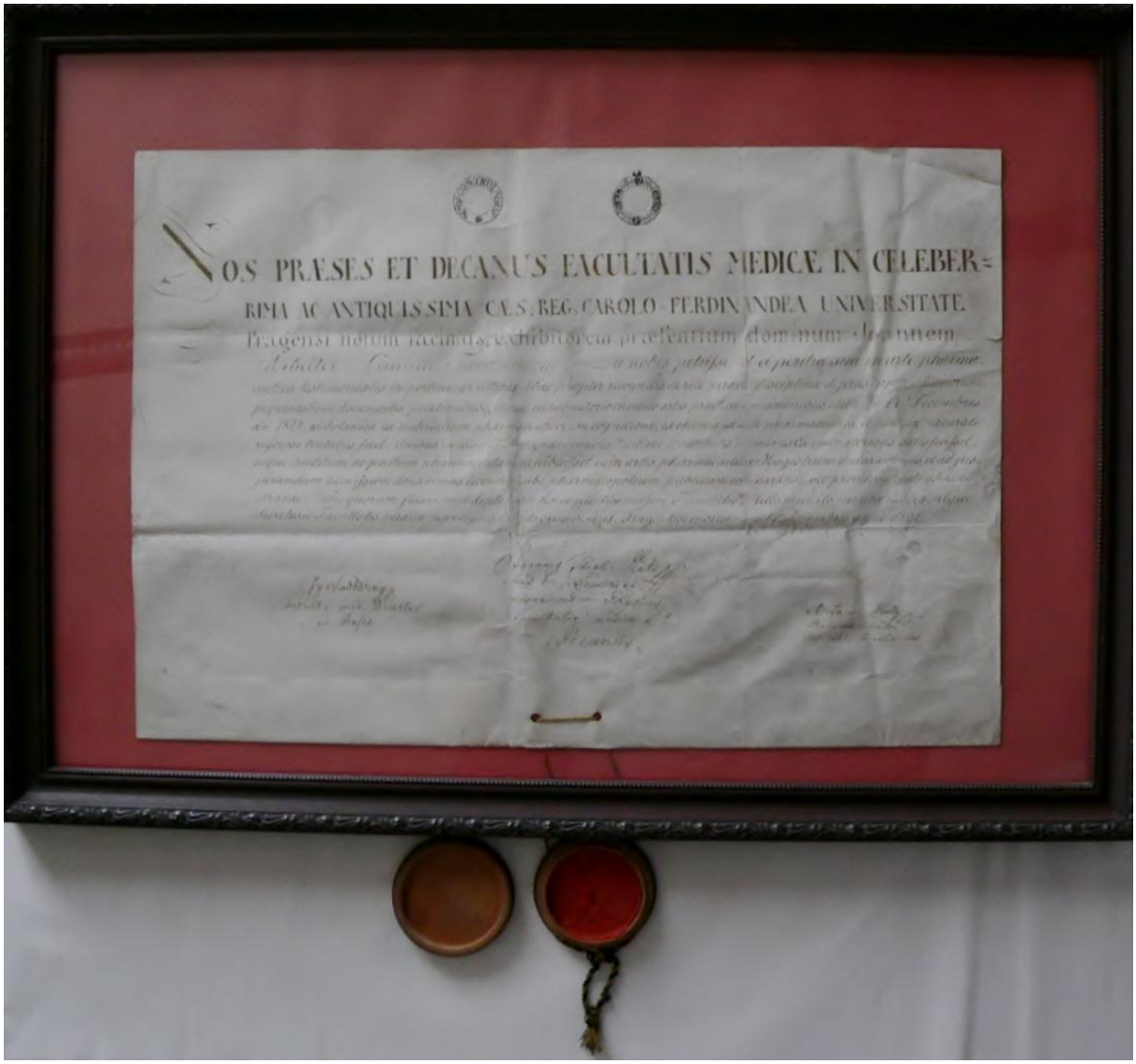

Obr. 1. Diplom Jana Dobromila Arbeitera, magistra lékárnictví (foto L. Svatoš, České farmaceutické muzeum Kuks).

Obr. 2. Kostel Panny Marie ustavičné pomoci a sv. Kajetána z Nerudovy ulice (12. 6. 2014).

Obr. 3. Kajetánský dům v průběhu rekonstrukce, vpravo kostel Panny Marie ustavičné pomoci a sv. Kajetána (13. 11. 2013).

Obr. 4. Portrét J. D. Arbeitera – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Výtvarné umění, i. č. OP 1966 (foto Z. Prchlík, Husitské muzeum v Táboře).

Obr. 5. Portrét K. Arbeiterové – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Výtvarné umění, i. č. OP 1967 (foto Z. Prchlík, Husitské muzeum v Táboře).

Obr. 6. Stuha na spolkový prapor věnovaná J. D. Arbeiterem Zpěváckému spolku Hlahol v roce 1862 – z majetku dnešního Pěveckého sboru Hlahol–Tábor.

Obr. 7. Socha sv. Václava z žerdi praporu Zpěváckého spolku Hlahol pořízená J. D. Arbeiterem – z majetku dnešního Pěveckého sboru Hlahol–Tábor.

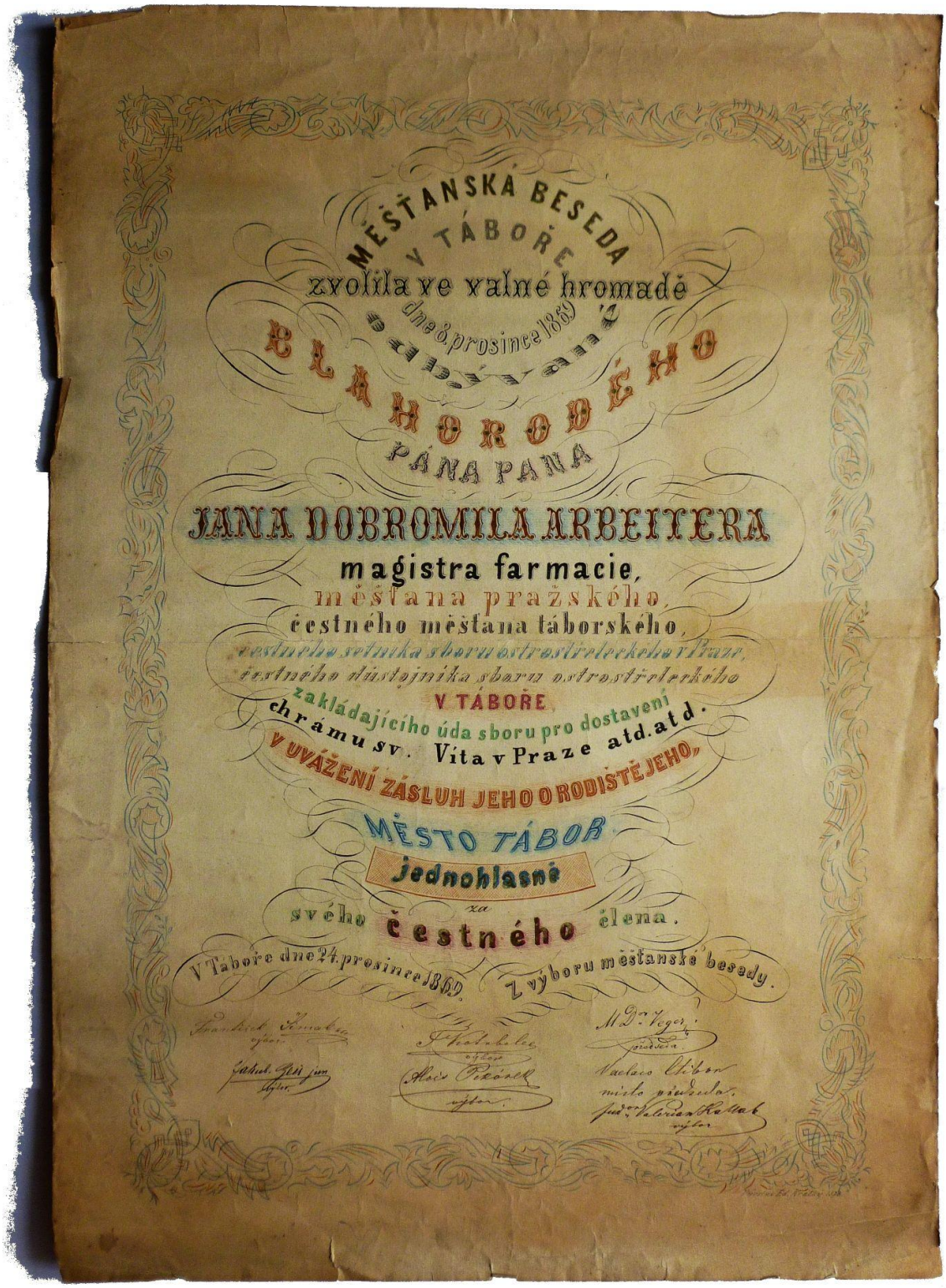
MĚŠŤANSKÁ BESEDA
V TÁBOŘE
zvolila ve valné hromadě
dne 8. prosince 1869
PLÁHOROD
PÁNA PANA
JANA DOBROMILA ARBEITERA
magistra farmacie,
měšťana pražského,
čestného měšťana táborského,
čestného setníka sboru ostrostřelecké v Praze,
čestného důstojníka sboru ostrostřeleckého
V TÁBOŘE
zakládajícího úda sboru pro dostavení
chrámu sv. Víta v Praze atd. atd.
„V UVÁŽENÍ ZÁSLUH JEHO O RODIŠTĚ JEHO"
MĚSTO TÁBOR
jednohlasně
za svého čestného člena.
V Táboře dne 24. prosince 1869.
Z výboru měšťanské besedy.

Obr. 8. Jmenovací dekret J. D. Arbeitera čestným členem Měšťanské besedy v Táboře – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Historická Tábor, i. č. HS 542 (foto V. Vlasák, Husitské muzeum v Táboře).

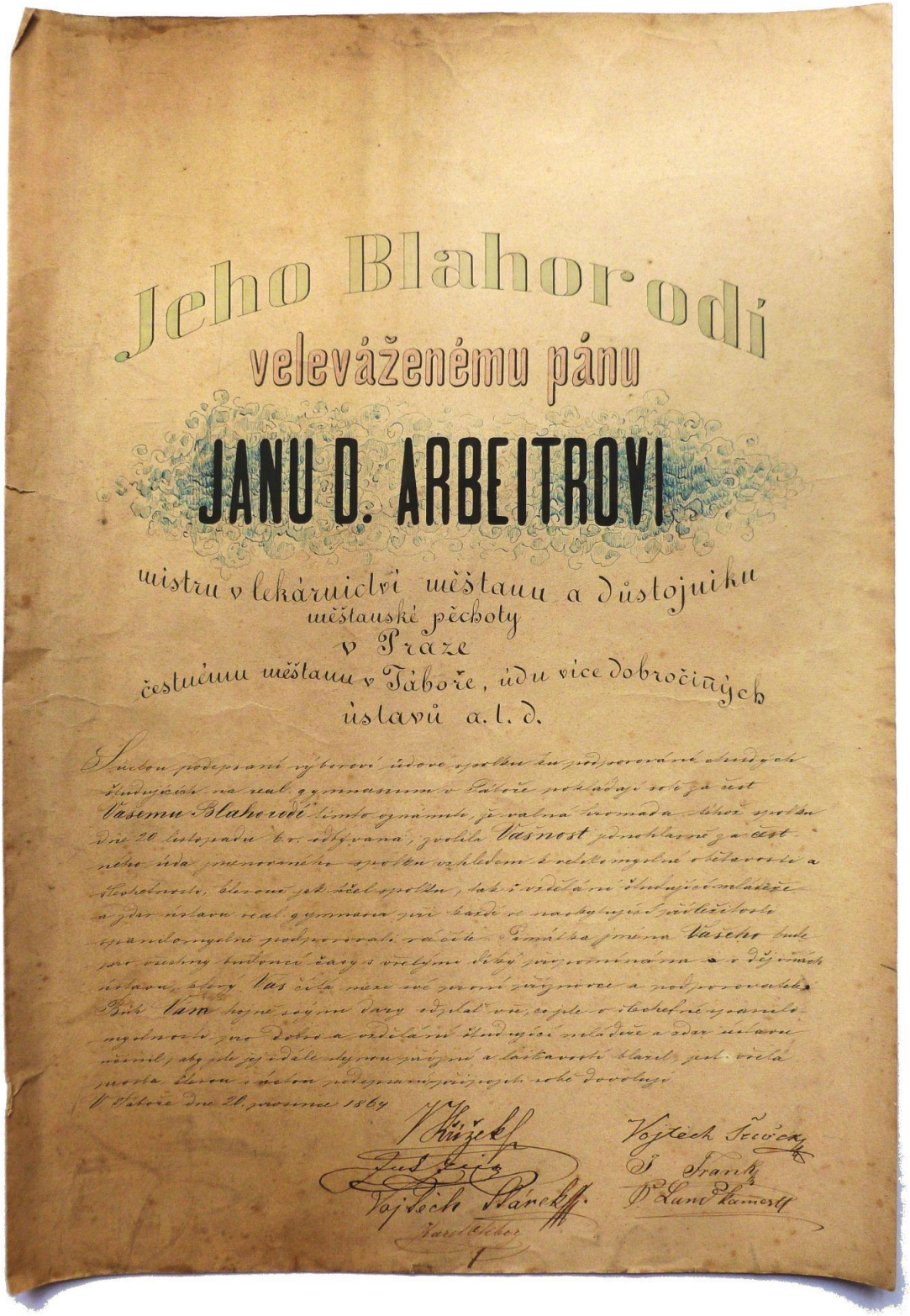

Jeho Blahorodí
veleváženému pánu
JANU D. ARBEITROVI
mistru v lékařnictví městanu a důstojníku
městanské pěchoty
v Praze
čestnému městanu v Táboře, údu více dobročinných
ústavů a. t. d.

S úctou podepsaní výborové úderné spolku ku podporování chudých
studujících na real gymnasium v Táboře pokládají sobě za čest
Vašemu Blahorodí tímto oznámiti, že valná hromada tohoto spolku
dne 20 listopadu br. odbývaná, zvolila Vašnost jednohlasně za čest-
ného úda jmenovaného spolku vzhledem k velikomyslné oblaženosti a
štědrosti, kterou jak účel spolku, tak i vzdělání studujících mládeže
a zdar ústavu real gymnasia již tak dlouho a nanejvýš záležitosti
upřednostnivě podporovati ráčil. Příznivá přízeň Vašeho bude
pro všechny budoucí časy s velikou úctou zpomínána a v dějinách
ústavu, který Vás čítá mezi své zvlášť významné a podporovatele,
Bůh Vás hojně svými dary odplatiž vše, co jste v štědrosti vyzná-
mlivosti pro dobro a vzdělání studujících mládeže a zdar ústavu
učinil, aby ste jej dále stejnou přízní a laskavostí hleděl, jak vřelá
prosba, kterou i výbor podepsaný přízeň vaši dovolují.
V Táboře dne 20 prosince 1864.

V. Růžek
Vojtěch Šťovíček
J. Franta
Vojtěch Šárek
Jan Kamerád

Obr. 10. Dům v Zámecké uličce, v němž J. D. Arbeiter bydlel poslední rok svého života (13. 11. 2013).

JEHO
BLAHORODÍ
SLOVÚTNÉMU A VELECTĚNÉMU
PÁNU PÁNU
JANU ARBEITEROVI
mistru v lékárnictví,
usedlému měšťanu a důstojníku
měšťanské pěchoty, čestnému měšťanu a důstoj-
níku c.k. výsad. sboru ostrostřelcův král. kraj.
města Tábora, oudu více dobročinných
ústavů atd. atd. v Praze.

Obr. 11. Poděkování profesorského sboru J. D. Arbeiterovi za dar (strana 1) – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Historická Tábor, i. č. HS 541 (foto V. Vlasák, Husitské muzeum v Táboře)

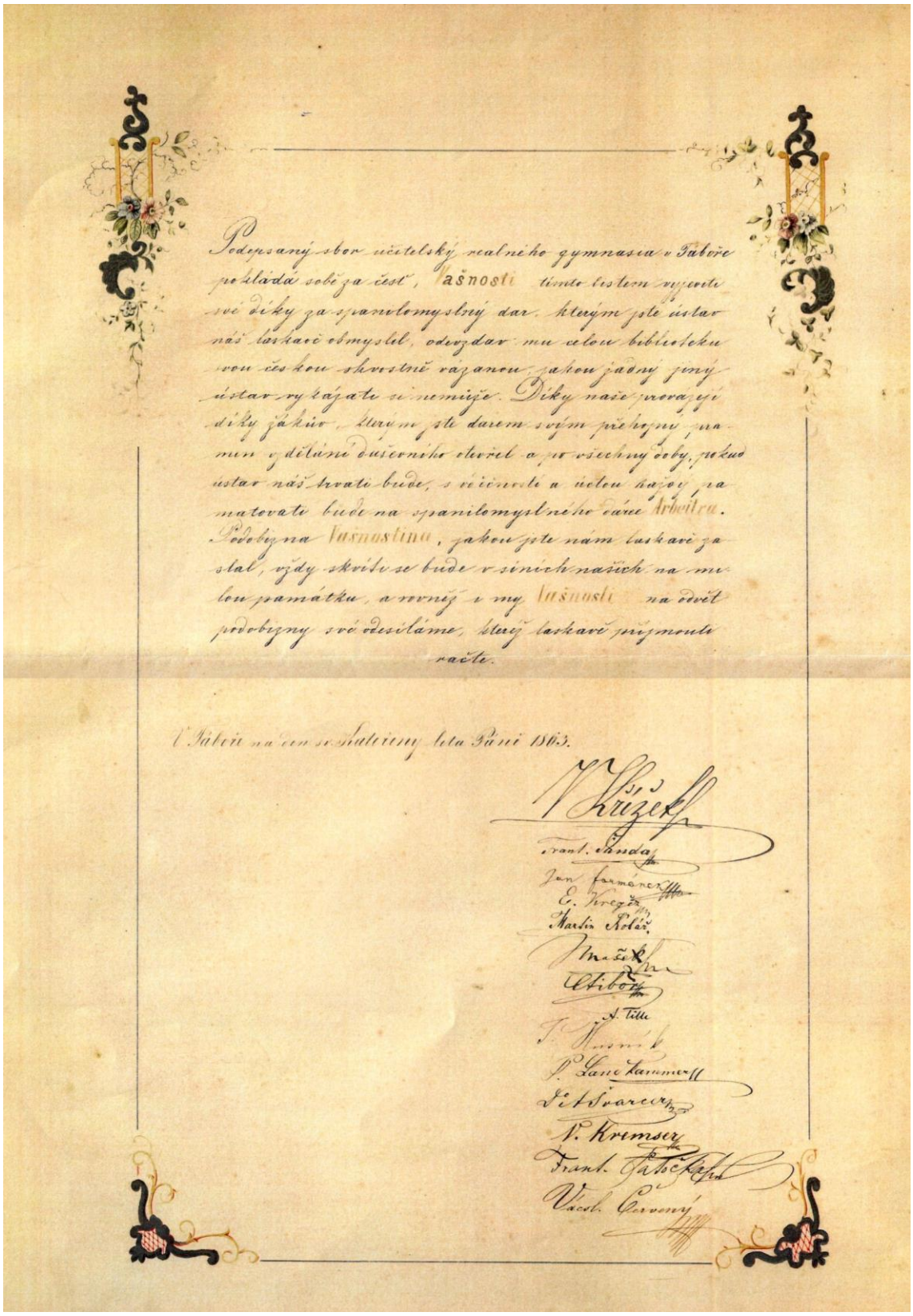

Podepsaný sbor učitelský realného gymnasia v Táboře pokládá sobě za čest, Vašnosti tímto listem vyjeviti své díky za spanilomyslný dar, kterým jste ústav náš laskavě obmyslil, odevzdav mu celou bibliotéku svou českou skvostně vázanou, jakou jiný ústav vykázati si nemůže. Díky naše nevyjí díky jakéž, kterým jste darem svým přehojným na mnohé v dílnu důvěrného otevřel a pro všechny doby, pokud ústav náš trvati bude, s vděčností a úctou hojně na matovati bude na spanilomyslného dárce Arbeitra. Podobizna Vašnostina, jakou jste nám laskavě zaslal, vždy skrito se bude v síních našich na mnohou památku, a rovněž i my Vašnosti na důvěrné podobizny své odesíláme, kterýž laskavě přijmouti račte.

V Táboře na den sv. Kateřiny leta Páně 1863.

V. Kůzek
Frant. Chuda
Jan Farmer
E. Krejča
Martin Kolář
Maček
Otibor
A. Tilla
J. Nosek
P. Lanc Kammerll
Dit Svarcer
V. Kremser
Frant. Pabeckel
Vacl. Červený

Obr. 11. Poděkování profesorského sboru J. D. Arbeiterovi za dar (strana 2) – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Historická Tábor, i. č. HS 541 (foto V. Vlasák, Husitské muzeum v Táboře).

Obr. 12. Arbeiterova knihovna uložená v Blatském muzeu v Soběslavi.

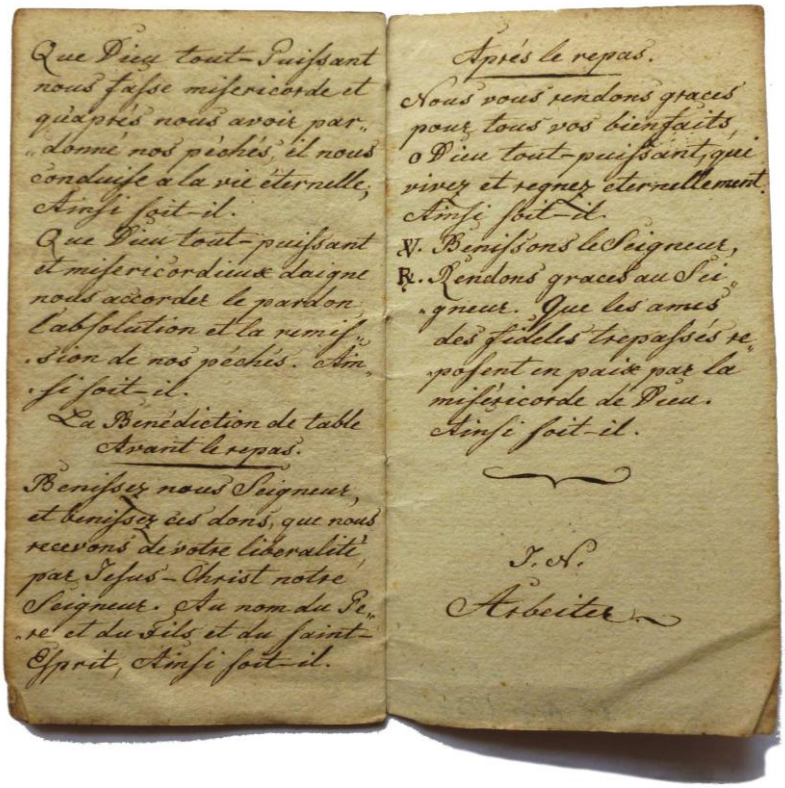

Que Dieu tout-puissant
nous fasse misericorde et
qu'après nous avoir par-
donné nos péchés, il nous
conduise à la vie éternelle,
Ainsi soit-il.
Que Dieu tout-puissant
et misericordieux daigne
nous accorder le pardon
l'absolution et la remis-
sion de nos péchés. Ainsi
soit-il.

La Benédiction de table
Avant le repas.

Benissez nous Seigneur,
et benissez ces dons, que nous
recevons de votre liberalité,
par Jesus-Christ notre
Seigneur. Au nom du Pe-
re et du Fils et du saint-
Esprit, Ainsi soit-il.

Après le repas.

Nous vous rendons graces
pour tous vos bienfaits,
o Dieu tout-puissant, qui
vivez et regnez eternellement.
Ainsi soit-il.
℣. Benissons le Seigneur,
℟. Rendons graces au Sei-
gneur. Que les ames
des fidèles trepassés re-
posent en paix par la
misericorde de Dieu.
Ainsi soit-il.

J. A.
Arbeiter

Obr. 13. Arbeiterův rukopis francouzských modliteb s jeho podpisem – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Autografy, i. č. Ag 1034.

Obr. 14. Alegorizující frontispis podle návrhu Karla Škréty k disertaci *Imago principum Bohemiae* (Praha, 1673).

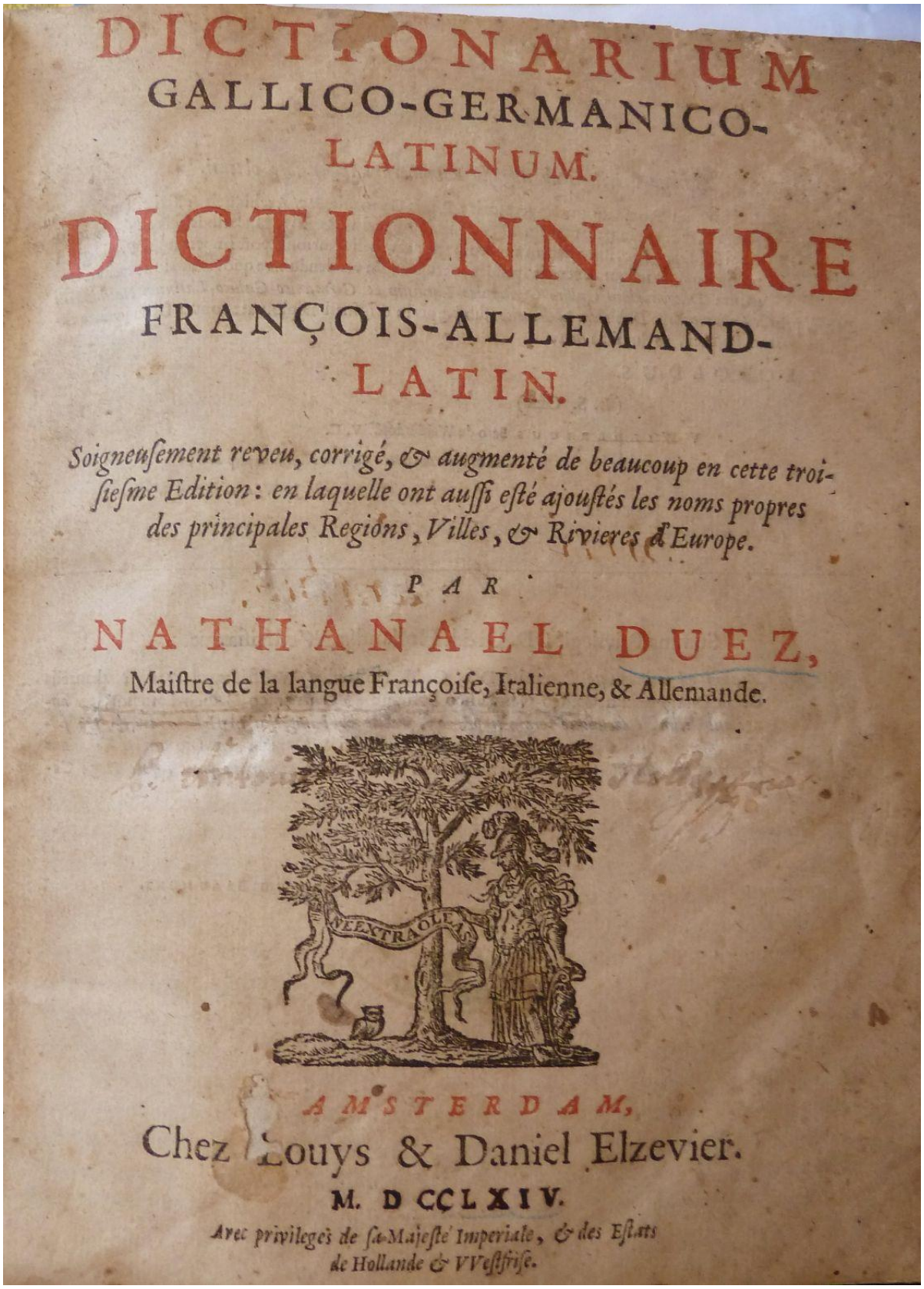

DICTIONARIUM
GALLICO-GERMANICO-
LATINUM.

DICTIONNAIRE
FRANÇOIS-ALLEMAND-
LATIN.

Soigneusement reveu, corrigé, & augmenté de beaucoup en cette troisiesme Edition: en laquelle ont aussi esté ajoustés les noms propres des principales Regions, Villes, & Rivieres d'Europe.

PAR

NATHANAEL DUEZ,

Maistre de la langue Françoise, Italienne, & Allemande.

AMSTERDAM,

Chez Louys & Daniel Elzevier.

M. DCCLXIV.

Avec privileges de sa Majesté Imperiale, & des Estats de Hollande & VVestfrise.

Obr. 15. Tiskařský signet Elzevierů.

Obr. 16. Alegorizující titulní list v díle J. J. Bechera *Metallurgia Becheri* (Francofurti, 1660).

Obr. 17. Exemplář *Consilia montagnane Cum tabula* (Venetiis, 1525) se supralibros Mathiase Röschera.

Obr. 18. Štítkové exlibris hraběte Karla Küenburga.

Obr. 19. Heraldické exlibris opata Evžena Tyttla z cisterciáckého kláštera v Plasích.

Obr. 20. Heraldické exlibris Franze Kaspara Brožovského.

Obr. 21. Razítkové exlibris neznámého majitele.

Obr. 22. Razítkové exlibris neznámého majitele.

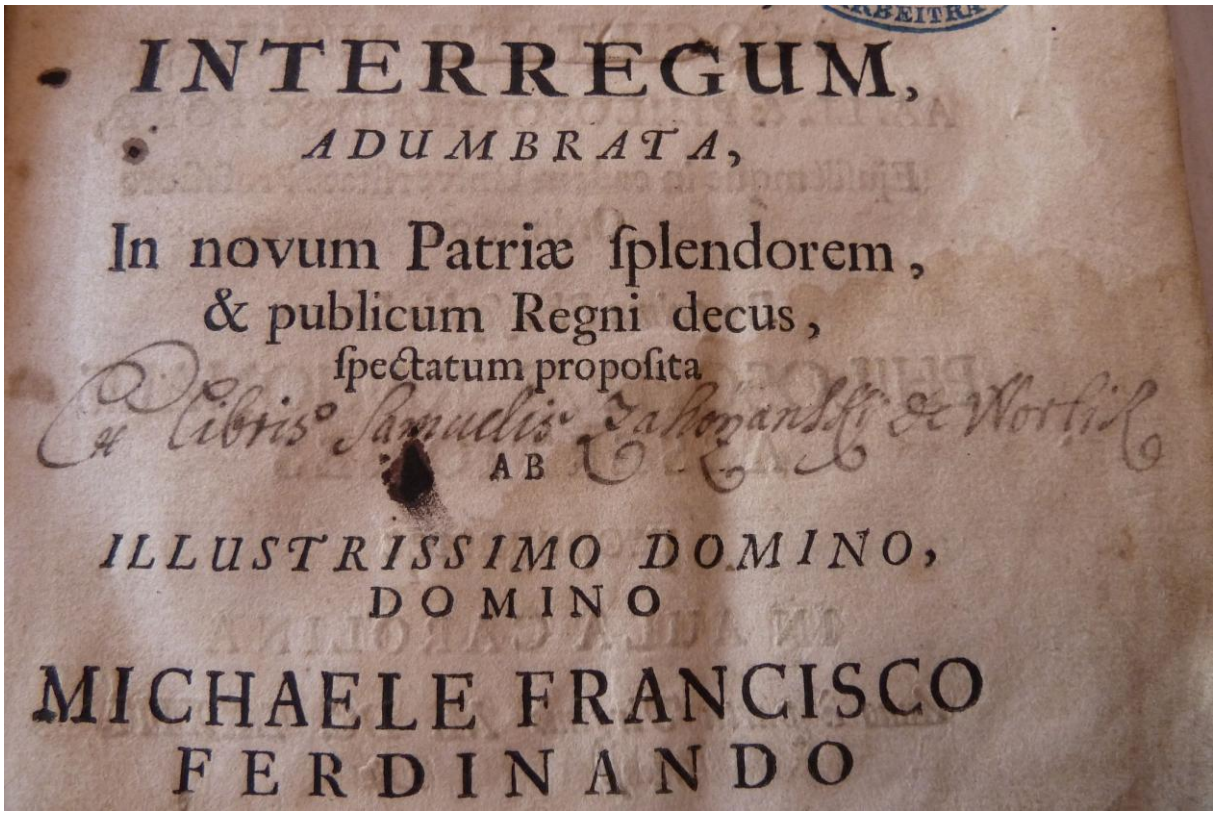
INTERREGUM,
ADUMBRATA,
In novum Patriæ ſplendorem,
& publicum Regni decus,
ſpectatum propoſita
Ex Libris Samuelis Zahoranski de Worlik
AB
ILLUSTRISSIMO DOMINO,
DOMINO
MICHAELE FRANCISCO
FERDINANDO

Obr. 23. Exlibris pražského radního Samuela Záhorzanského z Worlíka.

Obr. 24. Razítkové exlibris J. D. Arbeitera.

Obr. 25a. Raznička J. D. Arbeitera – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Výroba a způsob života, i. č. VZŽ 5269.

Obr. 25b. Raznička J. D. Arbeitera – Sbírka Husitského muzea v Táboře, podsbírka Výroba a způsob života, i. č. VZŽ 5269.

Obr. 26. Štítky se signaturami učitelské knihovny táborského reálného gymnázia a Husitského muzea v Táboře.

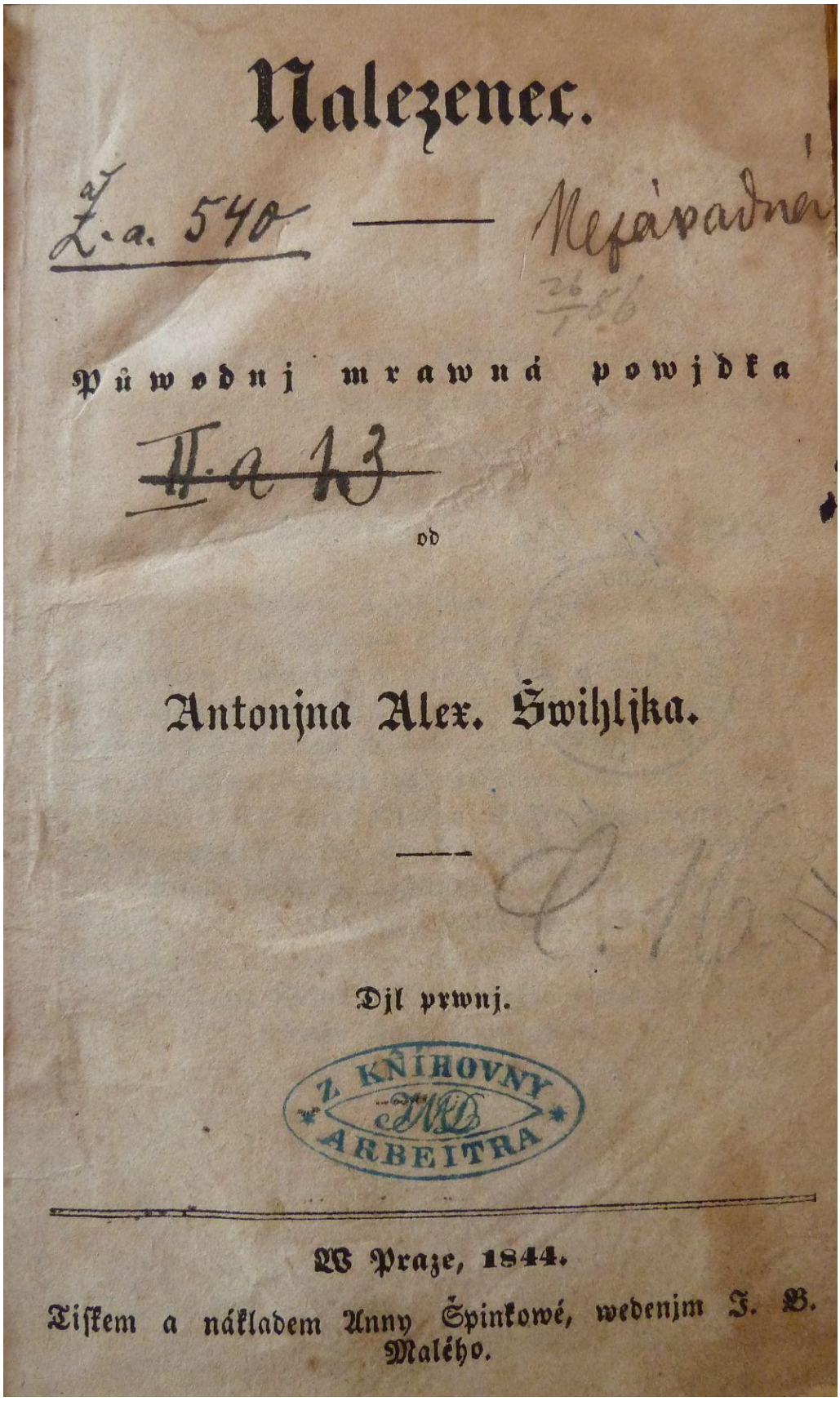

Nalezenec.

Ž. a. 540 —— Nepřípadná

Původnj mrawná powjdka

~~II. a 13~~

od

Antonjna Alex. Šwihljka.

——

Djl prwnj.

Z KNIHOVNY ARBEITRA

W Praze, 1844.

Tiskem a nákladem Anny Špinkowé, wedenjm J. B. Malého.

Obr. 27. Titulní list se signaturou žákovské knihovny táborského reálného gymnázia, s cenzurním přípisem a Arbeiterovým exlibris.

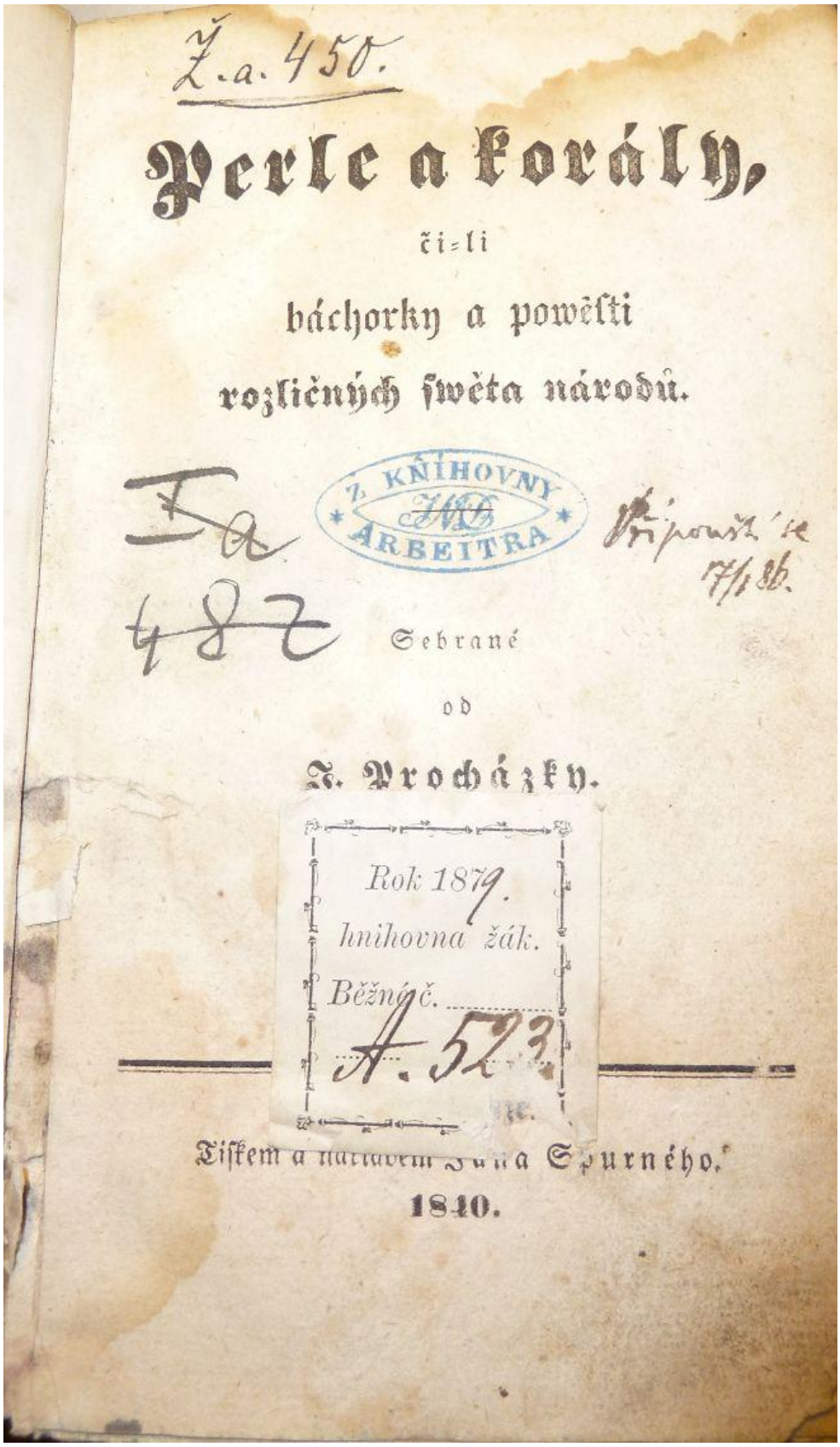

Ž. a. 450.

Perle a koráli,

či-li

báchorky a powěsti

rozličných swěta národů.

Sebrané

od

J. Procházky.

Rok 1879.
knihovna žák.
Běžné č. A. 523

Tiskem a nakladem Jana Spurného.

1840.

Obr. 27. Titulní list se signaturou žákovské knihovny táborského reálného gymnázia, s cenzurním přípisem a Arbeiterovým exlibris.

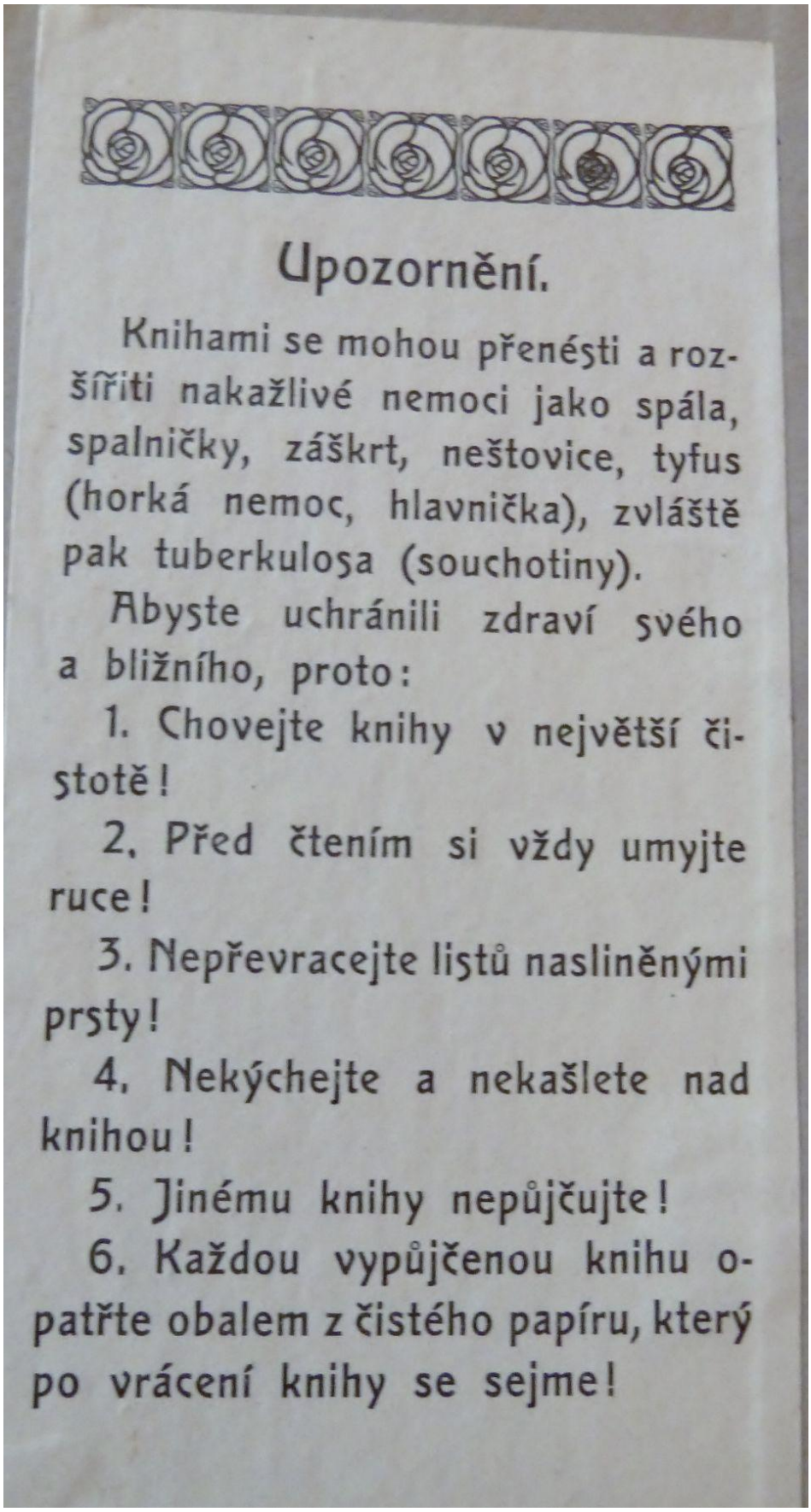

Upozornění.

Knihami se mohou přenésti a rozšířiti nakažlivé nemoci jako spála, spalničky, záškrt, neštovice, tyfus (horká nemoc, hlavnička), zvláště pak tuberkulosa (souchotiny).

Abyste uchránili zdraví svého a bližního, proto:

1. Chovejte knihy v největší čistotě!

2. Před čtením si vždy umyjte ruce!

3. Nepřevracejte listů nasliněnými prsty!

4. Nekýchejte a nekašlete nad knihou!

5. Jinému knihy nepůjčujte!

6. Každou vypůjčenou knihu opatřte obalem z čistého papíru, který po vrácení knihy se sejme!

Obr. 29. Štítek s varováním pro čtenáře z předního přídeští knihy.